

VIGILIA

1999/6

JAKABFFY TAMÁS: **Kisebbségben és szórványban**

KAMARÁS ISTVÁN: **Egyházközségeink 1997–98-ban**

PÁKOZDI ISTVÁN: **Az ifjúsági világtalálkozók „teológiájához”**

RICHARD PRAŽÁK: **Szent Adalbert
a középkori cseh irodalomban**

KÁDÁR LÁSZLÓ: **Eszterházy Károly racionalizmusa**

Beszélgetés Olasz Ferencsel

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A gyűlölet mementói	401
JAKABFFY TAMÁS:	Kisebbségben és szórványban	402
FEJES ILDIKÓ:	Család a társadalomban és egyházban	407
KAMARÁS ISTVÁN:	Egyházközségeink 1997-98-ban	415
SZELESTEI N. LÁSZLÓ:	Egyházi könyvtárak — és alkalmazottaik	423
PÁKOZDI ISTVÁN:	Az ifjúsági világtalálkozók „teológiájához”	427
RICHARD PRAŽÁK:	Szent Adalbert a középkori cseh irodalomban	434
SASVÁRI LÁSZLÓ:	A mai magyar görög katolikusok ősei a 18. században	439
KÁDÁR LÁSZLÓ:	Eszterházy Károly racionalizmusa	443

SZÉPÍRÁS

LUKÁCSY SÁNDOR:	„Jézus! hatalmas orvos!”	453
KALÁSZ MÁRTON:	Nagy Gáspárnak; Távolság (<i>versek</i>)	458
PARDI ANNA:	Plotinos éjféli arca; Schubert: Az ifjú apáca (<i>versek</i>)	459, 460
KIPKE TAMÁS:	(az árulás) (<i>regényrészlet</i>)	461

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL:	Olasz Ferencsel	466
----------------	-----------------	-----

KRITIKA

TÖRÖK JÓZSEF:	Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919—1945	471
---------------	---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	473
---	-----

A gyűlölet mementói

Nemrég került kezembe egy ruandai röplap 1990-ből: „A hutuk tízparancsolata”. A tíz pontba szedett szöveg szerint a tutszik mind becstelének; alkalmatlanok a családi életre, az üzletkötésre, nem vehetnek részt a kormányzatban és a hadseregben. Áruló minden hutu, aki tutszi nőt vesz feleségül vagy alkalmaz az irodájában; áruló mindaz, aki bármilyen üzleti kapcsolatba kerül tutszikkal. Minden fontos pozíciót hutunak kell betöltenie. A tutsziknak nem lehet többé irgalmazni...

A folytatást ismerjük. Az 1994-es népirtásnak Ruandában egy millió tutszi esett áldozatul. A béke mindmáig nem állt helyre. Folyik a fegyverkezés, Afrika számos országa lángokban áll.

Ruanda századunk félelmes mementóinak egyikévé vált. Akár csak Auschwitz vagy a Gulág. Vagy napjainkban Koszovó.

Ki tudja megfékezni a gyűlöletkeltőket? A gyűlölködőket? Ki tudja kordába fogni, csitítani a gyilkos indulatokat? Mit lehet tenni a békéért és a kiengesztelődésért? Van-e békességre hívó szava az egyháznak ebben az iszonyatban? És van-e ereje annak, amit mond? Lesz-e, aki hallgat reá?

A gyűlöletkeltés stratégiái jól kidolgozottak és hatékonyak. A béketervek viszont egymás után omlanak össze. Egyrészükről kiviláglik, hogy nem segítő szándékból fakadnak, hanem hódítás vagy nyereszkedés vezérli őket. Másik részük pedig egyszerűen ügyetlenek, végig nem gondoltak és hatástalannak bizonyul. A halál gépezete szinte hibátlanul működik.

Ma már látjuk, mennyivel nehezebb igazságosságra és békére, egymás megbecsülésére, segítségére, szolidaritásra és — mondjuk ki a szót: — szeretetre nevelni, mint gyűlöletre uszítani. A gyűlölet mementói nemcsak a kormányokat és a nemzetközi szervezeteket szólítják fel azonnali és hatékony cselekvésre, hanem mindnyájunkat. Hiszen a másikat ellenségnek, kártékony és kiirtandó gonosznak kikiáltó önzés ott lappang mindnyájunkban. A közlekedésben, az üzleti, sőt a magánéletben naponta találkozunk a gyűlölet durvább vagy mérsékelt megnyilvánulásaiával, gyilkos indulatokkal, szavakkal, akárhányszor tettekkal is.

Jézus azt mondta övéinek, hogy ez a fajta gonosz csak imádsággal és böjttel űzhető ki. A keresztény ember jól teszi, ha imádkozik a fegyveres konfliktusok áldozataiért. Imádsága azonban csak akkor válik hatékonná, ha közben szembesül Avval, aki még a keresztben haldokolva is imádkozott üldözőiért. A Keresztrefeszített Jézus nemcsak az emberi gyűlölet mementója, hanem a minden gonoszságánál erősebb isteni szeretet bizonyossága is.

Kisebbségben és szórványban

JAKABFFY TAMÁS

Született 1966-ban. Bölcsészetet végzett Kolozsváron. 1990-től a Romániai Írók Szövetségének szépirodalmi hetilapjánál, a *Helikon*-nál dolgozott szerkesztőként. 1991-től a *Keresztény Szó* című katolikus kulturális havilap főszerkesztője. A Romániai Magyar Pax Romana elnöke. Előadása a Magyar Pax Romana Fórum idei kongresszusán hangzott el.

Biankó-csekket kaptam. Ez a cím olyan:

Tehát szabad leszek.

Nem sokat tudok a romániai korrupcióról, sőt lényegesen kevesebbet, mint amit a napilapok megírnak róla — ami egyaránt minősít engem és minősíti a romániai napilapokat.

Az a cím, amelyet ennek a pár percnyi hozzájárulásnak a tetejére írtak, számomra most elsősorban hermeneutikus érdekességeket rejt. Hiszen a Magyar Pax Romana Fórum programszervezője, tehát egy magyar állampolgár javasolta, én pedig, egy Kolozsváron élő lapszerkesztő — tehát román állampolgár — fogadtam el. A Scharle Péter által ajánlott cím azonban egészen más, mint aminő címnek én az elkövetkezőkben engedelmességet próbálok, jöllehet kívülről nézve szóról szóra megegyeznek. Megegyeznek, mert ketten vannak.

Amikor egy erdélyi arról kezd beszélni Magyarországon, hogyan kísérel meg „kisebbségben” élni otthon, az udvarias magyar átlagállampolgár elnyom egy ösztönös sóhajt, hátradől a széken, és megpróbál együttérzően nézni a szegény erdei rokonra, akinek soha semmi se jó, sírni tud és akar, emellett meg titkon nyilván valami kell neki, fekete munkalehetőség, ingyen gyógyszer vagy kiselezett parabolaantenna, gyorsan lenyúlható alapítványi pénzecske — vagy jobb esetben könyvek. Az erdélyi ürge esetlenül forgolódik az egyre eurokonformabbnak hitt és ezért egyre izetlenebb — vagy ha úgy tetszik: egyre hamburgerszagúbb — magyarországi életben, így hát megfelelőképpen kirí a látványból, kisebbségben érzi magát, ezért szerény vagy éppen — védekezésből — rámenős. A „kisebbségből” vagy „szórványból” jött embernek az az elsőrendű és talán egyetlen feladata itt, hogy beszámoljon arról, miképpen sanyarog ott. Sajátságos szerep ez, amelyet mindkét oldalról jól felismerhető elvárások éltetnek. Ez persze csak az átlagos eset. Mint ahogy a legtöbb Magyarországra utazó erdélyi is átlagos.

Ennek dacára — vagy épp ezért — én most nem egy ilyen „kisebbségben és szórványban” élő erdélyi ürgeként óhajtanék néhány dolgot elmondani, hanem olyan, valamelyes polgári tudattal bíró belvárosi emberként, aki nem látja be, mitől volna számára az imént elnagyoltan megrajzolt szerep szükségszerű vagy kötelező.

Posztulátumként kérem, fogadják el, hogy én otthon sokkal jobban szeretek élni, hogysesem ide vágódnék.

Kisebbségben az ember egy sor rendkívül fontos dolgot úgy becsül meg, ahogy kell. Például a barátait, a társas kapcsolatokra fordítható időt, bizonyos erkölcsi imperatívuszokat, bizonyos

olyan alkalmakat, amikor viszonylag könnyedén felismeri, hogy döntéseinek — egzisztenciális jelentőségük mellett — személyközi kapcsolataira nézve is üdvös hozadékaik vannak, továbbá meg tudja becsülni az ellenfeleit, akiket azonban legtöbbször épp oly irreverzibilis eltökéltséggel bélyegez meg, mint amilyennel a többi kelet-európai „felszabadult” ország erkölcsi kultúráiban szokás. Egy szó mint száz: „odaát” az ember még mindig sokkal társasabb lény, mint Magyarországon, de azt hiszem, ezzel nem mondtam újat. Mint ahogy — gondolom — akkor sem árulok el titkot, amikor megjegyzem, hogy éppen a jó régen bejáratott kisebbségi helyzetünk kitermelte a viselkedésnek azt a gyakori megnyilvánulás-típusát is, amelyet a jóindulatú kívülről álló agyafúrtság, élelmességnek, székelyes lokalizációt adva neki góbéságnak eufemizál, ugyanakkor mindközönségesen csak az alattomoság, az elvtelen sunyiság, a sumákolás transzszilván formája.

Az a sztereotip elgondolás, hogy aki kisebbségben él, az törvénytelen szerencsétlen, már csak azért sem helytálló, mert nemritkán találkozhatunk olyan konkrét élettel, amelyeknek alanya nélkülözi azokat a körülményeket, amelyekhez képest kisebbségiként definiálhatja magát. Valószínűleg nem ez a legáltalánosabb, de vannak olyan életek, amelyeknek jórésze teljes érvényű és autentikus, annak ellenére, hogy ezeknek az életeknek az alanyai a társadalom egészét tekintve kisebbségiek valamilyen szempontból, például etnikailag. És itt nem csupán a tömbmagyar vidékekre gondolok — mint amilyen a Székelyföld —, hanem olyan egzisztenciákra is, amelyeknek a jelentését, értelmét kidolgozott tudatossággal vállalt feladatok szabják meg, olyan életekre gondolok, amelyeknek alanyai úgy fogadják el tényszerűen kisebbségi pozíciójuk adottságait, hogy azokat nem sorompóként, hanem formaként tudják megélni.

Nemrégiben egy kolozsvári baráti társaságban — amely egy foglalkozását tekintve iparos-vállalkozó (bördíszműves), ám szellemét tekintve határozottan értelmiségi fiatalember kezdeményezéséből született — szóba került az, hogy ki mit ért a haza fogalmán. Hogy az ott beszélgető mintegy egy tucat kolozsvári ember egy ilyen informális térben és időben távol tartott magától mindenféle pátoszt, az részint természetes, részint pedig hihetetlenül nagy kihívást jelentett — szembenézni és fennszóval beszélni olyan személyes elképzelésekről, amelyekről jószerével sohasem szoktak bensőségesen megnyilvánulni, hacsak családokban nem —, de lehet, hogy most is túl derűlátó voltam. Számomra e magamba-nézés egyrészt azt az eredményt hozta, amit pár perccel ezelőtt posztulátumként voltam nagyképp előrebecsátani, másrészt meg arra vezetett rá, hogy a hazát ama téridőként gondoljam el, ahol, amikor nekem megismételhetetlen és csak tőlem elvárható tennivalóm van — és ezt az elképzelést öröndetes módon tudom azokkal az elvárásokkal is egyeztetni, amellyel keresz-

tény ember szembenézhet. E tekintetben eléggé külsődleges adalék-ként tűnik fel az, hogy az ember kisebbségi-e vagy többségi.

Persze belátom, valószínűleg tíz-húsz centivel a földfelszín fölött élek.

De Önök — igen helyesen — most nyilván nem rám kíváncsiak. Mint tudjuk, mélyen korrupt közigazgatású országból jövök. Az az országrész, amelyet Erdélyként ismerünk, kulturálisan már rég nem Közép-Európához tartozik, hanem a Balkánhoz, és annak is jórészt az ocsmányabb szokásai uralták el a közéletet. A szemétdombok és a sokféle vonatkozásban jellemző trágárság lassan és hatékonyan át-színezik azt a maradék tájképet is, amelyet a külföldi az *Utazások Erdélyben*t kezében tartva viszont szeretne látni.

Az ember, a társaság, a csoport, a kolónia, a kisebbség már csak olyan, hogy előbb-utóbb alkalmazkodik mindehhez. Részint kialakítja védekező mechanizmusait, részint hasonul. A kisebbségi státushoz kapcsolt rokonszenv és együttérzés persze sokszor tévútra vezet. Jelesül abba a kelepcébe jutunk, hogy a nemzeti kisebbség, szegény, fuldokolva kapálózik azon a mocsos, fertőző, velejéig romlott áradáson, amelyet a többségi lakosság és azok nagykutyái duzzasztottak — természetesen csakis a kisebbségiek ellen. Ez a képzet annyira igaz, amennyire nem. Magyar nacionalizmus éppúgy van, mint román, és én nem hiszek abban, hogy valamikor is meg tudjuk majd mondani, ki kezdte. Az urambátyámos, illetve a közvetlen, üzletszerű korrupció éppúgy sajátossága a különféle magyar érdekszféráknak, mint a többségieknek, legfeljebb a mértéke más, annak függvényében, mekkora a tét, vagy hogy milyen professzionális szintet ér el a korrumpáló rendszer. A maguk gesztenyéjét a rájuk bízott intézmények parazsán magyar nemzetiségű politikusok, nagyvállalkozók, intézményvezetők éppúgy sütögetik, ahogy románok. A nagyprivatizációból persze nem vehetik ki részüket — immár semmi áron —, mert a lapokat jó előre leosztották. A magyar nyelven iszentisztelő történelmi egyházakban nincs túl sok pénz, itt tehát a korrupció — kevés kivételtől eltekintve — nem ölt olyan méreteket, mint máshol szokás, és minthogy szerényke jövedelmük adójából az adófizetőknek nincs módjuk bármely százalékot célirányosan egyik vagy másik egyház számlájára átutalni, emiatt nyugodtan alszanak. Ha tehát az egyházak belső felségvizein valami turpisságra ingerel, az nem a közvetlen anyagi előny, legfeljebb a befolyás, a hatalom. A klerikális-feudális gondolkodásmód viszont és annak összes kellemtelen következménye (legalábbis a katolikus egyházban) — köszöni szépen — megvan. Mindezek ellenére még mindig helytállóan tűnik a jól ismert elv, amely szerint a nemzeti identitás legerősebb védbástyái továbbra is az egyházak.

Ami pedig a szórvány-állapotot illeti:

Lássuk most már nagyon világosan, hogy Erdély területének túlnyomó hányada a magyar nemzetiség szempontjából szórványvidék. És bátran ide sorolhatunk néhány olyan várost is,

amelyeknek szórvány-státusát belátni még nagyon nehéz nekünk. A szórvány-témában rendszerint az olyan vidékeket szokták példaként említeni, mint amilyen a Mezőség. Cakhogy a szórvány-lét kritériumainak szempontjából ennél sokkal relevánsabb szinte az egész Dél-Erdély, amelynek visszafordíthatatlan etnikai átrendeződése az 1940-44 közötti megosztott Erdély ideje alatt dőlt el. A bányavidék — a Zsil völgye — ebből a szempontból az agónia látványát kínálja annak, aki erőt vesz magán, hogy eljusson odáig. Amit az elszánt kultúrmisszionáriusok a bányavidéken a magyar lakosság érdekében tehetnek, az érzésem szerint már nem több, mint amit a csángó-kérdésben tenni lehet: méltó öntudatról viszonylag tűrhető körülményekről gondoskodni a nemzetiségi halódás idején: hospice.

Más szempontból a szórvány-állapotban élő csoportok vagy közösségek szétzilálódását vagy beolvadását siettetni, hogy egész Erdély rurális jellegű, aminek persze megvannak az előnyei, ám az átfogó társadalmi erjedés kontextusában inkább negatív hatásai érvényesülnek. Ha nyelvész-füllel hallgatja az ember a szórványban élők beszédét, döbbenet állapíthatja meg, hogy az egész kicsi és nagyon zárt közösségeket leszámítva a magyar nyelvállapot mindenhol egyenletesen és gyorsan romlik, s itt még csak az egyházak sem teszik meg, amit megtehetnének, ugyanis gyakran adódik olyan eset, hogy a nyelvi környezetszennyezésnek a szószék vagy az ambó is forrása — a maga világtól elrugaszkodott, sémákban és bombasztikus fordulatokban túlteologizált nyelvezetével, illetve odalett immunitásával az aktuálpolitikai, napi gazdasági szlenggel szemben.

Természetesen azokon a településeken, amelyekben az önkormányzati vezetés lehetőségei szerint ellene szegül a nemzeti kizárólagosság áramának, ott a szórványban élők is kedvezőbb feltételekkel őrizhetik a maguk nemzetiségi azonosságát. Ilyen település azonban viszonylag kevés van. Az a politikai képződmény, amely kezdetben csupán érdekvédelmi szervezetként határozta meg magát, később azonban politikai pártként működött — a Romániai Magyar Demokraták Szövetségére gondolok —, mára jószerevével elvesztette azt az átfogó bizalmat, amely az első években működését kísérte. A magyar lakosságnak fel kellett ismernie, hogy olyan ideológiai és gazdasági körülmények között, amelyek a román politikai életet jellemzik, nem lehet kisebbségi érdekeket képviselve jól, tehát hatékonyan és hosszú távú stratégiai elképzeléseket követve politizálni. Másfelől az a természetes érdektagoltság, amely az RMDSz-en belül már az 1990-es évek elejétől megmutatkozott, polarizálódáshoz vezetett, hiszen a magyar lakosságnak sem lehetett — és ma sem lehet — olyan politikai kultúrája, amely lehetővé tenné, hogy az érdektagoltságból származó feszültségeket pozitív politikai energiává lehessen alakítani. Hiába képződnek a külföldi egyetemeken okleveles profi politikusok, az

otthoni politikai kultúra — vagy inkább kultúrátalanság — csírájában teszi lehetetlenné a megszerzett professzionalitás kamatoztatását. Meg természetesen azzal is számolni kell, hogy bizonyos hivatalokhoz bizonyos tisztségviselők még sokáig fognak ragaszkodni, mégpedig foggal-körömmel (illetve valószínűleg kisebb-nagyobb korrupció árán is). A választópolgár természetesen mindezt nagyjából látja vagy sejti. Ezért — és persze a rohamos elszegényedés miatt is — az utóbbi időben határozott depolitizálódás figyelhető meg a kisebbségben élő magyarok körében, ami persze nem zárja ki azt, hogy a magyar közvélemény egyik vagy másik tábora továbbra is ragaszkodjék bizonyos személyek kíméletlen stigmatizálásához.

Most pedig rendet kellene tennem a derűs szubjektív megállapodottság és a tények keménysége között.

A kétféle érzelmi attitűd, amelyet az elmondottakkal provokálni (pro-vokálni) óhajtottam, jól tükrözi a bevezetőben *hermeneutikainak* mondott tüneményt. Azt tehát, hogy az a „kisebbségi tragikum”, az a fátum-szerű fenyegetés, amelyet „kisebbségi létparadoxonként” Makkai Sándor püspök híressé vált írása, a *Nem lehet* című szöveg kanonizált 1937-ben, igenis feloldható, pozitív „világalkotó” alapmeghatározottsággá fordítható át, amennyiben el tudunk szakadni a csoport, a közösség, az etnikum perszonalifikálásától; amennyiben elég erősek vagyunk ahhoz, hogy ne pusztán szociológiai vagy intézményi alakzatoktól várjunk kezdeményező lépéseket. Meg kell változtatnunk a nézőpontot. Viszonylagos mentális és erkölcsi épségben akkor maradhat fenn a kisebbségben élő személy, hogyha *tudatosan* teszi a maga kisebbségi fizikai, jogi, gazdasági terét távlatos szellemi térséggé. Ahelyett, hogy egy már meglévő emberi szerveződés, társadalom, csoport, közösség „beleszületett” — s ezért pusztán tehetetlenségi nyomatékkal bíró — tagjaként értelmezné magát, inkább úgy fogja fel személyes hivatását, hogy belőle fakad közvetlen vagy szélesebben értett környezetének bármely életmegnyilvánulása, belőle áll a társadalom, az általa vállalt és teljesített feladatokból áll össze az a világ, amelyben kisebbségiként otthon érezheti magát. Az idő mindig eléggé érett arra, hogy a személy ne bújkáljon az intézmények cselekvésdeficitjei mögött. A személy effajta ön-vállalását pedig nem vizsgálhatja felül külső fórum; ezért — hogy újra Makkai nevét idézzem — kinek-kinek a maga „revízióját” kellene elvégeznie. Belátom, ehhez bátorság és elég magas fokú világnézeti tapasztaltság kell; tehát amit mondtam, az nem fordítható le népies áldásnak. Másfelől nyilván befogadható mindez értelmiségi körben, ám az egzisztenciával viaskodó Zsil-völgyi bányászcsalád számára nem jelent semmit. Mégis azt hiszem, hogy az általános zsibbadtság megtörése sok jóval járhatna — nagyobb léptékben is, nem csak az öntelt doctusok klubjaiban.

Család a társadalomban és egyházban

FEJES ILDIKÓ

Erdélyi körkép

Született 1972-ben Sepsiszentgyörgyön. 1995-ben a Brassói Tudományegyetem matematika-fizika szakán szerzett diplomát, ezzel párhuzamosan teológiai tanulmányokat folytatott. 1995-1997 között középiskolai tanár. 1997 szeptemberétől a Csíksomlyón működő Venczel József Vallásszociológiai Intézet munkatársa. Legutóbbi írását 1998. 6. számunkban közzöltük.

A szerző köszönetét fejezi ki Csató Béla marosvásárhelyi főesperesnek, a családdal foglalkozó zsinati bizottság vezetőjének, a Csíkszeredai Városi Tanács Gyámügyi Hivatalának valamint a Hargita Megyei Statisztikai Hivatalnak a tanulmány megírásához nyújtott segítségért.

Századunk 60-as, 70-es éveitől kezdődően a nyugati társadalmakban folyamatosan vészharangkondítás kíséri a családdal kapcsolatos kutatásokat, megnyilatkozásokat. Mindannyiuk közös megállapítása: a család válságban van. Ennek okai egyrészt gazdaságiak (nehéz megélhetés, lakásproblémák) és társadalmiak (városiasodás, nemzedékek közötti feszültségek), másrészt pedig erkölcsi (a fogyasztói és élvhajhász materializmus térhódítása, szexuális szabadosság, hűtlenség és válás, abortusz, a gyermekek nevelésének hiánya).

Az 1981-ben megszületett *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdítás szerint: „E bajok forrása gyakran a szabadság torzított fogalma és megtapasztalása, amely szerint a szabadság nem azt a képességet jelenti, melynek birtokában az ember megvalósíthatja Isten tervét a házasságra és családra vonatkozóan, hanem olyan erőt jelent, amely nincs alávetve serkinek, és — nemegyszer önszeretetből — mindenkivel szemben a maga kényelmét keresi.”

A romániai társadalom a hosszú ideig tartó kommunista elszigeteltség következtében mintegy 15-20 évvel maradt el mind a pozitív, mind a negatív folyamatok tekintetében. Ugyanakkor mindezek a változások, ha megkétszerezve is, de sokkal nagyobb intenzitással játszódhatnak le.

Tanulmányunkban azt próbáljuk fölvezetni, hogy az utóbbi nyolc év fölgyorsult változásai hogyan érintették a romániai családokat. Hogyan jelentkeznek azok a tényezők, amelyek a nyugati társadalmakban válsághelyzetbe sodorták a családi intézményt?

Fontosnak tartjuk, hogy „lépéselőny” birtokában az Erdélyi Egyházmegyei Zsinatnak sikerüljön olyan változásokkal gazdagítani a családpasztorációs munkát, hogy azok lelassítsák, esetleg megakadályozzák a családok válságba kerülését.

A társadalmi körülmények változása

Korunk társadalmi felépítése és szokásai, termelési struktúrája sok szempontból veszélyeztetik a hagyományos családi egységet. A modernizáció, a városiasodás, az iparosodás, az iskolázottság mind a család szerepének átalakulásához vezetnek. Felbomlott a hgyo-

¹Tomka Miklós: *Magyar katolicizmus 1991*, OLI—KATTA 1991, Budapest, 51.

²Reisman, David: *A magányos tömeg*, 1968, Budapest.

³Tomka: im. 52.

⁴Hargita megyében falvanként egy-két olyan háztartást találhatunk, ahol három generáció lakik még együtt. Kívételt képez Korond, ahol a helyi kerámia- és népművészeti tárgyak készítése legtöbbször esetében „családi vállalkozás” alakult át, jövedelmezőbb tevékenységnek bizonyul, mint a városi munkahelyek nagy többsége. Itt még mindig 16 olyan családot találunk, ahol három vagy ennél több generáció él együtt.

⁵Bodó Julianna: *Jelképeink szerepváltása. Néphagyományok új környezetben*, Kriterion Könyvkiadó, 1987, Bukarest.

⁶A kérdés része annak a felmérésnek, amelyet Csíkszeredán, 1997-ben készített az Abo Consulting Kft., a Csíkszeredai Városi Tanács Szociális Osztályának a megbízásából.

mányos társadalomszervezet és életmód, megváltozott a közösségi együttélés rendje, napjainkban egyre erőteljesebbé válik a fogyasztói társadalom kiépülése és az individualista szemlélet térhódítása. „A foglalkozás- és életformaváltás megtörte a társadalmi és kulturális folyamatosságot, esetleg idősebbek és fiatalabbak, szülők és gyermekek között is a megszokott generációs ellentéteket messze meghaladó távolságot teremtve.”¹ Mindezek „olyan változások, amit a hagyomány által történt szabályozásról a társadalmi környezet általi szabályozásra való áttérésnek nevezhetünk”.² Az iparosodás, városiasodás, a kulturális forradalom hatására a hagyományos közösségi normák meggyengültek, az egyéneket kevésbé tartja a régi családi, lakóhelyi, munkatársi „közösségi háló”.³

„A kor igénye”, hogy a nők, az anyák is munkát vállaljanak, tehát az anyák az idejük jelentős részét családjuktól, férjüktől, gyermekeiktől távol töltik. Ma a munkaképes korban a nők a férfikkal azonos mértékben aktív vagy inaktív keresők. Sajnos a női szerepek átalakulása nem szolgálja a párkapcsolatok tartósságát és a gyermeknevelést, nem táplálja a család légkörének a melegét. Mindezekkel együtt ugyanakkor felbomlani látszik a hagyományos patriarchális családmodell, így a mai házasságokban előtérbe kerül a partnerek személyének egyenlősége, a kölcsönösség.

Megváltozott a család nagysága, összetétele, tartóssága; a több generációt, széles körű rokonságot magukba foglaló család helyett egyre inkább a szülőkből és a gyermekekből álló családnak adnak helyet. Szaporodnak az egyszemélyes háztartások és gyermektelen családok.⁴

A migráció következtében elveszítette hatékonyságát az a közösség, melynek „életét nemzedékek során átörökített normarendszer szabályozta, s ebben a rendszerben mindenki megtalálta — a falu hierarchiájában elfoglalt helyének, életkorának, nemének megfelelően — a viselkedési szabályokat, s azok eligazították az egyént mindazokban a helyzetekben, amelyekkel a számára adott léttérben találkozhatott”.⁵

1977—1992 között a falun élők száma évente átlagosan 14,4%-kal csökkent, mára gyakorlatilag Románia minden harmadik lakosa valamely nagyvárosban él.

„Kire számíthat élete nehéz pillanataiban?” A válaszok két különböző mentalitást tükröznek. A tradicionalista családi kapcsolatok fennmaradására jellemző rokoni segítségre a megkérdezettek 52,4%-a számít, míg az előretörő, a fogyasztói társadalomra jellemző individualista szemlélet, miszerint az ember elsősorban saját magára számíthat, a válaszok 54%-ában szerepel. *Az egyház és a segítségnyújtók együtt alig több, mint a megkérdezettek 5%-ának a bizalmát élvezik*, míg a válaszadók 23,4%-a a barátokra is számít.⁶

Házasság, válás, születés

⁷A statisztikai adatok, ha nem jelzünk más forrást, az Országos Statisztikai Hivatal adatai.

⁸Forrás: Krisztus Világossága, 1998. március.

Romániában a népesség előregedési folyamata az európai országokhoz viszonyítva viszonylag későn, 1992-ben indult el, de úgy tűnik, hogy intenzitásában erősebb. Szomorú, hogy a magyarságlakta megyékben ez a folyamat még gyorsabb. Országos átlagban évente 0,2%-kal csökken a népesség, ezzel szemben Hargita, Kovászna és Maros megyékben 0,3%-kal.⁷ Példaként hozzuk föl egy alcsíki nagyközség, Csíkszentmárton 1996-os évi plébániai statisztikai adatait: 18 esküvő, 41 keresztelő és 52 temetés.⁸

Az előrejelzések szerint az elkövetkező 15 évben az iskoláskorúak száma a mostani 3/4-ére fog csökkenni, a fiatalok (15–29 évesek) száma pedig a mostani 4/5-ére.

A 80-as években a születések száma csökkent, de az erőszakos szaporodáspolitikát következtében ez a csökkenés változó intenzitású volt. 1990 után ez a változás egyenletessé és gyors üteművé vált.

Az 1989 decemberében alakult kormány egyik első rendelkezése az abortusz törvényesítése volt. Erre 1990 elején került sor, következményeképpen az abortuszok és születek számának aránya 1990-ben 4/1 volt (vagyis négy abortuszra jutott egyetlen szülés); ez az arány 1994-re 2,16/1-re csökkent (valószínűleg a fogamzásgátló tabletták és eszközök szélesebb körben való elterjedésének következményeképpen), de még így is nagyon magas a többi országhoz viszonyítva.

Születések

1995-ben 1000 lakosra 10,4 újszülött jutott, körülbelül 1/3-dal kevesebb, mint 1989-ben. A szaporodási mutatók természetesen az alacsonyabb néprétegek között voltak magasabbak. Így például 1992-ben egy elemi iskolázottságú asszonynak átlagosan 2,6 gyereke volt, egy magasabb fokú végzettséggel rendelkező anyának csak 1,1. A születések számának csökkenése miatt 1994-ben átlagosan egy házaspárra csak 1,2 gyerek jutott. (Magyarországon ezzel szemben az egy nőre jutó átlagos gyerekszám 1996-ban 1,5 volt). Pozitívumnak tekinthető, hogy Romániában csökken a gyermekhalandóság (1995-ben Romániában 1000 egy évesnél kisebb gyermek közül 21,2 halt meg), de európai viszonylatban még így is rendkívül magas.

Házasságkötések

Az elmúlt nyolc évben fokozatosan csökkent a házasságkötések száma, ez 1995-ben már elérte az azt megelőző 50 év legkisebb értékét. Ekkor 1000 lakosra 6,8 házasságkötés jutott. Sajnos az erdélyi megyékben a házasságkötések száma kisebb az országos átlagnál, Hargita megyében kötnek a legkevesebben házasságot, itt 1995-ben 1000 lakosra mindössze 5,2 új házasságkötés jutott. A „házasságkötési kedv” azóta tovább csökkent. 1997-ben átlagosan 4,4, 1998 első felében pedig mindössze 4 házasságot kötöttek 1000 lakos esetében. A házasságok nagy része fiatal korban kötődik (1994-ben például a férfiaknál átlagban 27,6 éves korban, a nőknél 24,1).

Érdekesebb, hogy az első házasság felbontásánál a férfiak csak 25,6, a nők pedig 22,4 évesek.

Romániában a házasságkötések aránylag tartósak; az első házasságok az összházasságok több mint 4/5-ét képezik, a házasságok átlag élettartama 22 év. Természetesen a falusi közösségekben élő családok esetében sokkal kisebb a válások száma, a válások 3/4-e a városban élő családokat jellemzi.

A válások száma aránylag stabilnak mutatkozott és európai viszonylatban meglehetősen alacsonynak. 1995-ben 1000 lakosra 1,4-1,6 válás jutott. Sajnos, ahogyan csökken a házasságkötések száma, úgy nő a válásoké: 1997-ben 1,7, 1998 első felében már 1,8 válás jutott 1000 lakosra.

A válások 56,7%-ban egynél több kiskorú gyerek került csonka családba, 37%-ban pedig egy gyerek. Többgyerekes családok esetében csökken a válások száma, tehát a gyerekek stabilizáló tényezőnek számítanak a családokban.

Szociális vonatkozások

Jövedelmi viszonyok

Romániában 1997-ben a hivatalos létminimumként 350.000 lej (körülbelül 8750 forint) állapították meg. Ez az érték természetesen nem reális. Lehetetlennek tűnik, hogy a rezsiköltségek kifizetése mellett ennyi pénzből a mindennapi kenyérré is fusssa. (Egy négytagú családnak ezek szerint havonta 35.000 forintból kellene megélnie.) Ugyanakkor pedig a már említett felmérés szerint a csíkszeredai lakosok 52,79%-a a minimálbér alatti jövedelemből él, 39,84%-nak a minimálbér és 500.000 lej (körülbelül 12.500 forint) közötti jövedelme van, csak 6,34%-uk keres 500.000 és 1.000.000 lej (körülbelül 25.000 Ft) között és csupán 1,01 %-nak van ennél nagyobb fizetése. Az elszegényesedés talán a fiatal családokat érinti a legfájóbban. Számukra szinte lehetetlennek tűnik, hogy saját lakást vásárolhassanak. (Csíkszeredában például egy kétszobás panellakás körülbelül 1.750.000 forintba kerül.) Súlyosbítja a lakás gondokat, hogy a 89-es változások után nagymértékben csökkent a lakásépítés. Ameddig az 1981-1985 közötti időszakban évente körülbelül 159.000 új lakást adtak át Romániában, addig ez 1992-ben 28.000 új lakásra csökkent. A korábbi gyakorlattal ellentétben az állam már csak a 89 előtti építkezések befejezésében vállal részt.

Az Abo Consulting által végzett felmérés szerint Csíkszeredában a lakosság több mint fele „turkálókából” öltözködik, a megkérdezett családok 70,18%-a az állította, hogy az utóbbi évben nem sikerült nagyobb értékű használati javakat vásárolniuk. A családok a jövedelmük 59%-át élelemre költik, 25%-át lakásfenntartásra, míg szórakozásra csupán jövedelmük 5%-át fordítják.

A válaszadók 64,91%-a úgy érzi, hogy a tavalyi évhez képest a lehetőségei szűkültek, 19,95%-a szerint nem változtak, és csak 15,14%-a érzi, hogy ebben az évben tágultak a lehetőségei.

Hogyan vigyáz a társadalom a családra?

Az 1989-et megelőző időszakban a szülők a gyermeksegély formájában kaptak támogatást az államtól. Ezt a fajta pénzbeli juttatást a szülők a munkahelyükön, fizetéspótlékként kapták, nagy hátránya tehát az volt, hogy azok a szülők, akik valamilyen okból kifolyólag nem dolgoztak vagy nem rendelkeztek állandó munkahellyel, nem részesülhettek a segélyben. A pénzösszeg nagysága attól függött, hogy a család falusi vagy városi környezetben él, illetve a gyerekek létszámától (több gyermek esetén valamivel nagyobb volt a támogatás).

Gyermek- és anyasági segély

Az anyák mindössze két hónap szülési szabadságra voltak jogosultak, szinte a szülés pillanatáig jártak munkahelyeikre, a gyermekek pedig mindössze két hónapig élvezhették az anya állandó közelségét. Két hónapos koruktól jobb esetben a nagyszülők, rosszabb esetben pedig a bölcsődék gondjaira voltak bízva. Az anya jogosult volt gyerekevelési szabadságra a gyermek 7 éves koráig, ez idő alatt munkahelyét kötelesek voltak számára fenn tartani, de semmiféle pénzbeli juttatásban vagy fizetésben nem részesült.

1990-ben megszüntették a falun, illetve városon élő családok közötti különbségtételt, 1992-től a fogyatékos gyermekek kétszeres támogatásban részesülnek, 1993-tól pedig a gyermeksegélyt függetlenítik a szülő munkahelyétől (csak ez tette lehetővé, hogy az egyre növekvő számú munkanélküli szülők is részesüljenek ebben a minimális anyagi juttatásban). Az egy gyermek után járó támogatás jelenleg 65.000 lej (körülbelül 1600 forintnak megfelelő lej). A segély valamivel nagyobb több gyermek esetén, a negyedik gyermek után 100.000 lej (körülbelül 2500 forint).

1997-től az anyák két évig szülési utógondozási szabadságot élvezhetnek, ez idő alatt a fizetésük 65%-át kapják. A második gyermek születésétől a szüléskor egyszeri alkalommal szülési pénzt kapnak, ez jelenleg 307.000 lej (körülbelül 7600 forint).

A pozitív változások mellett számos negatívumot is hozott a 89-es változások utáni időszak. A szociálpolitika elpiacosodása egy erre felkészületlen, éretlen korszakban érintette a lakosságot. A családok általános elszegényesedési folyamatában néhány eddigi szolgáltatás ingyenességének (például napközi, bölcsődei ellátás, gyerektáboroztatások) megszűnése sok esetben nagyon nehéz helyzetbe hozták a szülőket. Mivel nem tudják megfizetni ezeket a szolgáltatásokat, a gyerekek a nagyszülők vagy valamilyen rokon felügyelete alá kerülnek, gyerekhiany következtében pedig az óvodák és bölcsődék egymás után zárnak be.

A gyermekvédelmi reform sajnos még gyerekcipőben jár. Szinte alig tudunk a családon belüli veszélyeztetett gyerekekről, csak 1997-ben tette lehetővé a törvény ezeknek a gyerekeknek a felkutatását,

esetenként anyagi vagy lelki/szellemi segítséggel való támogatását. E célból helyenként gyermekvédelmi bizottságok alakultak.

A romániai árvaházak, kórházak, nevelőintézetek 1995-ben mintegy 47.000 gyerek számára adtak otthont.

Egyház és család

„Az egyházüldözés tradicionalizmust szül és képtelenné tesz az idők jeleinek értelmezésére. (...) Az egyház osztozott a leigázott társadalom életében — írja Tomka a kommunista diktatúra éveit elemelve — és megmutatta, hogy lélekben hogyan lehet szabadnak maradni. Tehát a katolicizmus nemcsak talpon maradt s nemcsak fokozta életképességét, hanem a kommunisták szándékával szemben megnövelte társadalmi szerepét (...) Ellenzékiességében az egyház kétségtelenül jel volt. Talán túlságosan is az. Talán nem érezte meg elég gyorsan, hogy a tagadással egyidőben az élet lehetőségét is keresni kell.”⁹ Energiáinak nagy részét önazonosságának megtartására, a támadások elhárításra kellett fordítania. Ma azonban az egyháznak föl kell ismernie, hogy védekező támaszpontjait földalva nyitnia kell, a kor kihívásaihoz mérten ki kell mennie az emberek közé.

⁹Tomka: im. 71-72.

Az egyház nyitásának szükségessége

Az egyház befolyása az egyén életére egyre inkább csökken. A szekularizálódott világ, az utca, az iskola, a tömegkommunikáció sokkal hatásosabb módon „bombázzák” az emberek gondolkodásmódját és világnézetét mint a hagyományos munkát végző lelképásztor, aki jobb esetben egy héten egyszer, a vasárnapi prédikációjával alakíthatja azt. Erdélyben még mindig szerencsésnek mondható a helyzet, hiszen legalább a katolikus vidéknek számító csíki régióban nagyon erős a családi tradíció, így folyamatosan tűnik a kereszténység továbbadása. Azonban meddig?

Az egyház „versenyfutásban” van a gyorsan beáramló társadalmi, kulturális hatásokkal, a fogyasztói, individualista életszemlélet kialakulásával. A következő évezred erdélyi katolicizmusa nemcsak attól függ, hogy ebben a versenyfutásban ki lesz a győztes, hanem az esetleges lemaradás nagyságától is.

Családpasztoráció az Erdélyi Egyházmezőben

Egyházmezőnkben az elmúlt nyolc évben öröndetes módon nagyon sok kisközösség alakult, a különböző lelkiségi mozgalmak fogékony, befogadó talajra találtak az erdélyi katolikusok körében. Éppen ezért szomorú, hogy a magzatvédő társaságon kívül nem találunk semmilyen családokért dolgozó katolikus társulást vagy szakmai mozgalmat. A 90-es évek elején megalakult Keresztény Orvosok Szövetsége mára már csak formálisan létezik.

Az egyházmező papjai — habár érzik ennek hiányosságait — többnyire csak hagyományos módon közelednek a családokhoz.

A házasságok gondozása

A házszentelések alkalmat nyújtanak egy rövid, helyzetfelmérő ismerkedésre, a további kapcsolattartás pedig a gyerekeken keresztül történik elsőáldozás, bérmálkozás alkalmából, amikor a felkészítés során egy-két találkozt a szülőkkel is tartanak.

A családokkal való kapcsolatfelvételnek természetesen már a házasság-előkészítés során, a jegyesoktatás alkalmából el kellene indulnia. A jegyesoktatások nagy része azonban csak formális és felületes, kimerülnek az esküvő előtti négy, öt találkozóban. Alig találkozunk olyanfajta házassági előkészítéssel, amelynek során tisztázódhatna a felekben, hogy kellően érett-e kapcsolatuk a házassághoz, amely megmutatná, hogyan kell élni a házasság szentségéből származó kegyelmekkel, amelynek célja a jegyestársak közötti kommunikáció elmélyülésének és egymás megismerésének elősegítése volna. A jegyesoktatás hiányosságainak okai egyrészt a lekipásztorok ilyen téren való felkészületlenségéből és a papság általános túlterheltségéből adódnak, másrészt pedig annak a gyakorlatnak a hiányából, hogy hiteles keresztény házasságban élő párok adják át gyakorlati tapasztalataikat a házasulandóknak.

¹⁰Vö.: Pál-Jakab Imola:
Ifjú házasságok isteni kegyelem és a mindennapok rutinja
között, Keresztény Szó,
1995. március.

Pál-Jakab Imola pszichopedagógus 1995-ben felmérést készített olyan fiatal házasságok körében, akik esküvőjük előtt hívő, vallásukat gyakorló keresztények voltak, ifjúsági és/vagy imacsoportok lelkes tagjai.¹⁰ A felmérés eredményei tanulságosak lehetnek arra vonatkozóan (is), hogy milyen tényezőkre kell(ene) figyelni a jegyesoktatás, de a házasság további életének nyomon követése során is.

A felmérés szerint a házastársak közé súlyos kommunikációhiány ékelődik. Nemcsak egymás ismerete hiányzik, hanem sok esetben a tisztázatlan feszültségek miatt az egyik fél párja jelenlétében nem merte kifejezni a maga álláspontját. Problémáikat jobb esetben egymással beszélnek meg, de legtöbbször senkivel. *A lelki gondozóval, a pappal való elbeszélgetés gondolata csak nagyon ritkán merül fel.* A vallásosság megélésének módzatairól szomorú eredmény született. „Számomra ez volt a legfájdalmasabb pont — írja Pál-Jakab Imola — ahhoz képest, hogy mindannyian vallják a házasság szentségi voltát, hogy épp ezért különbnek érzik ezt a nem hívők házasságánál, tulajdonképpen alig élnek ezzel a többllel. *Sehol sem imádkoznak közösen,* vagy egyikük, vagy másikuk képtelen ráhangolódni a társ azon igényére, hogy együtt imádkozzanak. Itt-ott van egyéni imádság, de ez sem rendszeres... A jézusi ígéret, mely szerint »ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevem, ott jelen vagyok«, csak elméleti szinten ismert, sem a felmerülő gondok, sem az együtt töltött idő szintjén nem tudatosul.”

A jegyesoktatás hiányosságait sajnos a későbbiekben sem pótolja semmi. A házasság pillanatától kezdve a fiatalok rendszerint sehova sem tartoznak; korábbi közösségeikből koruk vagy megváltozott állapotuk miatt elmaradnak, olyan plébániák viszont alig létez-

nek, ahol kifejezetten családosok számára létrejött közösségek lennének, számukra lelkigyakorlatok, táborozások, kirándulások lehetőségét nyújtják.

„A jövő fontosabb, mint a múlt — folytatja elemzését Pál-Jakab Imola. — Tegyük hát végre valamit a házások továbbképzése érdekében. Ebben rejlik a jövő, hiszen a még kezdő házások holnap már az egyház támpillérei lehetnek, új nemzedéket nevelve vagy éppen ellenkezőleg: nem kapva motivációt az egymás melletti, halálig tartó együttélésre, szétzilálják önnön családjaikat.”

Csató Béla főesperessel való beszélgetésből kiderült, hogy egyházmegyénkben szükség volna egy célirányos családpassztorációs terv kidolgozására, egy szakképzett családreferens kinevezésére, akinek feladata az egyházmegyei családpassztorációs tevékenység feltérképezése, a különböző kezdeményezések koordinálása, a támogatott mozgalmak meggyökereztetése. Lehetőséget kell találni a lekipásztorok, világiak felkészítésére és továbbképzésére; családpszichológia, családpedagógia, családpassztorációs módszertan, természetes családtervezés tanítására. Szakemberek vezetésével működő családsegítő központokra van szükség és olyan mozgalmak, közösségek létrehozására, amelyek révén a családok aktív módon bekapcsolódhatnak a keresztény tanúságtevő életbe és hordozói lehetnek a szeretetközösségek örömteli jegyeinek. Mindezek megvalósítása egyházi vezetők, papok és világiak közös, felelősségteljes feladata.

A teljesség igénye nélkül megpróbáltunk néhány olyan tényezőt fölvezetni, amely lehetővé teszi az erdélyi családoknak a társadalomban és az egyházban betöltött helyzetének jobb megismerését. Ennek a helyzetképnek a birtokában szükségesnek látjuk, hogy az egyházmegyei zsinat különleges figyelemmel forduljon a családpassztorációval kapcsolatos problémák felé.

Külön vizsgálódás tárgyának tekintjük az erdélyi katolikus oktatás és iskolahálózat helyzetét, a katolikus családok vallási gyakorlatának módozatait, a nagyszámú vegyes házasságot, a nyelvi/vallási szórványban élő családokban az identitástudat megőrzését vagy elvesztését, a kivándorlás hatásait.

Egyházközségeink 1997-98-ban

KAMARÁS ISTVÁN

Született 1941-ben Munkácson. Magyar nyelv- és irodalom tanári, könyvtárosi és szociológusi oklevelet szerzett az ELTE-n. Kutatóintézetekben, a JATE-n, most pedig a veszprémi egyetemen kutat és oktat. Művészet- és vallászociológiai, pedagógiai könyvei, szociográfiái, regényei, novellái és hangjátékai jelentek meg.

A hitélet

¹Vö.: A Vigília és az Új Ember 1987-es és 88-as számaival, valamint *Egyházközségépítők*, Egyházfórum, 1992 című könyvemben.

Néhány évvel még a rendszerváltás előtt az Országos Közművelődési Központ és az Országos Lelkipásztori Intézet közös kutatása keretében vizsgálhattam a katolikus plébániák életét, a Vigília kezdeményezésére pedig olyan egyházközségeket kerestem, amelyek akkor a reményteljes egyházi innovációt képviselték.¹ Tíz év elteltével a volt szocialista ország katolikus egyházait vizsgáló, Máté-Tóth András, Tomka Miklós és Paul Zulehner által vezetett Aufbruch-kutatás keretében ismét tanulmányozhattam a magyarországi plébániai lelkipásztorkodást. Az ezúttal is elsősorban kvalitatív módszerekkel dolgozó szociológiai kutatás 125 plébániára és 60 filiára terjedt ki, működésükről 102 interjú és 36 esettanulmány készült.

Az általam vizsgált egyházközségek (egyházmegyénként 5-15) harmadában a gyülekezet mérvadó személyiségei úgy tapasztalták, hogy a rendszerváltás óta növekedett a vallásukat rendszeresen gyakorló hívek száma, másik harmadukban csökkenést tapasztaltak, egyötödükben nem változott, minden hetedikben pedig 1989-91-ben emelkedett, majd néhány év múlva (legtöbbször 1994-től észlelték) ismét csökkenni kezdett a vasárnap rendszeresen misére járó hívek száma. A növekményt leggyakrabban a gyerekek és szülei, a fiatalok és a közép-korosztályok, ritkábban az értelmiségiek, vezető beosztásúak és a pedagógusok alkotják. Általában ott növekedett a hívek száma, ahol a rendszerváltás előtt erőteljesen korlátozták a hitéletet, valamint ott, ahol gyökeres változás következett be az egyházközség életében egy-egy karizmatikus pap vagy csoport működésének következtében. A vasárnapi misén részt vevő hívek aránya a hívek számához képest a 4 és 30% között mozog.

Meglehetősen sok egyházközségben a hívek döntő többsége számára a vasárnapi misére, a gyerekek számára csak a hittanra korlátozódik a hitélet. A gyengélkedő hitéletet jól jelzi a keresztkedés, elsőáldozás, bérmálás, házasságkötés után lemorzsolódók nagyon nagy (60-95%-os) aránya. Több helyen tapasztalták (papok és világiak egyaránt), hogy a rendszerváltás után megmutatózó mennyiségi növekedés felhígulással, minőségi csökkenéssel járt együtt.

A gyónás kivételével a többi szentség esetén csaknem valamennyi egyházközségben tapasztalták, hogy 1989-91 körül megugrott a szentségeket igénybe vevők aránya, majd egy-két év múlva visszaesett, több helyen jelentős mértékben. Ez egyfelől

azzal magyarázható, hogy a visszatérő hívek 1989-91-ben rendezték elmaradásukat, másfelől azzal is, hogy mind régebbi, mind az újdonsült hívek buzgalma egyre lankadt.

Az egyházközségek egy részét gyenge, stagnáló, romló hitélettel jellemzik. Többségük pap nélküli plébánia vagy filia. A második típusba az átlagosról leromló hitélettel jellemezhető plébániák tartoznak. Ezek többsége is olyan kisebb településen működik, ahol már kifáradt, kiszáradt a hagyományos vallásosság. E kettőnél gyakoribb az átlagos és viszonylag stabil hitélettel jellemezhető egyházközség, amelyből — úgy tűnik — egyaránt akad falun és városban. Valamivel ritkább az előbbinél az átlagos szintről lassan fejlődő egyházközség. Ezek között nagyobb arányban vannak városiak, mint az előbbi kategóriában. Ezekben a helyeken a hívek egy még kicsi, de növekvő csoportja nemcsak a szentségek vételeiben buzgó, hanem már közösségépítésben is részt vesz. A jól működő és dinamikusan fejlődő egyházközségek életében fontos szerepet kapnak a plébániai és a lelkiségi mozgalmakhoz tartozó kisközösségek, papjaik többsége lelkiségi mozgalomhoz tartozó és/vagy karizmatikus, kreatív, animáló személyiség.

A lelkipásztorkodás területei

A szentségek kiszolgáltatásán kívül átlagosan négy féle tevékenység fordult elő a plébániákon, ami az összesen 62 féle tevékenységhez képest eléggé kevés. Az összes említést véve 100%-nak a tevékenységek 20—20%-a a hitoktatási és a karitásztévékenységek, 18%-a spirituális, 13%-a közösségépítő, 11%-a kulturális, 8%-a rétegpasztorációs tevékenység.

Hitoktatás

Bár a rendszerváltás után csaknem mindenütt megnőtt a hittanosok száma és korcsoportjuk aránya, ám a legtöbb helyen a növekedés hamar megállt, s jó néhány helyen csökkenni kezdett. A hittanosok aránya (a korcsoporthoz tartozó hívek százalékában) akár szomszédos plébániákon is igen nagy eltéréseket mutat.

Még nagyon sok helyen nincs ifjúsági hittan, még kevésbé megoldott a felnőttek hitoktatása. Nagyon különbözik a hitoktatás struktúrája és minősége is. Még mindig sok egyházközségben — elsősorban a kisebb falvakban — csak a plébános oktat, nem mindig azért, mert nem lenne segítség, hanem mert nem tűr meg maga mellett világiakat. Pedig már a kisebb helyeken is néhány civil segítségét is igénybe veszi a plébánia. A nagyközségek jelentős részében és a városokban már civilek alkotják a hitoktatók többségét.

A hitoktatásról el lehet mondani, hogy nagyjából és egészében üzemel — ám meglehetősen eltérő színvonalon és hatásfokkal. Sok helyen a hittanosok jó része nem jár rendszeresen misére. Ennek vitatható „ellenszere” a hittanórán bemutatandó „misecédula”, vagy a vasárnapi misén feladott rejtvény megoldásának a hittanórán történő bemutatása.

Karitás

A karitatív munka legtöbb helyen ma még leginkább beteglátogatásban, másutt szegények és rászoruló hívek segítésében

merül ki. „Hiába Teréz anya tevékenysége, olyan erős a klerikalizmus és az ekklezianizmus, a vallásnak a hit fölé helyezése, hogy a szegényeken segítséget alantasabb tevékenységnek tartják, mint a hitoktatást.”, fejezi ki többek — de korántsem a többség — véleményét egy plébános. Pedig a karitás Tomka Miklós szerint nemcsak a szükség enyhítése, hanem társadalmi önszegély is. Általában ott folyik igazi karitás-munka, ahol a rászorulókat segítése összefonódik a kisközösségi, lelkesítő mozgalmi tevékenységgel. Jó néhány esetben egy-egy Szentlélek-szemináriumot elvégző közösségből alakuló imacsoport egyben karitás-csoport is.

Ez a folyamat már — féllegálisan, óvatosan, vagy éppen vakmerően — a rendszerváltás előtt elkezdődött, és itt-ott már akkor is komoly sikereket ért el. A rendszerváltás után lényegesen kedvezőbbé váltak a külső feltételek; a belsők (a még erőteljesen jelenlévő, mindkét fél részéről tapasztalható gyanakvó beállítódás) azonban sokkal lassabban szűnik meg. Sok kérdés tisztázatlan még: Belül megerősödni vagy másokkal kooperálni? Identitásunkat kockáztatva elvegyülni vagy saját színeinkben megjelenni? Versenyezni vagy kooperálni? Misszionálni vagy dialogizálni? Megszentelni a profán világot vagy profanizálódni általa? Megszólalni vagy meghallgatni? Tájékoztatni vagy tájékozódni? Beengedni a világot a plébániára vagy kirajzani a plébániáról? Téríteni vagy térítés nélkül segíteni? Aktívan részt venni a helyi közéletben plébániai mezben is vagy csak egyéneként?

Az eddigi gyakorlat elemzése után a következő típusok különíthetők el: A) Az egyházközség nem vesz részt a helyi társadalom építésében, mert viszonya a település vezetésével, intézményeivel „rossz”, „hüvös” vagy „békésen távolságtartó”. B) A részvétel meglehetősen formális, és csak egy-két területre, akcióra szorítkozik. C) A vezetéssel való jó viszony ellenére alig van érdemi együttműködés. D) Az egyházközség érdemben részt vesz a helyi társadalom építésében: négy-öt területen is bekapcsolódnak a város életébe, több közös, rendezvényt szerveznek, a szociális munkában együttműködnek az önkormányzattal, a plébánia kulturális tevékenysége beépül a település kulturális kínálatába és fordítva.

„Egyházam az elmúlt 9 év alatt semmit sem tudott megvalósítani a testvériségből. Még csak kísértésbe sem jött, hogy számot vessen múltjával. Csak a birtoklás mozdulatait látom”, — felelte szomorúan Esterházy Péter a kortárs magyar irodalom kimagasló, gyakorló katolikus alakja az öt egyházáról faggató katolikus értelmiségieknek a Pax Romana 1998. évi kongresszusán. Véleményétől nem áll távol az egyik plébánosé, aki szerint „ez szolgáltató egyház, ebből hiányzik a testvériség, a közösség.” A vizsgált plébániák harmadában a rózsafüzér-társulaton kívül még nincsen más igazi közösség, és maga a rózsafüzér-társulat sem működik igazi közösségként. Néhány helyen próbálkoztak ezzel-azzal (Mária-légió, Kolping, imacsoport), de egyik sem gyökerezett meg.

Másutt a plébános nem támogatta a hívek kezdeményezését, s ezért az ilyen közösség-kezdeményezések vagy elhaltak, vagy kivonultak a plébániáról. A másik harmadhoz a valamiféle közösségi élettel jellemezhető plébániák tartoznak. Ezekben különféle csoportok, közösségek, társaságok, klubok, fórumok találhatóak. Itt általában felülről szervezik meg (általában a papok) a csoportokat. A csoportok vezetője gyakorta a plébános vagy paptársa, s a csoportok egy része akadozva vagy rutinszerűen működik, és ha jól működik, akkor is inkább csak végrehajtó szerepben. Erős közösségi élettel jellemezhetőek azok a plébániák, ahol egymást átszövő, és a hívek jelentősebb részére ható közösségek vannak vagy azok, amelyek kifejezetten közösségekre épülnek. Ilyen a karizmatikus mozgalom által ihletett Varga László vezette kaposvári Szent Imre-plébánia, a Tomka Ferenc által animált káposztásmegyeri plébánia, és ígéretesnek tűnik Jávorka Lajos kecskeméti indulása is. Ezek afféle megvalósult utópiák. Világszenzációk. Bemutatásuk folyóirat-különszámokat érdemelne.

Varga László plébániáján az ima, a liturgia, a karitás és a közösségi élet szerves egységben van. Folyamatosan működik és hetente jön össze a Szent Lélek Szeminárium eredményeképpen létrejövő hét karizmatikus közösség, két egyetemista és főiskolás csoport, a keresők csoportja, bibliaóra, több középiskolás hittan-csoport, gitáros csoport, az ökumenikus börtönmissziós csoport, a ministráncs csoport, a gyermekközösség, az énekkar, a hitoktatói munkacsoport, a házas közösség, a szeretetszolgálat és ezen a plébánián a képviselőtestület is. Majdnem ugyanennyi a havonta vagy ritkábban ismétlődő közösségi alkalom.

Természetesen az egyházközség és a lelkiségi mozgalom találkozása sokszálú, bonyolult folyamat, még az olyan, az ideálist megközelítő esetekben is, mint az Káposztásmegyeren történt. Ami a főváros 30.000 lakosú új lakótelepén kiépülő egyházközség esetében megvalósult, nemcsak Magyarországon ritka még, s több vonatkozásban felülmúlja azt, amit *Egyházházshely* című utópiámban (megjelent az *Egyházközségépítők* című könyvemben) megálmodtam. Ez a történet — az egyházközség életét belülről ismerő Bögre Zsuzsa szociológus szerint is — arról szól, hogyan katalizálta egy közösségi egyházközség létrejöttét és lelkiségét egy lelkiségi mozgalom. Nyolc évvel ezelőtt egy újonnan épült lakótelepen — az ott élő kisközségek hívására — megjelent Fokoláre mozgalomhoz tartozó két pap, akiknek életén átsugárzott a lelkiséghez való tartozásuk. Az emberekkel való bánásmódjukban megkísérelték a szeretetet megfoghatóvá tenni, mintegy — ahogy Bögre Zsuzsa megfogalmazza — „előélték azt a magatartást, ami meggyőződésük szerint evangélium szerinti élet volt”. Mivel az itt munkálkodni kezdő papok inkább mozgalmi, mint egyházközség-építési tapasztalatokkal rendelkezett, a hívekkel együtt kellett megteremteniük az egyházközséget mint életformát. A szeretet és

az egység volt a vezérelv. Hosszú idő telt el az első munkacsoportok megjelenése és a kiscsoportok kialakulása között, amelyek már a valamelyest egységes, helyi szokásokra támaszkodva működnek. Bögre Zsuzsa jellemzőnek tartja, hogy a kialakult plébániai normától eltérő csoportok is működhetnek, még hozzá zavar-talanul, és jól látja, hogy az egyházközség a Fokolárétól nem a normarendet, hanem az értékrendet vette át, s ezt az értékrendet a plébánia sajátosságai szerint valósítják meg. A normarend folyamatosan épül, s ez az építkezés soha sem fejeződhet be, mert a vezérelv, az egység folyamatosan építkező társadalmi valóságot jelent.

Ifjúsági pasztoráció

Ahol nincs ifjúsági pasztoráció, vagy azért nincs, mert nincsenek fiatalok, vagy azért, mert nincs alkalmas animátor. A többi helyen rendkívül különböző tevékenységeket, tartalmakat és szervezeti formákat találunk. Van, ahol egyetlen forma működik, leggyakrabban az ifjúsági hittan. Másutt egymás mellett több, de rendszert nem alkotó tevékenység folyik. Az egyházközségek jóval kisebb részében a sokszínű ifjúsági pasztoráció szerves részét képezi a plébániai közösségi életnek.

Lelkiségi mozgalmak és egyházközség

A 125 vizsgált plébánia közül 25-ben működik lelkiségi mozgalom, s további tíz plébánián lehetett valamiféle hatásukat tapasztalni. Akadnak még olyan plébániák is, ahol a lelkiségi mozgalom még mindig nem kívánatos jelenség. A lelkiségi mozgalmakat nyíltan ellenzők száma egyre zsugorodik, ám az őket felkarolóké nem növekszik olyan ütemben, ahogyan erre egyházunknak szüksége lenne, pedig ahol a lelkiségi mozgalmak megjelennek, átllekesítik az egyházközség életét.

Liturgia

A liturgia területén kettős tendencia figyelhető meg. A papok számának erőteljes fogyása következtében az egy papra jutó misék számának növekedése egyértelműen a liturgia ihletettségének és színvonalának a rovására megy. A plébánia életébe bekapcsolódó lelkiségi mozgalmakat képviselő kisközösségek viszont általában gazdagítják az egyházközség liturgikus kultúráját. A vasárnapi misékkal túlterhelt papok rendszerint gyorsított tempóban miséznek, a másodszer, harmadszer elmondott homiliáik értéke és hatása fokozatosan csökken. Igen ritka az a olyan pap, aki egyszerre képes az értelmiségieket és az egyszerű híveket megszólítani. Igen kevesen vannak olyanok, akik a gyerekek, a csak felületesen vallásos fiatalok vagy az értelmiségiek nyelvét beszélnek. Eléggé sokan — Zulehnert idézve — az egyetemes üdvösségpesszimizmus szellemében beszélnek. Sok szó esik a bűnről, az örök kárhozatról, alig valami az irgalomról, a szolgálatról, a világiak aktuális feladatairól és problémáiról, a közös küldetésről. Örömhír helyett dörgedelem és fenyegetés, ráadásul ez is alacsony színvonalon.

Kultúráközvetítés

Ebben a tekintetben is óriási különbségek tapasztalhatók az egyházközségek között. A liturgián és a hitoktatáson kívüli kultú-

rákövetítés számos egyházközségben kimerül a népszerűbb egyházi lapok terjesztésében. Jó néhány helyen ez könyv- és folyóiratterjesztéssel egészül ki. Az egyházközségek egy részében ezen kívül saját ének- esetleg zenekaruk és orgonistáik vagy vendégszereplő énekesek és zenészek hangversenyei jelentik a kulturális kínálatot.

Számos egyházközségben a hitoktatáshoz kapcsolódnak különféle kulturális tevékenységek és események. A plébániák maradék részében a felsoroltakon kívül egyéb kulturális tevékenység, közösségi és szervezeti forma is található. A leggyakoribbak a liturgián kívüli misztériumjáték és színjáték, a könyvtár, politikai szimpóziumok, pszichológiai szaktanácsadás, táncház és játszótér, népszokások felelevenítése, gazdasszonyképző tanfolyam, tudományos és ismeretterjesztő előadások. Néhány plébánián már működik plébániai kultúrház, néhány helyen pedig a tervek között szerepel.

Az egyházközségek vezetése, papok és világiak kapcsolata

A hívek többsége ma még a plébános egyeduralmát, személyi vezetését tapasztalja. Akadnak parancsolásra, vezetésre alkalmatlan papok, akik „mindenki csinálja azt, amihez ért” és hasonló jelszavakkal kiengedik kezükből az ügyeket, s demokrácia helyett káosz jellemzi a plébániát. Ma már jó néhány példa akad ugyan nem kifejezetten demokratikus, de bölcs és rugalmas vezetésre. Számos plébánián a plébános tudatosan próbál nyitni a demokratikus vezetés (még ha ezt nem is nevezi így) irányába, szakértők, a képviselő testület és a közösségek bevonásával.

A rendszerváltozás időpontjához képest lassú változás tapasztalható: a képviselőtestületek aktívabbak, többféle ügybe és érdemibb döntésekbe kapcsolják be őket, tagságuk fiatalodik és lassan növekszik a nők aránya. E vonatkozásban is rendkívül nagyok a különbségek: még mindig vannak nők és fiatalok nélküli testületek, vannak formális testületek, miközben a plébános másokra (fiatalokra, szakemberek, közösségekre) támaszkodva vezeti a plébániát, és vannak már állandóan munkában lévő és hetente üléselő közösségek. Vannak olyan testületek, amelyek lelkesen lehordják a plébánia padlásáról a galambpiszkot, és vannak, akik a lelkipásztori koncepció kidolgozásában is részt vesznek.

A „Kik a kulcsfigurák a plébánián?” kérdésre adott válaszok között a papokon kívül még átlagosan két-három személyt vagy csoportot neveztek meg a kérdezett — fele-fele részben — papok és hívek, leggyakrabban a következőket: hitoktatók, képviselőtestületi tagok, imaközösségek, énekkar, kántor, ministránsok, diakónusok, ifjúsági közösség, fiatal házaspárok közössége, hittancsoport, lelkesítő mozgalomhoz tartozó közösség.

A válaszolók jelentős része látja úgy, hogy határozottan nő a világiak szerepe, de egy részük szerint messze nem olyan mértékben, mint kellene. Az okokat tekintve többen megjegyzik, hogy csupán az akut paphiány miatt kényszerült a klerikus vezetés el-

fogadni a világiakat, ám korántsem akármilyen szerepekre. Többen hangoztatják a világiak passzivitását, de legalább ennyire azt is, hogy számos feladatra a világiak inkább alkalmasabbak, mint a klerikusok. A világiakkal már együttműködő papok nagyobb része sem tud vezetni, a világiaknak meg gondot okoz az engedelmesség.

A világiak bevonásának mértékét tekintve a vizsgált plébániákon a következő típusokat találtam: A) Szinte mindent a pap csinál, vagy azért, mert nem igényli a segítséget, vagy azért, mert bevonna is a lelkipásztori munkába (nagyobb mértékben) híveket, de nincs kit; vagy azért, mert ugyan bevonna világiakat a munkába, de a hagyományos vallásosságú vagy a fogyasztói mentalitású hívek nem fogadják el őket. B) A pap mellett aktív csoport működik, és a kicsi aktív magot passzív tömeg veszi körül. C) Demokratikusan működő egyházközség. Ezek egyik típusában a mag-közösség igyekszik minél többeket bevonni, a másodikban a képviselőtestületre támaszkodik, harmadikban az egyházközség közösségekre épül, a negyedikben papi irányítással igeliturgiát végző lelkipásztori asszisztens csapat működik tucatszerűen pap nélküli plébánián, mint Deák Ákos vezetésével hittudományi főiskolások a Káli-medencében.

**Eredmények,
remények, stratégiák**

Ott található eredményesnek nevezhető pasztoráció, a) ahol még él és „jól vezényelt” a hagyományos vallásosság, b) ahol karizmatikus személyiség áll a gyülekezet élén, c) ahol van lelkeségi mozgalmi háttér, d) ahol van papi közösségi háttér, e) ahol a plébánia kisközösségekre támaszkodik, f) ahol közösséggé alakuló munkacsoportokra támaszkodhat a plébános, g) ahol az élő közösség és a racionális szervezet szerencsésen kombinálódik, h) az együttes élményből fakadó közösségekre épül a plébánia, i) ahol alulról, kisközösségből épül föl a plébánia. Az eredményes lelkipásztorkodás tehát egyfelől erősen személyfüggő, másfelől erőteljesen közösségfüggő.

A plébániák többségét ma még a II. Vatikáni zsinat szellemében történő lelkipásztorkodásra képtelen egyházközségek alkotják. Helyzetüket Bindes Ferenc soproni plébános így látja: „Az ország néhány vallási rezervátumát leszámítva zuhanásszerűen omlik össze az egyházi struktúra.” „Jelenleg szentség-kiszolgáltató üzem és temetkezési vállalat vagyunk.” — kesereg Gáspár István szurdokpüspöki plébános, akinek öt templomban kellene helyt állnia. Takács Gábor pécsi szemináriumi prefektus szerint nincs igazából plébániai rendszer. „Bizonyos lelkipásztorkodási területek és bizonyos lelkipásztori szereplők — például a lelkipásztori asszisztensek — meg sem jelentek. A rendszerváltás előtt a püspökök elirányították a takaréklángra tett egyházi életet, most ismét személyes irányítást akarnak. Nincs igazi kommunikáció, csak ügyintézés, nincs irányítás, csak letolás. Minden területen hi-

ányzik a folyamatos továbbképzés. A püspökök előtt nincsen egyházmegyéjükről reális kép.”

Hetvenöt civil és huszonöt pap mondta el, hogyan képzei a plébániai lelkipásztorkodás megújítását. Mindkét csoportban a leggyakoribb stratégia-elemek: a közösség, a világiak fokozottabb bevonása, a hitélet elmélyítése, a társadalom felé nyitás, a lelkiségi mozgalmak bevonása az egyházközségi lelkipásztorkodásba, a hívekkel való személyesebb, életközelibb kapcsolat kialakítása, kultúrateremtés és kultúráközvetítés.

Számos jel mutat arra, hogy a hitélet mélyáramlatai ma még általában elkerülik a plébániákat, és a lelkiségi mozgalmak felé tolódtak. Annak ellenére — vagy talán éppen azért? —, hogy nem jellemzi mélyebb lelkiség a plébániák életét, bezárkóznak egy felületesebb vallási világba, ahol a világ és az egyház nincs párbeszédben. A jövő többesélyes: könnyen kialakulhat egy olyan helyzet, amelyben az egyház lemond a hívők világi szerepvállalásának krisztusi jellegéről. Az általunk összegyűjtött elképzelések jelentős része szerencsére más irányú, a káposztásmegyeri (és még sajnos csak alig tucatnyi másik) kísérletben pedig már szemünk láttára válik valósággá a földreszállott utópia.

SZELESTEI N.
LÁSZLÓ

Egyházi könyvtárak — és alkalmazottaik

Keresztény értelmiség és könyvtárak

Született 1947-ben. Magyar-latin szakos tanár, könyvtáros, levéltáros. 1972-1997 közt az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, az egyházi könyvtárak referense, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Irodalmi Intézetének vezetője. Kutatási területe: 1800 előtti magyarországi irodalom- és művelődéstörténet.

Az 1980-as évektől fokozódik a keresztény tanok iránti érdeklődés Magyarországon is: az értelmiségiek egyre többen folytatnak teológiai tanulmányokat, készülnek hitoktatónak, szereznek diplomát, az utóbbi években növekszik a keresztény szellemű iskolák száma, sőt már nemcsak teológiát, hanem bölcseleti és jogi tanulmányokat is lehet felsőfokú egyházi intézményekben végezni. A szemünk előtt játszódó változások egyre több keresztény elkötelezettségű szakembert igényelnek. Az igények növekedését követve egyházi és világi könyvkiadók versengve jelentetnek meg szakkönyveket és népszerűsítő kiadványokat, az egyházi kiadók a hitéletet segítőket is. A könyvtárak növekedése, az elszegényedés és a megnövekedett igények a keresztény értelmiségiek körében is felértékelik a könyvtárakat.

Vajon eleget tudunk-e tenni a megnövekedett igényeknek? Átgondolta-e a területet az egyházi vezetés, rendelkezik-e széles látókörű szakemberekkel, igénybe veszi-e azok szakértelmét? Van-e elég könyvtár? Fontosnak tartják-e a felelős egyháziak a könyvtárak létét, a meglévők gondozását és újabb könyvekkel való gyarapítását? Jönnek-e létre újabb könyvtárak? Jó szakemberek-e az ott dolgozók? Van-e együttal keresztény küldetésstudatuk? Hogyan sáfárokodunk az elmúlt évszázadokban katolikus intézményeinkben felgyülemlett könyvekkel, közöttük nemzeti kincseinkkel?

Egyházi könyvtárak kincsei

Egyházi könyvtáraink nemzeti múltunk és az egyetemes kultúra megismerésének fontos kutatóhelyei. Az ezekben őrzött régi és értékes könyvek az Országos Széchényi Könyvtár központi nyilvántartásaiban egyedileg szerepelnek, nagy részükről mikrofilm készült. A nagyságrendek érzékeltetéséül néhány szám: A középkori kéziratok száma 300, az utána következő koroké több tízezer tétel. Ősnyomtatványokból (1500 előtt nyomtatott könyvekből) 2700, 16. századi külföldön nyomtatott könyvből 30.000, Magyarországon 1711 előtt nyomtatott könyvből 10.000, 18. századiból 60.000 az egyházi gyűjteményekben őrzött és központilag nyilvántartott kiadványok száma. Katolikus gyűjteményekben jóval többet őrzünk ezekből, mint az összes többi felekezetet, vallási intézmény együttvéve.

Könyvtári értékek eltűnése

A hozzáértő egyházi és világi szakemberek az elmúlt évtizedekben is odafigyeltek ezekre a könyvtárakra, féltették azok értékeit. A rendszerváltás óta állami költségvetési támogatás segíti a tulajdonos egyházakat. Közös örökségről van szó, amelynek a tudatosítása tudós könyvtárosok, tudományos kutatók feladata is, nemcsak a tulajdonosé. A kutatók joggal várják el a tulajdonos közreműködését és támogatását. Ha a könyvtárferenntartóban nem tudatosul az örökség fontossága és az abból adódó kötelesség, az összegyűlt könyvtár nemcsak teherré, hanem feleslegessé is válik számára. Szomorú adatokat kell elmondanom. Az elmúlt két évtizedben négy katolikus egyházmegyében tűnt el központi könyvtárakból nagyszámú és pótolhatatlan érték, köztük nem kevés nemzeti kincs. (Más felekezetenél ilyesmi nem fordult elő!) Az ok a hiszékenység, elégtelen odafigyelés, nem megfelelő őrzés, sőt előfordult az eszmei és anyagi értékek lebecsülése is. Gyakran fogynak a plébániák fundusából is a könyvek: lopják, viszik azokat, nemritkán a plébános értékesíti őket. Általában mélyen a forgalmi értékük alatt. Gyakori, hogy a plébános halála után a rokonok tulajdonítják el a fundushoz tartozó könyveket, mert azokat a plébános saját könyvtárával összekeverten találják. Történtek kísérletek e jelenségek megakadályozására, egyházi és állami részről is, kevés eredménnyel. Az állami részről indult kezdeményezés nem találkozott a tulajdonosok helyeslésével és támogatásával.

Könyvtár és pasztoráció

A régi könyvek gondozása speciális szakértelmet kíván. Az elmúlt évtizedekből ismerünk olyan egyházi és világi könyvtárosokat, akik a kutatók, egyetemisták, főiskolások és kiránduló csoportok sokaságának tiszteletét érdemelték ki, s azoknak az egyházzól alkotott (nemritkán kedvezőtlen) véleményét jóindulatú érdeklődéssé, gyakran megtéréssé változtatták. Végezték a dolgukat, s vallották, hogy az egyházi könyvtár kiváló pasztorációs hely. Olyan értelmiségiek is eljárnak oda, akik a templomot és a plébániát elkerülik. Olyan kiránduló csoportok, iskolai osztályok számára lehet ott képviselni egy ügyet, amelyek más úton talán el sem volnának érhetőek. Sajnos e személyeknek kevés megbecsülés jutott. Arra is akad példa, hogy a szakértelem és a keresztény elkötelezettségből fakadó példaadó életvitel nem egészítik ki egymást.

Világiak egyházi könyvtárakban

Központi egyházi könyvtáraink többségében régóta alkalmaznak világiakat. Nem volt és ma sem könnyű azoknak a másutt megbecsült, jó szakembereknek a helyzete, akik egyházi gyűjteményben vállalnak munkát. Többségük jóval kevesebb pénzt kap, mint ha állami vagy önkormányzati gyűjteményben dolgozna. Az egyházak nem rendelkeznek ezen intézmények fenntartásához elégséges anyagiakkal. De az sem mindig tudatos az egyházi hivatalokban, hogy a világi alkalmazottnak fizetéséből kell fenntartania családját, lakását. Azok a szakképzett világi, keresztény értelmiségiek, akik ennek tudatában is vállalják e munkát, bizonyára keresztény küldetésstudattal rendelkeznek. Fantáziát, lehetőséget látnak munkájukban, s nem az egyéni előrejutás reményében dolgoznak. Jó volna felfigyelni arra, hogy ők megbízhatóságuk mellett szívesen vállal(ná)nak részt szakterületükkel érintkező, az egyház megítélését javító munkákban. Feletteseik érdeklődése, támogatása, biztató szava sokat jelent(ene) nekik. Nem egyszer tapasztaltam, mennyire vágnak arra, hogy az egyházi feletteseik ne csak díszvendéget kísérve nézzék meg saját intézményüket. Hogy a könyvtárfenntartók ne döntsenek az általuk alkalmazott szakember értelmiségi (legyen az pap, vagy világi) véleménye, tudta nélkül gyűjteményeket érintő kérdésekben. Hála Istennek, az ellenkezője is gyakori, sőt nemritkán külső szakértőket is felkérek döntések előtt.

Egyházi Könyvtárak Egyesülése

Az egyházi könyvtárosok 1994-ben létrehozták az Egyházi Könyvtárak Egyesülését, melynek a jelentős történeti állománnyal rendelkező egyházi gyűjtemények vallásra való tekintet nélkül tagjává váltak. Célul az egymás közti együttműködés előmozdítását és a tapasztalatok kicserélését tűzték ki:

1. az egyházi könyvtáraknak egyházukban és a társadalomban betöltendő szerepéről,
2. könyvtári feldolgozó munkáról és gyűjtőkörük megállapításáról,
3. muzeális értékek védelméről.

Nem szólok az oktatási intézmények melletti könyvtárakról. Azok szakmai vezetése ugyanis biztosított, a könyvtárosok feladata tisztázott. Ezeknek az intézményeknek az állami támogatottsága is rendezettebb.

Új könyvtárak létrehozása

Egyházi könyvtárakról szólva érdemes elgondolkodni azon, hogy az állami, önkormányzati könyvtárak vallásos könyvekkel csak ritkán rendelkeznek. Vajon nem kellene-e szervezettebben gyarapítani a központi egyházi könyvtárak állományát? Azok egy részébe csak kevés új könyv kerül be, legfeljebb a papi hagyatékok maradékait kapják meg. Nem kellene-e a plébániákon a fundust szervezettebben, esetleg központi kiadványokkal gyarapítani? (Nem egy esetben találkoztam plébánián modern könyvekkel zsúfolt könyvespolc előtt a felirattal: „Könyvet még neked sem adok kölcsön.” Talán a fundus számára kiadott közérdekű és értékes kötetek kölcsönözhetőek volnának!) Azokon a plébániákon, ahol kialakítottak már olyan helyiséget, ahol hittanóra tartható, ahol gyerekek és felnőttek, fiatalok és idősek kulturáltan eltölthetik szabad idejüket, amely szakkörök és társulatok számára nyújt otthont, talán könyvtár is létrehozható volna. Van erre is több jó példa. Nem anyagiak kérdése ez. Nagyon sokszor kerül a plébániákra könyv (külföldről, hagyatékokból). Ha öntudatos keresztények saját könyveik közül visznek be a közösbe néhány kötetet, gyorsan összeállhat egy-egy kisebb-nagyobb könyvtár. Ha öntudatos keresztények adják be könyveiket, nem az arra érdemtelenet adják, nem azt akarják másokkal olvastatni. Ha egyénileg egy könyvet nem tudunk megvenni, közösen megvehetjük. Ha szülők szedik össze a könyveket saját gyermekeik számára, akkor szintén szempont lehet az értékekre figyelés.

Keresztény küldetéstudat és egyházi hierarchia

Végezetül még egy megjegyzés. Sokat olvashatunk a „világiak az egyházban” témáról. Külön elemzendő volna, hogy miért ragad le a gondolatmenetek többsége e témában a hagyományos papi funkciók átvételénél. A közösségépítés, a szolgáltató egyház átalakítása minden kereszténynek a küldetéséből adódó missziós feladata. Jó volna, ha ez beépülne egyháztudatunkba. A laikusokéba is, a hierarchiáéba is. A laikusok küldetéstudatát, jó szándékú hozzáállását a hierarchia értetlensége letörheti, sőt, én ezt úgy élem meg, hogy engem, a kiskorúnak tartott „hívőt” vissza akarnak irányítani a fogyasztói szemlélethez.

Az ifjúsági világtalálkozók „teológiájához”

PÁKOZDI ISTVÁN

1955-ben született, az Esztergom-Budapesti főegyházmegye papja. A Püspöki Kar Ifjúsági Bizottságának titkára, és a Püspöki Kar televízió-referense. Főiskolai tanár, fővárosi egyetemi lelkész.

A szentév szívében, 2000. augusztus 15-20. között Rómában tartják a világ keresztény ifjúságának XV. találkozóját. A korábbi hasonló élményei és egyáltalán maga a jelenség felkelti mind a hívők, mind pedig a kívülállók érdeklődését, vajon mi ez, mi a célja, van-e értelme több százezer (Párizsban 1.300.000, Manilában 4 millió) fiatal egy városba összehívni. Ugyanakkor mind az ott egymásra találó fiataloknak, mind az őket kívülről szemlélőknek maga a jelenség ad választ: világunkban vannak hívő fiatalok, méghozzá nem is kevesen. A hit és a vallás iránti nyíltságot nem szabad csak helyi tapasztalatok vagy statisztikák alapján mérni, többek a fiataloknál, mint amiknek látszanak...

Az ifjúsági világtalálkozó története

¹Róma 1984, 1985;
Buenos Aires 1987;
Santiago de
Compostela 1989;
Czeszochowa 1991;
Denver 1993;
Manila 1995;
Párizs 1997.

Az 1984-es első római találkozó óta két-három évenként rendez a katolikus egyház ifjúsági világtalálkozót, mindig valamely más ország, földrész egyik nagy városában.¹ Az ún. *elő-találkozók* után, amelyek útban a világtalálkozó színhelye felé, különféle egyházmegyék, szerzetesközösségek meghívására történnek, a nem egészen egy hétig tartó ifjúsági rendezvénysorozat sokszínű: van benne megnyitó ünnepség és záró szentmise minden résztvevőnek, a nemzeti csoportok nemzeti nyelvű katekézise, miséi, kultúreseményei, játékok, kis csoportok áhítatgyakorlatai (adorációk, imaórák, keresztút stb.) és utcai felvonulás, kollektív, vallásos ihletettségű szórakozás, elmélyedés és szabadon engedett jókedv, egymás megismerése. A résztvevők és szervezők közös véleménye szerint ezek az alkalmak Gondviselés diktálta, kiemelkedően fontos pillanatai korunk fiataljai hitvallásának, egyházi közösségtudatának, és az evangelizáció aktív folytatásában való elkötelezettségének. A Világiak Pápai Tanácsa mint főszervező, legutóbb kiadott lelkipásztori programja szerint: „A világtalálkozók elsődleges fontosságú missziós és lelkipásztori események, amennyiben különlegesen ösztönzik a fiatalok lelkigondozását; mély egyházi, lelki és kulturális lélegzése a fiataloknak”.²

A találgatások ellenére (hogy például Chiara Lubich adta volna az ötletet) tény, hogy II. János Pál pápa maga találta ki és vezette be az ifjúsági világtalálkozók gyakorlatát a sikeres 1984-ben rendezett római mintájára. Egészen sajátosan rá jellemző gondolat: bízni

²*Giubileo giovani — programma pastorale*, A Világiak Pápai Tanácsa és a XV. Ifjúsági Világtalálkozó Olasz Szervezőbizottságának közös kiadványa, Róma 1998, 3.

³1997-es jelmondata ez volt: „Mester, hol lakol? Jöjjetek, nézzétek meg!” (Jn 1,38-39.)

a fiatalságban, rájuk bízni az evangelizációt, tudatosítani bennük a jövő alakításának felelősségét. Ezért mindig maga jelöli ki a találkozó *mottóját*,³ előre levelet ír a fiatalokhoz, amit szétküld a világ minden részére, és maga is nagyon készül ezekre az alkalmakra.

A világtalálkozók és általában a katolikus egyház ifjúsági lelkipásztori munkájának a koordinátora a Világiak Pápai Tanácsa, azon belül az ún. Ifjúsági Szekció. Emlékezetes, milyen mély lelkiséggel és tüzzel vezette ezt a római hivatalt Eduardo Pironio bíboros, akinek halála után, J. Francis Stafford bíboros vette át ezt a feladatot. E hivatal igazi motorja azonban egy fiatal, energikus monsignore, Renatto Boccardo, akit mint a pápai szentmisék másod-ceremoniáriusát is láthattunk többször a Szentatya mellett (akár az első magyarországi pápalátogatás idején). Ő tartja a személyes kapcsolatot a nemzeti referensekkel, látogatja a bekapcsolódó új országok, lelkiségi mozgalmak csoportjait.

Az ifjúsági világtalálkozók előkészítésébe azonban nemcsak a római hivatal, a helyi szervezők, hanem a nemzeti csoportok felelős vezetői is bekapcsolódnak. Hivatalosan ez úgy történik, hogy a nemzeti püspöki karok kapnak meghívást, ahol az ifjúság pasztorációjával megbízott püspök, illetve annak bizottsága végzi az előkészületeket. Általában minden egyházmegyében működnek ifjúsági referensek, akik koordinálják a plébániákról, iskolákból, egyéb ifjúsági közösségekből utazni szándékozókat. Külön csoportot alkotnak az ún. lelkiségi mozgalmak, melyek közvetlenül, nemzetközi központjukon át is jelentkezhetnek, bár jobban örülnek annak, ha helyi egyházukba integrálódva jelennek meg a világtalálkozók.

Az általában kétévenként tartott világtalálkozók között rendezik meg az európai ifjúsági zarándoklatot (1999 nyarán Santiago de Compostelában), valamint a minden évben Rómában tartott virágvasárnapi ifjúsági világnapot.

Tömegélmény vagy közösségi hittapasztalat?

A legutóbbi ifjúsági világtalálkozó után még a nem hívő tudósítók, lapok és egyházellenes orgánusok is egyetértettek abban, hogy Párizs megváltozott. A „Festival de la jeunesse” délutáni eseményei, a különböző nyelveken tartott katekézisek, a városban tartott keresztút, vagy a várost átfogó békelánc nem hagyta közömbösen a mindennapi életüket folytató párizsiakat, arról nem is beszélve, hogy az események után a rendőrség központi tájékoztatója szerint sehol sem volt atrocitás, a nagy tömegben mozgó, a közlekedési eszközöket elárasztó fiatalok sehol nem követtek el visszaélést, vandál pusztítást, vagy bármilyen bűntényt, amelyek szokásosak nagy ifjúsági rendezvények kapcsán. Már önmagában ez a jelenség is figyelem keltő: ki ez a milliós tömeg, amelytől nem kell félni, sőt,

sőt, aki az utcán is táncoló, éneklő, imádkozó jókedvével magával ragad mindenkit?

A Longchamp-on újra nyilvánvalóvá lett: egymillió keresztény fiatal tud csöndben lenni, imádkozni, énekelni, égő mécsesekkel egy fél éjszakán át a világ minden részét képviselő 10 keresztelkedő testvérük örömeiben egyként résztvenni. Ez nem tömeghisztéria, ez a közös keresztény hit élménye, együtt szerzett tapasztalata, amely Jézus kenyérszaporítása, az ötezer ember táplálása és a pünkösdi események után az egyházban nemhogy nem idegen, de időről időre ismétlődő valóság, közösségi hitélmény.

Az egyház óriási szolgálatot tesz az ideseregülő fiatalok nevelése, képzése, formálása terén. Szentmártoni Mihály jezsuita professzor fiatalokról szóló könyvében korunk ifjúságának három alapproblémáját jelöli meg: 1. a társadalmiasulás, 2. a szabadidő és 3. a hivatás problémáját.⁴ A világtalálkozók hitélménye mindhárom irányban, indirekt módon is segít. Sokan először hagyják el a családi fészket, és utaznak el a földgolyó másik oldalára kortárs fiatalok társaságában. Jó vagy rossz otthoni helyzetből a „világ-társadalmában” kell várniuk a sorukra, ha enni akarnak, ha látni akarnak, ha sorra akarnak kerülni, ha helyüket keresik egy-egy többszázézes ünneplés programjában. Ez csak néhány példa arra, hogy kis közösségben és egyénileg is egy *beláthatatlan társadalom öntevékeny tagjaként* kell élnie a világtalálkozó minden zárandok fiataljának. A szabadidő helyes kihasználására is tanít ez a találkozó, hiszen mind a hosszú odautazást kitöltik programok, mind pedig az ott tartózkodás alatt szinte mindenüvé igyekezni kell, hogy le ne maradjon valaki. A lendületes programok élményvilága otthon is ad erőt hasonló *szabadidős programok* szervezésére. Végül a világtalálkozó kétségtelenül *hivatás-erősítő*. Nemcsak az egyházi hivatások vállalásához adhat indíttatást a sok szerzetes, pap, püspök, a pápa látványa, mozgása, cselekedetei, de megerősítheti a fiatalban a házasság vállalását is, sikeres családok, házaspárok, nagy családból való kortársaik tanúságtétele folytán. A közösség alkalmat nyithat barátságok, szerelmek kibontakozására is.

⁴ *A fiatalok világa*,
Róma 1985, 187-189.

Lelkipásztori „haszon”, maradandó változás

A világtalálkozóra nemcsak a fiatalokat hívják, hanem a központi szervezők szándéka szerint és szervezésével sok püspök is elkíséri őket, ők tartják a katekéziseket, vezetik a népnyelvű szentmiséket saját híveiknek, együtt zárandokolnak, esznek, járnak, beszélgetnek a fiatalokkal, ugyanúgy, ahogy az ifjúsági lelkipásztorok, akik egy autóbussen, vonaton utaznak csoportjaikkal. Ezekben a napokban személyes kapcsolatok alakulnak ki, jobban megismerik egymást,

sok előítélet meg tud szűnni a püspökök, papok és a fiatalok között, akik máskor elég távol élnek egymástól.

⁵1997. augusztus 14-18.
között volt
Palaiseau-ban, melynek
végén a pápa külön
szentmisét mutatott be a
Fórum résztvevőinek.
*Válogatás a XII. Ifjúsági
Világtalálkozón
elhangzott beszédekből*
Vö. Budapest MKPK
Ifjúsági Bizottsága,
1997. december 20-23.

Mélyreható lelkipásztori „hasznót” jelent a világtalálkozót megelőző napokban kezdődő és az abba belenövő ún. Nemzetközi Ifjúsági Fórum,⁵ amelyet 1987 óta ismételten megrendez a Világiak Pápai Tanácsa és a világtalálkozó helyi rendezői. A szinte minden országból jövő kb. 300 résztvevő több mint száz nemzetet, püspöki kart, lelkiségi mozgalmat képvisel. Ők olyan fiatalok, akik hazájukban elkötelezetten vesznek részt az ifjúsági munkában, tudják, hogy mi történik otthonukban, és vágyuk a megkezdett munka folytatása. A Fórum előadásokat, kis csoportban megbeszéléseket, közös liturgiákat, tervek készítését, testvéri együttléteket jelent, végül egy *üzenetet* fogalmaznak meg, amelyet a világtalálkozó záró szentmiséjén, a pápa jelenlétében felolvasnak és elküldenek a világ fiataljainak.⁶ A fiatalok közös nyelve az angol, a francia, a spanyol, az olasz és az eszperantó, de sokszor lehet szláv nyelveket is hallani. A Fórum résztvevői mindig kiemelt helyen vesznek részt a világtalálkozó eseményein, ők állnak a pápai oltár lépcsőin, ők veszik körül a pápát stb. Hazatérve pedig még nagyobb impulzussal és elkötelezettséggel szervezik papjaikkal az ifjúsági lelkipásztorkodást.

⁶Uo.

Az ifjúsági világtalálkozókra minden alkalommal meghívást kapnak a testvéregyházak is: mind az ortodoxok, mind pedig a protestánsok. Pásztoraik, püspökeik, fiataljaik jelen voltak Párizsban is, számítanak rájuk Rómában is. Az *ökumenizmus* szelleme az ifjúság körében sokkal természetesebb, magától értetődőbb, mint az idősek társaságában; a más keresztény közösségekhez tartozó fiatalok várakozásukon felül jól érzik magukat, és többször kifejezik a még tökéletesebb egységre való vágyukat. Manilába a más vallásúak képviselői is hivatalosak voltak, így a nagy világvallások is találkoztak.

A technikai megvalósítás kellékei is fontosak: eddig még mindig „sláger” lett az ifjúsági világtalálkozók *himnusza* és *logója*, amely mindenütt megjelenik: zászlókon, kiírásokon, kitűzőkön, kiadványokon. A magyar zarándokfüzetet minden Párizsba utazó fiatal megkapta, benne a lelki programok menete, az énekek, népdalok és sok kiegészítő információ.⁷ Ezek létrehozásában, terjesztésében, kiosztásában pótolhatatlan munkát végeznek az önkéntesek, olyan fiatalok, akik felajánlják ingyenes szolgálatukat a világtalálkozó idejére. Zöld pólójukról messze felismerhetők. Vannak köztük a helybeliek közül valók, de más országokból is toboroznak.

⁷Az MKPK Ifjúsági
Bizottságának kiadványa,
1997. július 10.

Akié a fiatalság, azé a jövő

A pápa nagyon világosan látja, és a *Tertio millennio adveniente* kezdetű apostoli levele utolsó előtti pontjában újra hangot is ad meg-

győződésének: „A világ és az egyház jövője azé a fiatal nemzedéké, amely ebben a században született, s a következőben lesz felnőtté, s lesz az új évezred első nemzedéke. Krisztus odafigyel a fiatalokra, miként arra az ifjúra figyelt, aki föltette neki a kérdést: Mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen? (Mt 19,16) ... A fiatalok a Földön mindenütt és minden helyzetben kérdéseket tesznek fel Krisztusnak: *Hozzá mennek, Őt keresik és újra meg újra kérdezik Őt.* Ha képesek lesznek követni az utat, melyet Ő mutat nekik, örömüket fogják találni abban, hogy azért fáradozzanak, hogy Krisztus jelen legyen a következő században és az azt követőkben, egészen a világ végétéig...” (58.).

Az ifjúság evangelizációja nem jelent mást, mint hogy minden úton és módon találkozzék az ifjúság Krisztussal, a hiteles, torzítás és érdekek nélküli, az Evangéliumból élénk álló Krisztussal és az ő mindig fiatal egyházával. Természetes, hogy ez történik a templomokban, a „normál” hittanórákon, a megszokott vallási események, ünnepek kapcsán otthon is, mégis az „ifjúság jubileuma”, az ifjúsági világtalálkozó fontos közös nagy találkozási pontja a holnap egyházának. „Krisztusnak szüksége van a fiatalokra, hogy a remény ölelésével fogja át a világot” — írta a szentév központi, római szervezetének elnöke, Roger Etchegaray bíboros.⁸

⁸In cammino verso il
Giubileo,
PIEMME
1998, 2.

A világtalálkozón elhangzó tanítások, prédikációk, az ún. „szellemi munka” azonban nem teszi azt konferenciává. A résztvevők átélik, az üdvösség több az elvont tudásnál. Ugyanakkor mind a katekézisek, mind az egy központi téma köré csoportosuló foglalkozások elmélyítenek lényeges keresztény tartalmakat, igazságokat. Igyekeznek megtanítani arra, mi a lényeges, mi a járulékos. Az egész világtalálkozó egyfajta közösség, így-úgy működő otthoni intézmények, csoportok, hittanórák, iskolák újfajta és rövid ideig tartó közössége. S ez az együttlét sugározza kimondatlanul az élményt: az élő közösség több, mint az intézmény.

Az ifjúsági világtalálkozóknak van egy vándor-keresztje, amelyet a találkozt szervezők átvésznek az előző helyről és a közties időben ottani közösségek fogadják be egy meghatározott ideig. 1985-ben a pápa szavait vészték egy réztáblán a kereszt alsó szárába: „Kedves Fiatalok! A szentév végén rátok bízom e jubileumi év jelét, Krisztus keresztjét! Vigyétek el az egész világra, mint az Úr Jézusnak az emberiség iránt gyakorolt szeretete jelét és hirdessétek mindenkinek, hogy csak Krisztus halálában és feltámadásában van üdvösség és megváltás”. Amikor az előző találkozási helyről, Párizsból megérkezett az Örök Városba, a Szentatya így fogadta: „Mondhatjuk, hogy Rómában ez a kereszt otthon van, mert ez a város a kereszt városa. Ezt hirdetik az itt éltek és vértanúkká lettek, a tegnap és a ma szentjei, akik írták és megpecsételték ennek a városnak a történelmét. A kereszt ott rejtezik Róma nevében is, hiszen ha betűit visszafelé olvassuk, akkor ezt találjuk: Amor, vagyis szeretet. Nem a kereszt Isten szeretetének az üzenete? Ő

annyira szeretett minket, hogy a kereszt fájára szegeződött értünk. Igen, a kereszt Isten ábécéjének első betűje!”⁹

A szentévi ifjúsági találkozó témája, belső dinamikája

A XV. Ifjúsági Világtalálkozó az ifjúság jubileuma, bizonyos értelemben a szentév római eseményeinek a koronája, a világifjúság „kegyelmi ideje”, már csak azért is, mert egyetlen „célcsoport” sem érkezik majd ilyen nagy számban ide, mint a fiatalok. Augusztus 15-20. között mintegy kétmillió fiatal vár erre az eseményre. Igaz, hogy szép gondolat Péter sírjának és utódjának meglátogatása, ám e szentévi világtalálkozó legbenső, teológiai célkitűzése a pápa által megadott jelmondat: „Az Ige testté lett, és köztünk lakott” (Jn 1,14). Az ifjúság jubileuma a *hit átadása és igénylése*. Ez történik a felnőtt keresztségkor a „treditio fidei” és „redditio fidei” mozzanatában, ami nem más, mint a hitvallás (Credo) a hit szimbólumának, összefoglalásának átadása a hitjelöltnek, aki szavaival, hitvallásával, cselekedeteivel, egész megtért életével ezt a gazdagított hitet mintegy „visszaadja” az egyháznak, válaszol rá. Ezt ismételjük meg a húsvéti vigília liturgiájában a keresztségi ígéreteink megújításakor, vagy a vasárnapi *Hiszekegy* imádkozásakor is. Itt a világtalálkozón ez a gesztus hatalmas méretekben akarja átölelni az egész kétezer éves egyház történelmét. Egyszerre „Te Deum” is akar lenni, hálaadás és missziós elkötelezettség. Magában rejt az isteni küldetést: „Amint az Atya küldött engem, úgy küldelek én is titeket”, a Szentlélek küldését, az új életre születést és a bűnök bocsánatát (vö. Jn 20,21-22). Erről is szólt Jézus, amikor így tanított: „Ingyen kaptátok, ingyen is adjátok!” (Mt 10,8.) A fiatalok a harmadik évezred kezdetén arra kapnak meghívást, hogy a testté lett Ige hit-ajándékát felismerjék, s továbbítsák kortársaiknak. Csak ez a hit mentheti meg a világot. Ennek tudatosítása a szentévi világtalálkozó lényege, célja. Erre vezet és ezt szolgálja minden: előkészületek, nemzeti katekézisek, áthaladás a szentévi kapun, Péter sírjának látogatása, a Péter utódjával való találkozás, a kulturális események, egészen a világtalálkozó utolsó napjának nagy virrasztásáig és a záró eucharisztikus ünneplésig bezárólag. Helyszíne a Róma központjától kb. 10 km-re lévő 2. Egyetem parkja, a *Tor vergata*, amelyet rávezető utakkal, vasúti megállóval, kiszolgáló helyiségekkel látnak el, ide épül majd a szabadtéri pápai oltár, s itt foglalnak helyet (a fűben) szektorokban a fiatalok. Semmiképpen nem turisztikai vagy vakációs szórakoztató esemény, hanem a *világ ifjúságának zarándoklata*, vágya a megújulásra Krisztus kétezer éves üdvözítő, megváltó szeretetében. A világtalálkozó nagy lehetősége Rómában: a fiatalok találkoznak hitünk történelmi emlékeivel és a jelenben élő helyi

egyházzal; egymást kiegészítve, egyszerre a világegyházzal együtt...

A fiatalok külföldi útról, kirándulásairól szeretnek magukkal hozni valami speciális, ottani értéket, ami nem mindig pénzben kifejezhető, inkább egy ottani társuk keze műve, ajándéka, emlék róla, tőle, abból az országból. A világtalálkozók mindig kínálnak ilyen ajándékozási alkalmakat: az olasz ifjúsági lelkipásztorkodás bizottságának egyik elemzésében fontos helyen áll a „*scambio di doni*”, az ajándékok kicserélése.¹⁰ Ez azonban nem képek, vázák, édesség stb. üres mosollyal való átadása-átvétele, hanem a lelki, szellemi, nemzeti, vallási értékek lassú, olykor láthatatlan, spon-tán érzékelhető cseréje, ami egy-egy szó, mondat, ének megtanu-lásával, egy-egy gesztus elsajátításával, vagy akár egy szentkép kicserélésével jár (címcseré, e-mail-csere). A szívélyesség, a testvé-riség, a fellángoló barátság, a távoliból közelivé varázsoló fiatalos szeretet felejthetetlen alkalmak ezek.

A szentévi kapu Krisztus szimbóluma, aki magáról mondta: „Én vagyok az ajtó, aki rajtam keresztül megy be, üdvözül, ki-be jár és legelőre talál...” (Jn 10,9). A kétezredik esztendő római ifjúsági világtalálkozója e kapun kívánja „beléptetni” a harmadik évezred fősze-replőit, a fiatalokat a hit útján bontakozó Isten Országába mert az egyház számít rájuk, elkíséri őket... A pápa párizsi utolsó szavai ezek voltak: *Chi vivrà, vedrà!* Aki megéri, meglátja!

¹⁰ *Schede di*

Approfondimento di

GMG, IV, 4. — Ld. még

Roberto Giacobbo: *Le*

Giornate Mondiali della

Gioventù. I giovani e il

Papa insieme

videokazetta, amelyet

Világiak Pápai Tanácsa

Ifjúsági Szekciója

készített és terjeszt

(Róma, 1996).

Szent Adalbert a középkori cseh irodalomban

RICHARD PRAŽÁK

Született 1931-ben, Jihláván. Cseh hungarológus, irodalomtörténész, diplomata. 1994–98 között Csehország budapesti nagykövete. A cseh és magyar kulturális kapcsolatok kutatásával foglalkozik a középkortól a 20. századig.

Adalbert élete

Szent Adalbert azokhoz a nagy jelentőségű szentekhez sorolható, akiknek a hagyatéka ezer év távlatából éppúgy aktuális, mint közvetlenül a haláluk után volt. A 997-ben elszenvedett mártírhalálát követően Szent Adalbert a csehek, lengyelek, valamint magyarok számára a kereszténység jelképévé és a keresztény Európához való kapcsolódásuk szimbólumává vált. Millenniumát hasonló helyzetben ünnepeltük, amikor a Szent Adalbert-nemzetek arra készültek, hogy a nyugati keresztény civilizáció mintájára létesített egyesült Európához csatlakozzanak. Ugyanakkor Cseh- és Morvaországban, Sziléziában, Lengyelországban és Magyarországon már Szent Adalbert életében és közvetlenül a halála után a helyzet merőben más volt — emiatt különbözik már a tizedik és tizenegyedik század fordulóján ezeknek az országoknak Szent Adalberthez fűződő viszonya. Magyarországon szentként tisztelik, hiszen ő keresztelte meg Szent Istvánt, és tanítványaival ő alapozta meg a keresztény Magyarországot. Mint ismeretes, az esztergomi főegyházmegye első patrónusa lett, és a Szent István-kori Magyarországon határtalan tisztelet övezte. Kevésbé ismert, hogy II. Szilveszter pápa (Aurillaci Gerbert), Szent Adalbert tanítványa volt. Így tehát Szent Adalbert, bár közvetett módon, de hozzájárult a pápai korona elküldéséhez Magyarországra, jóllehet erre csak a halála után, 1000-ben, tanítványa, II. Szilveszter pápa közvetítésével került sor. Egyébként Anasztasius pannonhalmi apát is Adalbert munkatársa volt és a koronát ő hozta el Magyarországra a pápa megbízásából. Lengyelországban ezzel szemben a Szent Adalbert-kultusz először közvetlenül a pogány Poroszországban elszenvedett mártírhalálához kapcsolódott. A mártír püspök sírja Gnieznóban volt, ezért vált belőle az ottani főegyházmegye patrónusa. Ennek a főegyházmegyének az első érsekévé Adalbert féltestvérét, Radla-Gaudentiust tették meg, aki személyesen tanúja volt Adalbert mártírhalálának. A legbonyolultabb helyzet azonban Csehországban alakult ki. Amikor Vojtěch-Adalbert 983-ban Prágában elfoglalta püspöki székét, szembesülnie kellett a pogányság maradványaival, a papok házasságával, az egyháznak a világi hatalomtól való függésével. Hiába harcolt a többnejűség, a rokonok közötti házasság, vérbosszú és a keresztény rabzolgákkal való kereskedés ellen is. A Szlavnik-nemzetség, amely-

ből származott, és az uralkodó Přemysl-dinasztia közötti fokozódó ellentét is elkedvetlenítette. 988-ban elhagyta Csehországot és XV. János pápához indult Rómába. Ott lemondott püspöki hivataláról, és a római Aventinumon kolostorba vonult. Willigis mainzi érsek kérésére ismét visszatért Csehországba és 992-től 994-ig tartó két évben — többek között — tevékenyen támogatta a břežnovi bencés kolostor megalapítását. Innen kerekedtek föl később Adalbert tanítványai Anastasius vezetésével, s érkeztek meg Lengyelországon át Magyarországra, hogy Pannonhalmán hozzájáruljanak a kolostor megalapításához. A Přemysl és a Szlavnik-család közötti viszály és más okok miatt Adalbert másodszor is elhagyta Csehországot. Prágából Róma felé tartva 994-ben valószínűleg Magyarországon utazott keresztül. Nyilván akkor bérálta meg a későbbi magyar királyt, Szent Istvánt, aki eredeti nevét béráláskor Vajkról Istvánra változtatta. 995 szeptemberében a hatalmon lévő Přemyslek bevették a Szlavnikok libicei várát Kelet-Csehországban, és a nemzetség tagjait lemészárolták. Adalbert négy testvérét is akkor érte a halál, ő maga is száműzötté vált. Adalbert ismét visszatért a római Aventinum-kolostorba, és a hazájába való visszatérésre még Willigis érsek sem tudta rábírní III. Ottó császár jelenlétében 996 májusában. Adalbert még azév szeptemberében felkereste a császári udvart Mainzban, majd bizonyos időt Franciaországban töltött, ahol meglátogatta Szent Márton sírját Tours-ban és Fleuryben fejet hajtott a Szent Benedek-ereklyék előtt. Útja ezután Mainzba vezetett, majd 996 végén elfogadta Merész Boleszlav lengyel uralkodó meghívását, hogy vállaljon keresztény missziót a pogány poroszoknál. Itt következett be Adalbert mártírhalála 997. április 23-án.

Vencel meggyilkolása

Erre a rövid életrajzi áttekintésre azért volt szükség, hogy tudatára ébredjünk annak, hogy a jeles közép-európai apostol és misszionárius, Szent Adalbert, aki az Ottó-kori reneszánsz jelképévé vált az egész akkori Európában, saját hazájában, cseh környezetben nem járt sikerrel, és missziós műve itt súlyos vereséget szenvedett. Csehország történelmi fejlődésére az egész tizedik században egy tragikus esemény nyomta rá bélyegét. A cseh történelem hajnalát beárnyékolta az a testvérgyilkosság, amely 935-ben kioltotta Szent Vencel keresztény uralkodó életét. Vencel gyilkosainak gonosztette a cseh környezetet még a tizedik század végén is hatása alatt tartotta. Adalbertet csak azért nem érte utol Vencel sorsa, mert időben elhagyta Csehországot. A csehek és Adalbert akkori barátságtalan viszonyáról meggyőzően tudósít a *Vita prior*, Adalbert első életrajza, melyet Rómában, az aventinusi kolostorbéli szerzetestársa, Johannes Canaparius írt valószínűleg 999-ben, röviddel Adalbert halála után. Az életrajzot Adalbert barátja, III. Ottó császár rendelte meg. Adalbert első életrajza mindenekelőtt az úgynevezett második aventinusi szerkesztésben ismert, amely 1002-1004 között készült Adalbert tanítványa, II. Szilveszter pápa ösztönzésére. Itt a 26. fejezetben arról olvashatunk,

hogy amikor a csehek tudomást szereztek arról, hogy Adalbert — Willigis érsek készítésére — harmadszor is vissza akar térni Csehországba, levelet írtak. Ebben a következő állt Adalbertről: „Nem akarjuk őt; mert ha jön, nem üdvösségünk érdekében jön, hanem hogy megbosszulja a rosszat és igazságtalanságot, amit testvérei ellen vétettünk, de azt jól tettük.”

Cseh környezetből ered Szent Adalbert pozitív értékelése és a Szent Vencel-i hagyománnyal való összekapcsolásra irányuló első próbálkozás is. Ez a próbálkozás Krisztián szerzetes nevéhez fűződik, aki Adalbert nagybátyja volt, éspedig valószínűleg anyai ágról. Adalbert anyja, Sřtřezislava ugyanis a Přemysl-dinasztiából származott és csak 987-ben bekövetkezett halála után élvezte Adalbert is az uralkodó Přemyslek pártfogását. Krisztián mint II. Boleszláv uralkodó fejedelem testvére állt annak a küldöttségnek az élén, amely 992-ben felkereste Adalbertet Rómában és felszólította arra, hogy térjen vissza Csehországba. Közvetlenül ezután, a 10. század kilencvenes éveinek első felében, még Adalbert életében született meg Krisztián tollából a *Vita et passio sancti Venceslai et sanctae Ludmilae aviae eius* (Szent Vencel és nagyanyja, Szent Ludmilla élete és vértanúhalála) legenda is, amelynek előszavát a szerző Adalbert püspöknek ajánlotta. Ebben azt olvashatjuk, hogy a legenda Adalbert megbízásából keletkezett, és így Adalbert nevéhez fűződik a Szent Vencel-i tradíció ápolása is a cseh környezetben.

Az adalberti hagyomány

A prágai egyházmegye és Adalbert kedvezőtlen viszonya, amelyről az első, halála után keletkezett Adalbert-legendából értesülünk, utóbb erősen Adalbert javára változott. Természetesen megváltozott az adalberti tradíció tartalma, és Szent Adalbert feladatának az értelmezése is. Canaparius Adalbert-legendája, amely két szerkesztésben a 11. és 12. század fordulóján keletkezett, az ún. renovációs adalberti hagyományt képviseli. Szent Adalbert életét és munkásságát összeköti III. Ottó császárnak a római szent birodalom megújítására vonatkozó gondolatával, még hozzá Nagy Károly hajdani elképzeléseinek értelmében a pápaság és császárság közötti együttműködésről a császár vezetésével. A további legendák, amelyek párhuzamosan születtek lengyel és a cseh környezetben a 11. és 12. század fordulóján, Adalbert alakját már szervesen hazai környezetbe próbálják helyezni, és személyét a legjelesebb hazai szentek közé sorolják. Szent Adalbert a lengyelek első országos védőszentje, csak később csatlakozik hozzá Szent Szaniszló, a csehoknál viszont Szent Adalbert már korán együtt szerepel Szent Vencellel, Csehország legfőbb pártfogójával.

A Szent Adalbertről szóló legjelentősebb legenda, amely cseh környezetben a 11. század utolsó negyedében keletkezett, a *Versus de passione sancti Adalberti*, amelyet kezdete (incipitje) szerint — *Quatuor immensi* legendának is neveznek. Ez a legenda részletesen leírja Adalbert gyermekéveit, és megjegyzi, hogy Adalbertet gyer-

mekkori komoly betegségében fölajánlották. Leírja tanulmányéveit a magdeburgi székesegyházi iskolában, majd azt, hogy miként választották meg 982 februárjában prágai püspöknek Prága mellett, Levý Hradecben, miként és mi okból hagyta el először a prágai püspökséget 988-ban. A legenda megemlíti a szent tartózkodását az Aventinus-dombon álló Szent Elek és Bonifác benecés monostorban; Theophanu császárnővel való római találkozását. Innen tudjuk meg azt is, hogy Adalbert prágai tartózkodása után miként hagyta el végleg Prágát 994 körül, s mi lett a további sorsa. A legenda említi a Szlavnik-nemzetség lemészárolását Libice várában 995-ben, és Adalbert mártíromságát, melyet Poroszországban, Samland félszigetén szenvedett el.

A *Versus de passione sancti Adalberti* leoninusi hexameterekben íródott, és Johannes Canaparius apát és az aventinusi kolostorban Adalbert egykori szerzetestársa legendájának költői átírása, de világos, hogy szerzője jól ismerte Querfurti Bruno Szent Adalbert-legendáját is. A *Versus* szerzője egy ismeretlen cseh pap, azonosítása Kosmas prágai kanonok személyével nem valószínű. A legenda szerzője csiszolt latin stílusban írt, ami akkor Csehországban még szokatlan volt. A Přemysl uralkodóház híve volt, és egyházát e művével is szolgálni akarta. Szent Adalbert személyében III. Ottó császár reformtörekvéseinek megszemélyesítőjét látta hazai földön. A cseh állam és a katolikus egyház együttműködését a přemyslek uralkodása a *Chronicon Boemorum* idején emelte ki. Az egyik legismertebb középkori cseh krónika szerzője Kosmas prágai kanonok volt, aki Lüttichben töltötte tanulmányéveit, és Esztergomban szentelték pappá 1099-ben. 1113-1125 között írt krónikájában Szent Adalbertet Szent Vencel mellé állította mint Csehország társvédőszentjét, és Břetislav cseh herceget dicsőítette azért, hogy Szent Adalbert ereklyéit 1039-ben átvitte Gnieznból Prágába, így fektetve le a csehországi Adalbert-kultusz új alapjait immár az uralkodó Přemysl-dinasztia pártfogásával.

Csehország társvédőszentjeként dicsőítették Szent Adalbertet a Kosmas-krónika első folytatatóiként ismert Visegrádi kanonok és Sázavai Szerzetes is, akiknek keresztnévét nem ismerjük. A Visegrádi kanonok krónikája a 12. század közepén keletkezett, és elsősorban Soběslav cseh fejedelmet ünnepli, aki 1126-ban a Chlumec melletti csatában legyőzte Lothár német királyt, és ezzel megvédte Csehország függetlenségét. Ezt az eseményt magasztalja a Sázavai Szerzetes krónikája is, amely 1173-1177 között keletkezett. A Sázavai Szerzetes szerint Soběslav a híres chlumeci csata előtt így szólott: „Bízom Isten és a szent vértanúk, Vencel és Adalbert segítségével, hogy országunk nem kerül az idegen járma alá”. Szent Vencel és Szent Adalbert máskor is a cseh harcosok segítségére sietett, ahogy azt az ún. Kosmas második folytatása, a 13. század második feléből származó krónika állítja. Így állottak a cseh seregek oldalán az 1260-as kressenbrunni csatában is, amely-

ben a cseh király, II. Přemysl Ottokár legyőzte IV. Béla magyar királyt.

Szent Adalbert személyéhez és szerzőségéhez köti a kutatók egy része a *Hospodine pomiluj ny* című egyházi himnuszt. Ezt énekeltek a cseh katonák az ütközetekben. A himnusz kétségtelen ószláv alapja 10. századi keletkezésre mutat, ám ennek ellenére vitás Adalbert szerzősége, hiszen mindeddig nem sikerült alaposan megcáfolni a horvátországi származás hipotézisét, amely meggyőzőbbnek látszik, mint Adalbert állítólagos szerzősége.

Szent Adalbert életének nagy figyelmet szentel a legrégibb cseh nyelvű verses krónika, *Dalimil krónikája*, amely 1314 körül keletkezett, és a középkori cseh irodalom hősepkai műfaját képviseli. Dalimil művében Adalbert ellenfeleként állítja előtérbe Strachkvast, aki rövid időre váltotta fel Adalbertet a cseh püspöki székben, és akit Dalimil krónikája azzal vádol, hogy ő kezdeményezte a Szlavik-nemzetség legyilkolását.

A Szent Adalbert-kultusz

A 14. század a Szent Adalbert-kultusz fejlődését hozza a középkori cseh irodalomban. Szent Adalbert nagy tisztelője volt az utolsó előtti prágai püspök, IV. Jan z Drazic, aki a püspöki tisztséget több mint négy évtizeden át, 1301-1343 között viselte. Az ő megrendelésére összeállított *Cseh krónika* a *Kosmas-krónikán* és első és második folytatásán kívül még a három legismertebb Szent Adalbert-legendát is tartalmazza. Az utolsó jelentős irodalmi emlék a 14. században, amely részletesen leírja Szent Adalbert életét, Pribík Pulkava z Radenína latin krónikája, amely a 14. század hetvenes éveiben keletkezett IV. Károly császár közvetlen megbízásából. Az első verzió nagyon eredeti, forrásaként egy ismeretlen szerzetesnek a břevnovi bencés kolostorban keletkezett krónikáját említi. Ebben esik szó Adalbert érdemeiről a břevnovi kolostor alapítása körül 993-ban. Pribík Pulkava z Radenína krónikájának a második változata teljesen Kosmas krónikáját követi, de megemlíti azt, hogy Adalbert keresztelte meg Szent Istvánt, és milyen érdemei voltak a kereszténység lengyelországi és magyarországi terjesztésében.

Szent Adalbert alakja a középkori cseh irodalomban gyakran változott. Kezdetben a Přemyslek szemében Adalbert az ellenséges Szlavnik-nemzetség tagja, majd később, a 11-14. század között Csehország egyik legszeretreméltóbb védőszentjévé vált, aki nemcsak összekapcsolta Csehországot a szomszéd országokkal, a Német Birodalommal, Magyarországgal, Lengyelországgal és Ausztriával, hanem univerzális, európai szentté is vált.

A mai magyar görög katolikusok ősei a 18. században

SASVÁRI LÁSZLÓ

Született 1933-ban. Magyar szakos középiskolai tanár. 1977-84-ben a Sesselweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár munkatársa. Főleg egyháztörténeti témákban kutatott és publikált.

Még kutatói munkásságom megkezdése idején figyeltem fel két kegyeszerfeliratra: 1. „Kállai rác Ecclesia keresztii Anno 1690”; 2. „A Nemes Orosz Ecclesija tsináltatta 1788”, (az utóbbi egy ezüstszelencén olvasható). A szóban forgó eklézsia a nagykállói görög katolikus.¹ Mi rejlik eme feliratok megfogalmazása mögött?

A válasz nagyon összetett. Magyar szövegben két más népet jelölő szó, s a két felirat között majd 100 év a különbség. Megkísérlem a választ, megkísérlek e feliratok keletkezésének a hátterére magyarázatot adni. Nem a szövegeket elemzem, hanem történeti áttekintést adok, mely érinti a mai magyar görög katolikusok őseit. A mai Magyarország területét vizsgálom, azt is kétfelé bontva: 1. A Tiszántúlon; 2. a Tiszán innen. (Ha megyei elnevezésekkel élek, akkor ma Szabolcs-Szatmár-Bereg megye meg némileg Hajdú-Bihar — bár ennek hajdúsági része egykor Szabolcs megyéhez tartozott — a Tiszán innen pedig Borsod-Abaúj-Zemplén megye.)

Mindkét területen egyes kutatók, főleg régészeti leletek alapján, feltételezik, hogy már az Árpád-korban voltak görög szertartású templomok. Ennek vizsgálata messze vezetne, s most itt nem is célunk. Elég talán, ha említést teszek a szabolcsi Beszterec községben talált középkori eredetű, görög feliratos szenteltvíztartóról.² De ugyancsak Szabolcs megyét kell említenem a 15-16. század eseményeit tekintve: sokak által elfogadott, de részleteiben ma már nehezen tisztázható, hogy az említett századokban a megyében szerb (rác) betelepítés vagy betelepülés történt. E szerbeknek az asszimilációja eléggé gyors volt, úgyhogy a 17. század végére már csak az emlékük maradt.³ Ilyen emlék az említett felirat!

A szerbek jelenléte több helységet érintett, Nagykállón kívül ilyenek a mai Kótaj, de még Mándok is, azonban leginkább Újfehértó, Hajdúböszörmény és Hajdúdorog. Az utóbbi hármat Rácújfehértó, Rácböszörmény és Rácdorog néven is. A szerb egyház istentiszteletében egyházi szláv nyelvet használ, s eme egyház híveit valamint az egyházat is rácnak nevezték, függetlenül attól, hogy a hívek beszéltek-e még szerbül vagy sem.

Más a helyzet az orosz elnevezéssel kapcsolatosan. Az orosz szó esetünkben nem az egész orosz nemzetet jelenti, hanem az orosz nyelvcsalád egyik tagját, s az idetartozókat így is nevezzük:

¹Borovszky Sámuel (szerk.): *Szabolcs vármegye*, H. é. n. 347-348.

²Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, I. 1986, Bp., 120.

³Vö.: Udvari István: *Ruszinok a 18. században*, 1992, Nyíregyháza, 231.

ruszin. Már a 15-16. századból vannak adatok arra, hogy megtalálható Szabolcs megye területén. Püspökük a munkácsi püspök, akinek a joghatósága kiterjed az írásunkban már említett területekre. (Azt meg kell jegyeznünk, hogy a századok óta fennálló püspökség végleges egyházi rendezése csak 1771-ben történt meg!) A szertartási nyelv itt is az egyházi szláv volt. (A köznyelv ószláv nyelvnek nevezi!) A népi elnevezést alkalmazták az egyház jelzőjeként is, meg átvitték a hívekre, akik nem is voltak minden esetben ruszinok. Így válik érthetővé az ezüstszelence felirata!

A ruszinok betelepődése a tiszántúli részekre főleg a 18. században történt. Szabolcs megyében 1720-ban 28 faluban lakott ruszin népesség, ebből tíz teljesen ruszin nyelvű község volt, hatban a többség ruszin nyelven beszélt, a többiben a lakosság fele, negyede volt ruszin. A század folyamán a ruszinok számbeliileg gyarapodtak, de az asszimiláció is megindult közöttük. 1772-ben a görög katolikus templomokkal rendelkező falvakból kettő volt ruszin, kettő román, egy magyar-ruszin-román, hét magyar-ruszin lakosságú. Huszonöt egyházban a szertartási nyelv egyházi szláv, ötben román.⁴

⁴Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, I. 1986, Bp., 120. 161.

A megye középkori eredetű magyar lakosságának egy része a török háborúk idején is megmaradt.⁵ A török elérte időnként a megye területét, de az a hódoltság részévé nem vált. A harcok elől azonban sokan húzódhattak Kárpátaljára, s ott ruszin környezetben elruszinosodtak, s mikor leszármazottaik visszatértek, már mint ruszinok jöttek. Ezek részben eredeti magyar nevükön tértek vissza. Nem lehet azonban mindig a nevek alapján eldönteni valakinek a nemzeti hovatartozását, csak bonyolult vizsálatok alapján.⁶ Itt figyelmeztetnem kell arra a sokak által vallott felfogás tarthatatlanságára, hogy magyar neve van, eleve magyar nemzetiségű. A névhasználat akkor még nem volt hivatalosan szabályozva, és sokszor nemzetiségi jobbágyok az összeíró magyar íródeákoktól magyar nevet kaptak, s így szerepeltek uradalmi megadóösszírásokban.

⁵Vö.: Udvari im: 104-105.

⁶Vö.: Udvari im: 110-111.

A reformáció idején a megyében a római katolikus egyházszervezet szinte teljesen megszűnt, ugyanakkor kiépült a görög katolikus. Csatlakozhattak hát ehhez olyan római katolikusok, akik nem akartak reformátusok lenni. De házasság révén vagy a környezet hatására — más templom nem lévén a községben — is válhattak magyarok görög katolikussá.

⁷Páll István:
Az Észak-Tiszántúli
románsága a 18-19.
században,

In: *Interetnikus
kapcsolatok Északkelet-
Magyarországon*, 1984,
Miskolc, 281-288.

A községek létszámbavételénél láttuk, hogy román nemzetiségű lakosság is volt. Főleg Nagyállótól délre, (például a Nagyálló leányegyházának számító Kiskálló román lakosságú volt!) A 18. század folyamán főleg mint pásztorok érkeztek, de történt telepítés is. Csegöldön, Kállósemjénben a 15. századi gótikus templomot vették birtokukba, Biribe pedig magukkal hozták fatemplomukat, mely a 19. század végéig fennállott.⁷

⁸Veres László: *Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében*, In: *Interetnikus...* 27-35.

Sajátos helyzet alakult ki néhány településen: Újfehértón, Hajdúböszörményben, Hajdúdorogon két parókia volt, egyházi szláv és román liturgikus nyelvű, de csak egy templom, míg Nagylétán két parókia létesült két templommal. Az előbbi helyeken a 19. századra a parókiákat összevonták, mert híveik magyarok voltak.

A Tiszán inneni területeken is voltak ősi alapítású parókiák, adalékaik alapján középkorra visszavezethetőek. A magyarok mellett megjelentek a ruszinok és a szlovákok is. Szabolcs megyétől eltérően itt sok volt a kis falu, s egy-egy parókiának sok leányegyháza is volt, s míg a szabolcsi filialisok zömében magyar nyelvűek voltak, itt több ruszin, sőt egy-két szlovák nyelvű is akadt. A betelepedések itt is főleg a 18. századra jellemzőek.⁸

Bár a munkácsi egyházmegye lelkészsegeinek az összeírása a 19. század elején történt (1806), pár év nem jelentett akkora változást, s az adatok képet adnak a népesség megoszlásáról. Azokat az esperesi kerületeket választottam ki, melyek a vizsgált terület nagyjából lefedik. A számadatok az egyes prédikációs nyelvek hallgatóinak a számát mutatják.⁹

⁹A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása, 1990. Nyíregyháza 79-81.

Tiszántúl

megye/ esperesség	ruszin	magyar	magyar-ruszin	román	magyar-román
Szabolcs					
hajdúdorogi	1727	7748		3637	
nyírgyalai	506		9134		
nagykállói		4140	1264	974	552
Szatmár					
nyíri	2923	3200			
szatmári	786	4019	869	3106	631

(Megjegyzés: a szatmári esperesség csak felerészben érinti a mai Magyarország területét. A táblázatot is ki kell egészítenünk. Ruszin-román prédikációt hallgató: 115; ruszin-magyar-román prédikációt hallgató: 1100.)

Tiszán inneni terület

Megye/ esperesség	ruszin	magyar	magyar-ruszin	szlovák	magyar-szlovák
Abaúj-Torna					
csereháti	4922	2451	1038	277	195
abaújszántói	2047	2113			
Borsod/borsodi	5605	3221	1310		
Zemplén					
bodrogközi			4193		
sátoraljaújhelyi	11175	836	603		
hegyaljai		4277			

(A bodrogközi és a sátoraljaújhelyi esperességek akkori területeinek egy része mai határainkon túlra esik, ez az utóbbi esetében a ruszin prédikációt hallgatók számát érinti.) Nem szerepelnek Nagyléta (ma: Létavértes) és környékének, valamint Makó egyházközségének adatai. Körülbelül ötezer lélek akik a nagyváradi görög katolikus püspökséghez tartoztak.

A Tisza vidékén megjelenő görög kereskedőket is igyekeztek az unióra bírni, de II. József türelmi rendelete után igen kevesen maradtak meg a görögök közül görög katolikusnak, de láttam erre is példát. Találkoztam olyan görög katolikus családdal is, amelynek őseik örmények, németek vagy franciák voltak.

A 18. század nemzetiségi sokszínűsége a 19. század folyamán fokozatosan megszűnt. Az 1880-as években néhány szabolcsi faluban volt még ruszin lakosság (Nyírlugos, Nyírpilis, Penészlek stb.) Még román is (Nyíradony). Létavértes környékén még ma is találunk románokat, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében pedig ruszinokat (Komlóska, Mucsony) s még akadnak szlovák ajkú görög katolikusok is. (E században történt Szabolcsban a cigány görög katolikuság szervezése: Hodász és Kántorjánosi községekben külön templomaik vannak!)

Eszterházy Károly racionalizmusa

KÁDÁR LÁSZLÓ

Kádár László Gábor (1927-1986). 1945 nyarán a ciszteri rend noviciusaként kapta a Gábor nevet. Teológusként történelem tanárnak készült. Rendje működésének felfüggesztése után újmisésként került az egri főegyházmegyébe. 1972-től veszprémi segédpüspök, 1975-től veszprémi megyepüspök, 1978-tól egri érsek volt. A megváltozott körülmények között is megmaradt a történelem iránti érdeklődése. Az Érseki Levéltár gazdag anyagából Eszterházy Károly egri püspök tevékenységét választotta kutatási területéül. A tanulmány Hölvyényi György közlése.

A felvilágosodás sokrétű szellemi áramlatának egyik leglényesebb mozgatója a racionalizmus, melynek gyökerei mélyen nyúlnak vissza az emberi gondolkodás történetébe, hogy először nyíltan és saját névvel ellátva a 17. században jelentkezzen az európai szellemi életben. A kezdetben tisztán filozófiai áramlat a 18. században már világnézeti felfogássá szélesült, és a felvilágosodásban az élet minden területén érezte hatását. Érthető, hogy éppen kiterjedt hatásköre miatt nagyon különböző reakciókat váltott ki az addig uralkodó világnézetek híveiben. Egyes területeken merev ellenállásba ütközött, más téren pedig alkalmasnak látszott arra, hogy egyes elemei beépüljenek az addigi rendszerbe, és azt az új idők követelményeinek megfelelővé tegyék. Végül bizonyos vonatkozásokban, sokszor tudat alatt, de ellenállhatatlanul formálta a különféle világnézetek híveit.

A következőkben a 18. századi Eger egyik nagy egyéniségének, Eszterházy Károly egri püspöknek alakján keresztül szeretnénk vizsgálni a racionalizmus eszméinek hatását azokon a területeken, melyek befolyása alatt álltak.

A 18. századi magyarországi társadalmi adottságok folytán Eszterházy kezében erkölcsi, politikai és gazdasági hatalma következtében olyan erők összpontosultak, melyek révén felfogását nemcsak vallási, hanem tudományos, irodalmi és művészeti téren is érvényesíteni tudta. Azt szeretnénk megvizsgálni, hogy ebben az oly sok téren ható felfogásban milyen szerepet játszott a racionalizmus.

Eszterházy Károly egri működése majdnem átfogja a 18. század második felét. 1762-ben lett egri püspök, és az is maradt haláláig, 1799-ig. A terület, ahol Eszterházy működött, kiterjedt Eger városán kívül az akkori egri egyházmegyére, mely magában foglalta Heves, Borsod, Abaúj, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Szabolcs vármegyéket, a Jászságot, a Nagykunságot és a hajdú városok egy részét. Családi birtokai révén pedig, művészeti téren Pápa és környéke is befolyása alatt állt. Ezeken a területeken Eszterházy hármasságban, különböző mértékben tudta érvényesíteni befolyását. Mint püspöknek az egész egyházmegye területén döntő szava volt vallási, kulturális, sőt bizonyos fokig politikai téren is, bár az utóbbi a jozefinizmus előretörése idején erősen gyengült. Mint Heves megye főispánja fokozottabban szólhatott bele a megye közigazgatásába is. Végül mint földesúrnak Eger városában és a püspöki birtokok területén

a gazdasági élet irányítása is a kezében volt. Birtokai egyben gazdasági bázisul szolgáltak tervei végrehajtásában.

Eszterházy Károly 1725-ben született olyan család gyermekeként, mely mindkét ágon a magyar főnemességhez tartozott. A püspök apja, Eszterházy Ferenc katonaként kezdte pályáját, majd borsodi főispán és tárnokmester lett. Anyja, Pálffy Szidónia a szatmari békekötés császári megbízottjának, Pálffy Jánosnak volt a leánya. Nyolcadik gyermek volt a családban, és az otthoni környezetben erőteljesen érvényesült a barokk vallásos szellem. A család férfi és nőtagjai közül számosan léptek egyházi pályára vagy vonultak kolostorba. Egyik nagybátyja, Eszterházy Imre, esztergomi érsek jelentősen befolyásolta támogatásával a papnak készülő fiatalembert.

Középiskoláit a jezsuiták pozsonyi hat osztályú gimnáziumában végezte, és még nincs tizenhat éves, amikor a nagyszombati egyetemre kerül, hogy mint papnövendék megkezdje filozófiai tanulmányait. Itt is a jezsuita rendszer szerint folyt a tanítás, skolasztikus módszerekkel, jelentős helyet biztosítva a nyilvános vitatkozásnak, melyek során Eszterházy többször kitűnt nagy tudásával, előadókészségével.¹ Bár az előadott tételek között a racionalista elvek nem kaptak helyet, de a megcáfolandó ellenvetések között már szerepeltek a cartesianizmus tételei. Ugyanakkor a racionalizmus közvetett hatására egyre nagyobb szerepet kapott a matematika és fizika oktatása. Nagy hatással volt a fiatal Eszterházyra az egyik jezsuita fizika tanár, Kéri B. Ferenc, aki tulajdonképpen a nagyszombati csillagvizsgáló megalapítója volt. Ő maga szerkesztett teleszkópot, mely még Londonban is feltűnést keltett, és Európa-szerte elismert csillagászati megfigyeléseket végzett.² Eszterházy érdeklődése a csillagászat és a természettudományok iránt ezekre az évekre nyúlik vissza.

Bár a nagyszombati egyetem az ország legszínvonalasabb felsőoktatási intézménye volt, a család a legmagasabb szintű képzettséget kívánta megadni a tehetségesnek mutatkozó ifjúnak, ezért a filozófia és az első teológiai év befejezése után a szintén jezsuita vezetés alatt álló római Collegium Germanicum Hungaricumba küldték Eszterházyt tanulmányai befejezésére. Bár az intézet célja nem a tudósképzés, hanem gyakorlati lelkipásztorok nevelése volt, a tehetségesebb növendékeket mégis az ún. theologia speculativa elsajátítása érdekében a Collegium Romanum előadásaira járaták. Eszterházyt kiváló nagyszombati tanulmányi eredményei miatt ennek a különleges kurzusnak a második évfolyamára vették föl. Itt lehetősége nyílt arra, hogy a jezsuita felfogáson kívül más teológiai irányzatokkal is megismerkedjen. Itt találkozott a Sorbonne jónévű tanárának, Henri Tournélynek (1568-1729) műveivel, akinek jelentős szerepe volt a janzenizmust elítélő Unigenitus bulla franciaországi elfogadtatásában. Bár műveiben a racionalizmus és janzenizmus ellen foglalt állást, kimerítően

¹Hets J., Aurélián:
*A jezsuiták iskolái
Magyarországon a 18.
század közepén*, 1938,
Pannonhalma, 68.

²M. Zemplén Jolán:
*A magyarországi fizika
története a XVIII.
században*, 1964, Bp.,
214.

³Jedin, Hubert:
*Handbuch der
Kirchengeschichte,*
1970, Freiburg, 414.

foglalkozott mindkét irányzat tételeivel, és így Eszterháznak alkalma nyílt közelebbről megismerkedni a racionalizmussal.³ Tournély dogmatikus volt, morálisban viszont egy másik, szintén francia szerző gyakorolt rá nagy hatást, Gabriel Antoine (+1678), akinek rigorizmusában janzenista befolyást vélnek fölfedezni a teológia történései.

⁴Egri Érseki Levéltár
Archivum Vetus
Protocollum consistoriale
1774. aug. 18.
(Továbbiakban: PC)

Figyelemreméltó, hogy ez a két, a maga korában jelentős francia teológus, akik mindketten a 17. században éltek és Franciországban a racionalizmus szülőföldjén közvetlen kapcsolatban álltak az irányzattal, még ha ez a kapcsolat negatív volt is, milyen nagy hatással voltak Eszterházyra. Néhány évvel azután, hogy egri püspök lett, és megindította elődje, Barkóczy Ferenc által alapított püspöki iskola egyetemmé váló átszervezését, a két francia szerző könyveit tankönyvként bevezette az egri teológiai oktatásba. Antoine könyvét Egerben is kiadatta, megjegyezvén azt, hogy annak idején, római növendék korában ezt a tankönyvet használták a római egyetemeken.⁴

Tanulmányain kívül Rómában két nagy egyéniség befolyásolta és alakította Eszterházy szellemi fejlődését. Az egyik maga az akkori pápa volt. XIV. Benedek nagy tudományos érdeklődése és felvilágosult francia körökkel (Voltaire, D'Alambert rokonsága) folytatott levelezése miatt még a nem egyházi történetírásban is mint a 18. század legfelvilágosultabb pápája szerepel, Eszterházy, aki nyitott szemmel figyelte a római eseményeket, nemcsak a pápa intézkedéseiben találhatott követendő példát, hanem közvetlen találkozások során személyesen is megismerhette a tudománykedvelő pápa szellemes, széleslátókörű egyéniségét.

Ha csak röviden is felsoroljuk mindazt, amit XIV. Benedek a tudományon és művészetek terén tett, lehetetlen nem észrevenni benne azt a mintaképet, akit Eszterházy főleg fiatalabb éveiben szinte minden részletében követett. Legnagyobb hatással Eszterházyra a pápának az a modern felfogása volt, amellyel az egyetemi oktatást gondjaiba vette. Ez a gondoskodás nemcsak a római egyetemekre terjedt ki, ahol olyan új tantárgyakat vezetett be, mint a racionalizmus hatására kialakult egyháztörténelem, hanem főleg szülővárosának, Bolognának egyetemét korszerűsítette nagyvonalúan. eltörölte a boncolásra vonatkozó 13. századi egyházi tilalmat, és nemcsak az anatómiai oktatást vezette be, hanem anatómiai múzeumot is létesített. Nyolcvanezer kötetre növelte az egyetemi könyvtár állományát, csillagvizsgálót építtetett, bevezette a felső-matematikai, fizikai és botanikai stúdiumokat. Ugyanakkor Eszterházy művészeti téren is követendő példára talált a pápa alakjában. Ő mérette föl és térképezte Rómát először, és tudatos, ésszerű elvek szerint rendezte a város utcáit, különös gonddal a műemlékekre, és egész sor új művészeti alkotással is gazdagította. Mindehhez bizonyos liberális légkör járult, amit a pápa alakított ki maga körül, s melyben a kortársak a reneszánsz

⁵Pastor, Ludwig:
*Geschichte der Papste
im zeitalter des
fürstlichen
Absolutismus*, Freiburg,
i.B. 1935. 101-160.

újjaéledését vélték felfedezni. Ő vonta vissza a Galilei tétéleire vonatkozó tanítási tilalmat 1754-ben, és enyhítette az egyházi cenzúrát is.⁵

Ugyanakkor még valakinek, az előzővel sok mindenben ellentétes hatása erősödik meg Eszterházyban a római évek során: Borromei Károlynak, a volt milánói érseknek a hatása, aki nem a közvetlen kapcsolat révén, hanem egy évszázada tartó, nagyon elterjedt és élő kultuszával hatott rá. Borromei Károly, akit az egyház hivatalosan szentjének tekintett, a tridenti zsinat határozatainak egyik inspirálója és első végrehajtója volt, és mint ilyen nagy hatással volt még a következő század püspökeire is. Hatása nálunk, Magyarországon is, épp a sajátos történelmi helyzet miatt a 18. század folyamán jelentkezett, számos magyar püspök őt tekintette eszményképének és a Károly keresztnev elterjedése szélesebb körökben is mutatja népszerűségét. Eszterházy maga is ezt a nevet kapta a keresztségben, és nem véletlen, hogy a főnemes család épp Károly nevű fiát szánta papi pályára. A különösen erős szálak, melyek a volt milánói érseket a Collegium Germanicumhoz fűzték, csak még jobban elmélyítették ezeket a benyomásokat.

Mi volt hatásának eszmei tartalma? A tridentinum reformjának végrehajtását a püspökökön kezdte. Pontosan előírta a püspökök kötelességeit, jogkörét, és lelkiismeretben tette őket felelőssé a rájuk bízott hívek lelki üdvéért, egyházmegyéjük szellemi és anyagi javaiért. Ez a felelősségérzet, amit Borromei példája is fokozott, mély gyökeret vert Eszterházy lelkében. Hiszen társadalmi helyzete szinte predestinálta arra, hogy előbb vagy utóbb püspöki székre kerüljön. A Germanicum névjegyzékébe ezzel a megjegyzéssel írták be a 19 éves papnövendék nevét: „capax cathedralium Hungariae”. Eszterházy tehát kora ifjúságától kezdve tudatosan készült a püspökségre, és ebben a törekvésében talált követendő eszményképet Borromei alakjában. Ez a követés tudatos volt Eszterházyban, mutatja ezt nem csak az a hely, amit az általa létesített műalkotásokban biztosított a szent számára (domborművű arcképe az egri liceumi könyvtárban, oltárkép a pápai templomban, ahol a szent mellé önmagát is odafestette Eszterházy), hanem a kortársak tanúsága is.⁶

1748-ban ezekkel az eszmékkal és ennek a két nagy egyházférfinak sok vonatkozásban ellentétes hatásával a lelkében tért vissza Rómából Eszterházy, hogy néhány évi egyszerű lelkészi beosztás után a közéleti pályán kapjon helyet. Több éven keresztül a Helytartótanács vallásügyi és lelkészpénztári bizottságában működött mint tanácsos. Innen került 1759-ben a váci püspökség élére. Vác azonban csak néhány évet jelentett életében, 1762-ben az udvar az egri egyházmegyét kívánta Eszterházyra bízni. Nem könnyen vált meg Váctól, de végülis engedelmeskedett, és 1762 júniusában elfoglalta az egri püspöki széket.

⁶Galla Ferenc: *Borromei Szt. Károly hatása Magyarországon*, Teológia 1938. 289., 1939. 46, 122.

A következőkben szeretnénk bemutatni Eszterházy majdnem négy évtizedes egri működésében azokat a tényeket, melyek közvetlenül vagy közvetve „racionalista” felfogásról, ízlésről vagy módszerekről tesznek tanúságot. Félreértések elkerülése végett szeretnénk hangsúlyozni, hogy Eszterházy következetesen és mindvégig meggyőződéssel ragaszkodott az egyház hivatalos tanításához és a 18. századi hivatalos katolikus felfogás korlátait sem elméleti, sem gyakorlati téren át nem lépte. Ennek ellenére sok vonatkozásban és árnyaltan jelentkezett tevékenységében a racionalizmus.

Eszterházy, mint láttuk, élethivatásának tekintette a püspökséget, méghozzá abban az értelemben, ahogy azt a tridenti zsinat megfogalmazta, mely szerint a püspök elsőrendű kötelessége egyházmegyéjében a hit igazságainak tanítása és védelme. Először ebben a vonatkozásban keressük a racionalizmus jelentkezését Eszterházy tevékenységében.

Már a 17. század végén, de még inkább a 18. század folyamán a racionalizmus a katolikus teológiában is új, addig nem ismert irányzatokat indított meg. Egyrészt a teológusok is észrevették, hogy az új filozófiai tan Descartes-tól kiindulva és a racionalizmust következetesen végrehajtva, a kinyilatkoztatás elvén álló teológiáknak új ellenfelévé válik, és keresték a védekezés lehetőségeit, másrészt új szempontok merültek fel a racionalizmus hatására, melyek a teológiának új ágazatait hozták létre. Így született meg egy egészen új szemléletű egyháztörténelem, a vallástörténet, a Bibliával foglalkozó segédtudományok egész sora, melyekkel együtt járt a keleti nyelvészet, főleg a héber nyelvtudomány fellendülése. Sajátos hatása volt a racionalizmusnak, hogy maguk a teológusok is bizonyos mértékig elfordultak a skolasztika spekulatív irányától, és figyelmüket inkább a gyakorlati kérdéseknek szentelték: így jött létre ebben a korban a lelkipásztorkodástan, az egyházi szónoklástan, a hitoktatás módszertana.

Eszterházy maga soha nem tanított teológiát, de megnyilatkozásai és terjedelmes ún. lelkipásztori körlevelei mutatják, hogy nagy érdeklődést tanúsított a fent említett teológiai stúdiumok iránt. Különösen érdekes ebből a szempontból az 1796-ban saját neve alatt kiadott utasítása a koraszülött és életképtelen gyermekek megkeresztelésével kapcsolatban, melyben a teológiatörténet az első magyar „*medicina pastoralis*” jelentkezését látja.⁷

⁷PC 1796. ápr. 28.

A racionalizmus hatását tükröző új teológiai irányzatot látjuk érvényesülni azokban az intézkedéseiben is, melyekkel a papképzést kívánta korszerűsíteni. Megelőzve ebben a jozefinizmus ilyen irányú törekvéseit. Alig érkezett Egerbe 1762 nyarán, még az őszön bevezette az egyháztörténelem tanítását a teológiai iskolán, külön tanárt nevezett ki, és az előírt tankönyvek között ott találjuk Pray, Schmitt és Szentpétery mellett Laurenzio Berti műveit, akit határozott skolasztikusellenes felfogás és új irány keresése

⁸PC 1762. aug. 25.
1772. nov. 12.
Jedin im. 576.

miatt az, ún. történeti teológia és dogmatörténet úttörőjének tartanak.⁸ Érdekes azonban az egyháztörténelem tanításához mintegy tíz év múlva, 1774-ben adott utasítása, amikor már a jozefinizmus papnevelési tervezete ellen védekeznek. „Szükségesnek látom — írja —, hogy a történelem tanára kifejtsen a vallás szerepét az emberiség földi boldogulásában, a kultúra fejlődésében, úgy azonban, hogy a növendékek soha ne tekintsenek ez utóbbiakat végső célként. A történelem a teológia része csak — folytatja —, és annyiban tárja elénk a földi boldogulást, amennyiben az örök élet céljait szolgálja. Vigyázzanak a tanárok, nehogy rossz katolikusokat, vagy pláne libertinusokat neveljenek iskolánkban.”⁹ Egyszerre kettős magatartást találunk itt. A vallás szerepét hangsúlyozza a földi boldogulásban, jellegzetesen felvilágosodott, racionalisztikus szemléletmóddal, de ugyanakkor már ott van benne a félelem, nehogy az említett elv libertinusokká tegye a történelemmel foglalkozó papnövendékeket.

⁹PC 1774. júl. 28.

Az új irányzatok elfogadását jelentette a héber és görög nyelv, a bibliai földrajz bevezetése a Szentírás-oktatásba. Hiszen a Biblia eredeti szövegeinek a kutatására szintén a racionalizmus készítette mind a katolikus, mind a protestáns teológusokat. De a papképzés többi tárgyaiban is tapasztalható ez az új irányzat. 1773-ban kiveszi a használatból az addig itt tanító egri filozófia tanárnak. Berényi Sándornak a tankönyveit, és helyettük Horváth János műveit írja elő. Ez a Horváth János azonos azzal a nagyszombati fizika tanárral, aki a katolikusok közül elsőnek fogadta el a newtoni fizika elveit, és haladó szemlélete miatt a következő század hazai fizikai oktatására is nagy hatással volt.¹⁰ A teológia két fő tantárgyában, a dogmatikában és morálisban is szakít az addig érvényben lévő szigorúan skolasztikus rendszerrel, és bevezeti a már említett két francia szerző műveit, a Sorbonne tanárának, Tournély-nek dogmatikáját és a szintén francia Antoine morálisát. A filozófiai és teológiai iskolán életbe léptetett újítások nem maradtak hatás nélkül az Egerben nevelődött egyházi és világi értelmiségre, és Eszterházy az évek során kényszerült több növendékét kizárni, ahogy megokolta, „modernista” eszméik miatt, mint Dajka Gábor és Povolni János esetében történt.

¹⁰PC 1773. okt. 18.
Zemplén im. 254.

Sok tekintetben racionalista gondolkodásra vallanak Eszterháznak azok az intézkedései, melyekkel, szintén megelőzve a jozefinizmust, a vallásos élet megnyilvánulásából igyekezett száműzni minden barokkos érzelmi túltengést. Szigorúan dogmatikus alapon állva meg akarta tisztítani a vallásos életet minden olyan irracionálismustól, amely támadási felületet adhatott a felvilágosult közszellemnek. Különösen az ún. nem hivatalos, népi jellegű ájtatosságokkal szemben volt bizalmatlan. Első egri intézkedései között találjuk azt a rendelkezést, amely egész sor búcsújárást, tipikusan barokk jelenséget, szüntetett meg, azzal az indoklással, hogy ezen a külsőségekben kimerülő tömegmegmozdulá-

¹¹PC 1763. ápr. 16.
1765. febr. 18.

¹²PC 1766. febr. 8.

¹³PC 1795. szept. 24.,
1796. ápr. 16.

¹⁴Statuta Dioecisana
Agr. 1767. 39.

sok inkább kárára vannak az ésszerűen meglapozott, tiszta hitnek, mint hogy az igazi vallásosságot szolgálják.¹¹ 1766-ban ugyanilyen érveléssel tiltja meg az olyan ereklyék tisztelétét, melyeknek történeti hiteléhez kétely fért.¹² Kérlelhetetlen szigorúsággal kobozta el és semmisítette meg a búcsújáró helyeken sátrakban árult vallásos ponyvákat, ezeket a vallásos jellegű, egyházi jóváhagyás nélkül megjelent könyvecskéket, füzeteket. Az ilyen koholmányok, írja, nem csak a józan hitet veszélyeztetik, de alkalmat adnak a „modernisták”-nak a támadásra.¹³ Az egyházmegyei statutumokban, melyeket elődje, Barkóczy léptetett érvénybe, de Eszterházy bővítve és kijavítva újra kiadott, előírja a papok számára, hogy a prédikációkban kerüljék a fölösleges szóvirágokat, ne érzelmi hatásra törekedjenek, hanem ésszerű, világos érvekkel bizonyítsák a hit igazságait. A felvilágosodás terminológiáját használja, amikor azt kívánja a szónoktól, hogy hallgatóik értelmének sötétségét világosítsák föl. A szónokok kerüljék a kitalált történeteket, mert azok az egyszerű emberek babonáinak jobban kedveznek, mint a tiszta hitnek.¹⁴

Még erőteljesebb racionalista vonások jelentkeznek Eszterházy és a tudományok kapcsolatában. A racionalizmus hitt a tudomány erejében és a tapasztalható világ megismerésében. A 18. század felvilágosodását a vallással összhangba hozni törekedő teológusok a Biblia parancsából: Hajtsátok uralmatok alá a földet, veszik a kiindulás elvét, mely szerint a vallásos ember is törekedhet a természet megismerésére és meghódítására. Eszterházy Nagyszombatban, de még inkább Rómában, XIV. Benedek példáján látta ennek az elvnek megvalósítására tett kísérleteket. A pápa mondta, hogy az egyház erejét nem világi hatalmának növelésével, hanem tudós férfiaknak Rómába való összegyűjtésével kell erősíteni. Ez volt Eszterházy szándéka is, amikor az egri egyetem megvalósításához hozzáfogott, amikor a püspöki iskolát orvosi fakultással bővítette, amikor korszerű, nagy anyagi áldozatokkal felszerelt csillagvizsgálót létesített. Ezért küldi egymás után három papját is Bécsbe, hogy csillagászatot tanuljanak, sőt arról is gondoskodott, hogy Bécsből hazatérve tudásukat itthon is továbbadják, ezért fiatal papokat osztott be melléjük. A fizikai oktatás számára külföldről hozatott műszereket, ásványtani, botanikai és állattani gyűjteményt hozott létre.

Szívesen vette és elősegítette, hiszen ez is a klérus tekintélyét erősítette, ha papjai közül valaki bármilyen világi tudományt elsajátított. Főleg a matematikát és a különféle mérési tudományokat tartotta kívánatosnak, hiszen ezekkel az ismeretekkel a pap nemcsak egyháznak, hanem a falu lakosságának is hasznára lehetett.

Élete vége felé azonban, amikor többször került ellentétbe nemcsak a felvilágosodás hivatalos jozefinista formájával, hanem annak a szélesebb rétegekben is jelentkező hatásával, egyre na-

gyobb fenntartással nézte a tudományok terjedését és kételyei támadnak arról, hogy a tudományok felkarolásából az egyháznak haszna lenne. 1790. május 14-én írja Garampi bíborshoz írt levelében: „Tapasztalatból tudom, hogy a világi tanok az iskolás ifjúságnak nem hogy hasznára nincsenek, de több helyen egyenesen kárára.”¹⁵

¹⁵PC 1790. máj. 14.

Ennek ellenére azonban, amikor II. József halála után újra megnyithatja a több éven keresztül bezárt püspöki iskola kapuit, szinte az első évek lelkesedésével lát hozzá, hogy a fizikai szertár elkallódott műszereit újra meghozassa, a természettudományos gyűjteményeknek új szekrényeket készíttessen. Egy nagy értékű „mikroszkópot”, amit az iskola bezárásakor magához vitetett, újra az iskola rendelkezésére bocsátja. A csillagásztorony működését pedig mindvégig folyamatosan biztosította, saját személyi tulajdonának tekintvén azt.¹⁶ Ekkor azonban már az a megfontolás vezette, hogy ha veszélyekkel is jár a tudományok művelése, jobb, ha az a saját, személyes felülegeyet alatt történik, és a tanárok és tankönyvek ellenőrzésével meg tudja védeni a növendékeket az „új elvek” káros befolyásától.¹⁷

¹⁶PC 1791. jún. 6.

¹⁷PC 1792. márc. 5.

A racionalizmusban gyökerezett az a felfogás is, mely szerint az emberi tudás hordozója és terjesztője a nyomtatott betű, a könyv. Eszterházy tervei között kezdettől fogva szerepelt egy világszínvonalon álló, nemcsak egyháziak, hanem világiak igényeit is kielégítő, minden tudományágat magába foglaló könyvtár. 1762. szeptember elsején a líceum építése ügyében tartott megbeszélésen a létesítendő könyvtárt mindenki számára nyilvánosnak szánta.¹⁸ Ugyanazt írta 1763. október 14-én Mária Teréziához intézett kérelmében: „Bibliothecam, quam pro omnium utilitate publicam esse cuperem.”¹⁹ Levelezését figyelembe véve azt kell mondanunk, hogy a könyvtár az, amire még a csillagvizsgálónál is több gondot és törődést fordított. A külföldi könyvek beszerzésénél Garampi bécsi nuncius, később bíboros volt segítségére, de ezenkívül római, bécsi ügynöke, egy párizsi pap és még sokan mások vásárolnak könyveket a számára. A könyvek beszerzését nem ötletszerűen, hanem átgondolt tervek szerint intézte. 1781. június 15-én minden egyes szaktanárral jegyzéket készíttetett az illető szakhoz beszerzendő könyvekről.²⁰ A könyvtár már Eszterházy korában rendelkezett a racionalizmus és felvilágosodás minden jelentős szerzőjének munkáival. Descartes-ot éppúgy megtalálták az olvasók, mint Spinozát, Leibnizet vagy a természetjog művelőit, Christian Wolffot, Grotiust, Puffendorfort, Thomasiust. De nem hiányzott Voltaire vagy Rousseau sem. A 18. században modernnek számító teológusok műveit éppúgy beszerezte, mint a korabeli természettudományos műveket. szükségesnek tartotta, hogy a tanárok eredetiben ismerjék az új eszmék hirdetőit. 1793-ban írta a kassai főigazgatónak, hogy az általa megküldött beszerzendő könyvek jegyzékében olyan ártalmas műveket talált, mint

¹⁸PC 1762. szept. 1.

¹⁹PC 1763. okt. 4.

²⁰PC 1781. jún. 5.

²¹PC 1793. júl. 8.

²²PC 1791. jan. 4.

Montesquieu és Mirabeau. Ezeknek a művei, folytatja, megvan-
nak a liceum könyvtárában. A tanárok használják is ezeket a
könyveket, hogy a bennük található tévedéseket megcáfolhas-
sák.²¹ Hogy a könyvtárat gazdagítsa, összeíratta a vidéki plébáni-
ák könyveit és a hiányzó műveket Egerbe hozatta. Több hagyaté-
kot is megvásároltatott, mint az egyik Thurzó gróf francia titkárá-
nak könyveit,²² elhunyt református lelkészek könyvtárait. Bár
csak 1793-ban nyitotta meg a könyvtárat, de a sűrűn váltakozó
tanárok révén sok könyv került ki vidékre és a könyvek vissza-
adására felszólító levelek nagy számából arra lehetett következtet-
ni, hogy már a megnyitás előtt is sokan használták a könyvtárat.

De talán az eddigieknél is jobban szembetűnő Eszterházy raci-
onalizmusa, racionalista gondolkodása, ízlése azokban a képző-
művészeti alkotásokban, melyeknek nemcsak megrendelője, ha-
nem valóban eszmei és művészeti irányítója is volt. A művé-
szettörténeti kutatások ezt már eléggé föltárták. A bőséges levéltá-
ri anyag alapján megállapítható volt, hogy Eszterházy nem elége-
dett meg azzal, hogy az egyes megrendeléseknél a művészek szá-
mára kitűzze a témát, hanem részletesen előírta a kompozíciót, az
ábrázolás módját, az építészek számára nemegyszer a szerkezetet,
az arányokat. racionalizmusa főleg ezekben az előírásokban je-
lentkezik.

Az utasításokban használt fogalmak felismerhetően a raciona-
lizmus eredeti szókincsére utalnak. Descartes-nál a dedukció alap-
jául szolgáló ismeretnek „világosnak” és „meghatározott”-nak kell
lennie. Szerinte világos az, ami a figyelő elme előtt jelen van, és
nyilvánvaló, határozott pedig az, ami minden egyébtől el van kü-
lönítve, (Princ. I. 45. Med. III.). Nos Eszterházy utasításaiban, me-
lyeket a festőművészeknek, Krackernak, Sigristnek, Maulbertsch-
nek adott, mind a világosság, a felismerhetőség, az érthetőség,
mind pedig a pontos meghatározás, az alakok körülhatárolása, el-
választása állandóan visszatérő kívánalmak. Nem tűrte a barokk-
ban divatos, túlhajtott fény- és árnyékjátékot, neki világosan meg-
rajzolt és jól felismerhető alakok kellettek, akiket a művésznek ré-
gészeti precizitással kellett korhű ruházatban ábrázolnia.

A pápai templom freskóinál Maulbertschet arra kényszerítette,
hogy lemondjon minden barokkos érzelmi csapongásról, és a
Szentírás történeteit véve alapul, innen kiindulva, racionálisan áb-
rázolja a megrendelt bibliai jeleneteket. Kerülnie kellett a művész-
nek a fantázia szüleményeit, a homályos és érthetetlen allegóriá-
kat. Eszterházy szerint a képek célja az, hogy az értelmes nézők
érdeklődését fölkeltse és figyelmét megnyerje. Ugyanazok a cél-
kitűzések szerepeltek, mint láttuk, a papságnak adott prédikációs
utasításokban. Ott sem érzelmi hatásra kellett a szónoknak töre-
kednie, hanem ésszerűen fölépített beszéddel, világos, jól megha-
tározott fogalmakkal kellett a hallgatóság értelmére hatnia.²³

²³Szmrecsányi Miklós:

Eger művészetéről,

1937, Bp.

Garas Klára:

Magyarországi festészet

a XVIII. században,

1955, Bp. Heves Megye

Műemlékei I.

Ugyanez a törekvés jelentkezik az építéseknek adott utasításokban is. Eszterházy tervbe vette egy új egri székesegyház építését, ami azonban nem valósult meg. Elkészült azonban a tervező építész számára adott részletes utasítás. Itt nemcsak azt kívánta meg, hogy az új templom a legracionálisabban szolgálja a benne végzendő egyházi funkciókat, hanem a méreteket és az arányokat is előírta. Külön pontban foglalta össze a mindenben érvényesítendő alapelvet: A templom legyen világos, áttekinthető, minden haszontalan szöglet, kiugró fal nélkül.²⁴ Racionálisan leegyszerűsített formák és célszerűen kiképzett belső terek jellemzik az általa építtetett falusi templomokat is.

²⁴Szmrecsányi im. 259.

A művészettörténészek véleménye az, hogy Eszterházy ezekkel az előírásokkal megkötötte az alkotó művészek kezét, barokkos lendületüket megtörte, de ugyanakkor racionalista józanságát és célszerűségét rájuk kényszerítve új irányba, a barokkot túlhaladó klasszicizmus felé terelte őket.

Kádár László nem ismerhette a felvilágosodás Sebastian Merkle nevéhez fűződő katolikus újraértékelésének napjainkig nyomon követhető folyamatát. Ma már jelentős irodalma van a 18. század történései között a XIV. Benedek pápa és Ludovico Antonio Muratori nevével fémjelzett szellemi mozgalomnak, melyet a szakirodalom „Preillumismo”-nak, „Frühauflklärung”-nak, „Reformkatholizismus”-nak, leggyakrabban „Katholische Aufklärung”-nak (Bernard Plongeron, Adam Wandruszka, Insnard W. Frank O. P.)

Közvetett módon sok vonatkozásban jelentkezett még Eszterházy racionalizmusa. Jelen keretek között megkíséreltük bemutatni azokat a megnyilvánulásait, melyek egyrészt a legjellemzőbbek racionalizmusára nézve, másrészt amelyek az általa létrehozott művészeti alkotásokban, tudományos létesítményekben ma is szemléltetik egy 18. századi nagy egyéniség vívódásait és belső küzdelmeit, hogy harmóniát találjon a régi és új eszmék között.

Az egri líceum három nagy freskója témájában és születési időrendjében jól illusztrálja Eszterházy Károly szellemi törekvésének útját. 1778-ban elsőnek készült el a könyvtárterem freskója. Ez a freskó a tridenti zsinatot ábrázolja, amely nemcsak a katolikus egyház, hanem Eszterházy életében is döntő jelentőségű volt, és kiindulási alapot adott egész életének. Kora ifjúságától kezdve tudatosan arra készült, hogy püspök legyen a tridentinum szellemében. A líceum időrendben másodiknak elkészült freskója a díszterem mennyezetén a korabeli tudományokat kívánta bemutatni. A racionalizmus hatására fejlődésnek indult természettudományok együtt szerepelnek a teológiával és jogtudománnyal. Eszterházy tanulmányai során ismerkedett meg korának új eszméivel, és gondolkodásában, módszereiben, ízlésében sokat átvett a racionalizmusból, de nem lett hűtlen eredeti célkitűzéséhez sem. A kettő szintézisére törekedett, nem minden vívódás és belső küzdelem nélkül. Időrendben harmadiknak, 1792-ben készült el a líceum kápolna-freskója, mely a keresztény világnézet célját, az örök életet tárja a néző elé. Mutatja azt az eszmei célt, aminek érdekében Eszterházy megkísérelte összhangba hozni az új eszméket az életének alapot adó keresztény hittel.

„Jézus! hatalmas orvos!”

LUKÁCSY SÁNDOR

Édes János (1809-1846)

Született 1809-ben, irodalomtörténész. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-francia szakán végezte. 1962-1988 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. 1968-tól az irodalomtudományok kandidátusa. Legutóbbi írását 1998. 8. számunkban közzöltük.

Az egyházi beszédet (ha jó) Kölcsey még írói műnek tartotta; el is kezdte méltatni a katolikus Majer József egy (valóban szép) hitszónoklatát, de tanulmányából kiderül, hogy a világi — „polgári vagy törvényszéki” — ékesszólás jobban érdekelte, inkább erről kívánt értekezni, ha ismert volna figyelemre érdemes példákat. Később a szakma emberei az egyházi beszédet úgyszólván leradírozták a historia litteraria térképéről. Komolyabb meg tárgyalás csak Bornemiszáról és Pázmányról van, utódaikról csupán egy-két szó, a 19. század hitszónoklatáról pedig semmi. Hit dolga, nem irodalom; mi köze hozzá az irodalomtörténésznek?

Annyi igaz, hogy a 18. század vége felé, épp amikor tömegesen kezdtek megjelenni prédikációgyűjtemények, ez a nagymúltú műfaj már alig-alig irodalom. Kikapott, eltűnt belőle az, ami irodalomná tette: a leleményes hermeneutika, az ékességes retorika; a 19. században pedig, bármelyik felekezethél, az egyházi beszéd már csak köznapi erkölcsi tanácsok monoton morzsolgatása.

De van néhány kivétel: például Édes János.

Papi család tagja. Az apa Édes Gergely, református lelkész és szorgalmas poéta, akit Kazinczy nemigen kedvelt, de figyelemmel kísért. A két fiú, Albert és János, szintén lelkész és hébe-hóba költő.

A fiatalon elhunyt Édes János egyetlen könyve: Egyházi beszédei, (Miskolc, 1844) Bár a templomi szónoklat a protestánsoknál már korábban kezdett fölvenni világi, főként természettudományos elemeket, és szabadabb szellemben, ha nem is a felvilágosodás szellemében, adta elő gyakorlati erkölcsstanítását, Édes János mégis nagy meglepetéssel szolgál. Huszonhat beszédében a reformkor szólal meg. A reformkor legnemesebb eszményei, társadalomjavító igyekezete, politikai szójárása. Édes János hű papja volt vallásának, prédikált bűnbánatról és föltámadásról, lelki vakokról és a Megváltó kínhaláláról, de mindezen közben huszonnyolcszor írta le ezt a szót: közjó, és jónéhányszor rokonait: közboldogság, közügy, közhasznú, közakarát, közjövedelem, közpénztár, köz-tehervise-lők. „Hol a Jézus szelíd lelke uralkodik, hol ő a király, ott a fejedelem is csak úgy tekinti magát, mint első polgár, ki szintúgy, mint utolsó job-bágya, alatta van a törvénynek, alatta a minden népek köz-uralkodójá-nak, a közvéleménynek...” A „szeretett haza”, az „édes nemzet” reformo-

kat kíván, reformokat óhajt a prédikátor is, Jézustól véve példát, ki maga volt „a legnagyobb ember- s reformbarát”, a „názáreti reform-hős”!

Édes Jánosnál sorra megjelennek a reformkor publicisztikájának tárgyai: népnevelés, börtönügy, Irland, főúri abszентizmus, Akadémia, gazdasági intézetek, takarékmagtárak; megjelennek a nagy költői témák: a tiszta erkölcs (Berzsenyi), a Messiás-sors (Petőfi), az elvetett mag (Kölcsey) — szabad-e kirekeszteni ezt a derék prédikátort a reformkor irodalmából?

Ráadásul kitűnő stilisztá volt.

Nincs, nem is lehet nyomorúbb sors a vakságnál. El van a vak elől zárva ez a teremtett nagy világ minden tündöklő szépségével s pompájával, nem virít neki a szemérmes szegfű, büszke tulipán, a virágok királynéja: a piros rózsza, nem neki kél föl ragyogó pompájában az arany szín-korány — habár érzi is a serkedő nap melegét — nem neki csillámlanak a nyári reggel fényében tükröző harmatnak ezüstszín csöppei, nem neki ragyognak az ég kerek boltozatán rezgő csillagok, nem reá mosolyg a szelíd hold, nem tud különbséget tenni a színek között, hiába pirúl el előtte a megdicséért ártatlanság, ő nem látja azt, hiába borítja el a szégyen vörös színe a rajtakapott bűnöst, ő nem látja azt, hiába sápad el előtte a bánatos arc, hiába hullatja titkos könyűit a szomorú szem, ő nem látja azt, hiába sárgul el epésen előtte az irigység, ő nem látja azt. Nem szemléli ő a villámások gyönyörű játékát, ő csak mennydörgések rendítő szavában ismeri ama Hatalmast, nem csillámlik neki fű szálain a fénybogár, örök éj van előtte, s annak homályában vezető nélkül ütközik, botorkáz, eltántorodik, öszvezúzza magát. Mondják, az ismeretlen dolgot nem szoktuk kívánni — miért kívánja hát a vak az előtte ismeretlen természetet ismérni? Miért óhajtja szemei megnyílását? Óh! ez a soha ki nem elégíthető kívánság s tudat, hogy vággyal bírunk, mi talán sohasem teljesülend, valóságos gyötrellem, valóságos kín. Ily nyomorúk kiáltának Jézushoz, keresztyének, Jeruzsálembe indultakor, ily nyomorúkat gyógyított meg ő. Jertek, lássunk mi is ily jöltévő munkához, gyógyítsunk vakokat, lelki vakokat ez órában, tudatván velük, hol van vakságuk oka.

Négyrendbeli vakok tűnnek előnkbe a lelki vakságbul: természet vakjai, vallásos, erkölcsi és polgári vakok.

1. *Természet vakjai.* Ezeken értjük azokat, kik a természet törvényeivel ismeretlenek, ismeretlenek az ok és következés közti öszveköttetéssel, a természet míveinek eredetét kimagyarázni nem tudják, a babonásokat és végre a természet titkaiban járatlanokat. Világosság Istene! Mennyi tudatlanság, mennyi vakság! Fogy ugyan, fogy naponkint a setétség országa, sok balvéleményt lerontott, sok tévelygést száműzött ugyan már a világosság lelke, legalább már a törvényszékeken nem ül a babona, az izzó tűz s forró víz ítélete, de mégis sokezer lelkeket még a műveltebbek

közül is lekötve tart a babona vaslánca. Nem szólok itt azokról, kikhez a tudomány s világosodás el nem juthata, kik nem dicsek-szenek Galileikkal, Kästnerekkel, Verulamikkal, Franklinokkal, Linnékkal; nem szólok azokról, kikhez mintegy maga a vallás édesgeti oda a babonát, csak azokról szólok, kik világosodással s míveltséggel kérkednek. Nincs-e még fönn a lelkek hazajárásárúli képtelen babona? Nincs-e meg az igaz Istent meggyalázó szerencse- s jövőmondás, minek nemcsak az endorbeli boszorkánytúl tudakozódó Saul, hanem sok mai míveltnék látszó ember is hitelt ád, s érje szerencsétlenség vagy nyavalya, ámító cinkosokhoz folyamodik, holott jövődőt tudni, emberi szív titkaiba beláthatni egy halandónak sem adatott, s Istent gyalázza meg, Isten ellen vét, aki isteni tulajdont halandóra ruház, kinek néha vaktában szava beteljesedik. Nem titokteljesen folyamodnak-e jövődőt hazudó naptárakhoz az emberek? Nincs-e meg mívelt rendnél is a nevetséges babona tizenhármas számtúl függeszteni föl az élet s halál terjedését? Holott mi köze számnak a halállal? Nem jövődölgetnek-e az emberek ma is látnoki szellemmel éhséget, hadakat, döghalált egy üstökös föltűntekor, egy napsötétülés idején; holott mi köze e természeti tüneményeknek a fejdelmek s népek gondolkozásával s forradalmaival? Az üstökösök eljárnak útjukon, föltűnnek, mikor kerengő futásuk felénk tart, mint föltűnt hozzánk legközelebb is egy, mihez hasonló nagyságú most 74 éve volt, anélkül, hogy tudnák vagy gondolnának vele, mit mívelnek e homályos, a nagy s mérhetlen üregben szembe is alig tűnő parányi földgömbön az emberek. Látjátok, mennyi vakság, minek mind a természet törvényéveli ismeretlenség az oka. De mennyi vakság még tudósainknál s bölcseinknél is! Mikor mondhatják még ezek is el, hogy ők többé nem vélekednek, nem gyanítanak, hanem tiszta s cáfolhatlan igazságokat tanítanak? mikor tudják igazán meghatározni: mi a földrengés, mi van a mérhetlen világon belől, mi az emberi lélek? s több ezernyi ezer titkokat. Ah! Jézus, Dávidnak fia! Könnyörülj tudatlanokon s tudósokon, együgyükön, bölcseken egyaránt, oszlasd el a lelki vakságot!

2. *Vallásos vakok.* Kérkedünk, hogy mi vagyunk az igaz hit birtokában, hogy mi imádjuk a lelkek atyját lélekben s igazságban tökéletesen. Hiú dicsekvés! Hatezer éve már, hogy közelgetünk Istenhez, mégis őt, ki nem messze van mindenikünktől Pál apostol szava szerint, csak kevésbé ismérjük. Nem szólok itt az osztyákról, ki magával vadászatra kiviszi istenét, nem a braminról, ki vakító papja legutálatosabb maradványát szent ereklye gyanánt tekinti, nem az indusról, ki feje elefántja előtt imádkozik, a géberről, ki a napot s lobogó tüzét tartja istenének, nem Mohamed követőjéről, ki a más életben hetven hurija mellett szerelmeskedve szürcsöli mákonyitalát, nem a Szenegál s Niger melletti nyomorú fekete rabszolgákról, kik keserves rabságukban azzal vigasztalják magukat, hogy lelkük végre, majd ha megszabadulán-

danak a fejr emberek klnzásaik alól, tarka madár alakjában átrepülend a mérhetlen óceánon, hogy a honi fák ágain örvendve ugráljon, itt én csak a keresztyén hitben vakoskodókat említem. Hány hiszi köztünk, kik világosodással kérkedni oly igen szeretünk, s minden tanításunkkal is e hitbeli vakságot belőle ki nem gyógyíthatjuk, hogy minden föltét nélkül határtalan a Jézus érdeme, mely a megátalkodott, megrögzött gonosztévőt is üdvözítheti? Hány hiszi, hogy pusztá templomgyakorlás, „Uram! uram!” kiáltás, szent könyvek olvasása, szent jegyekkel élés üdvözít, ha a közönséges életben csalárdok, titkos vagy nyilvános tolvajok, rágalmozók, irigyek, fősvények vagyunk is; hány hiszi, hogy a halálos betegnek nyavalyája ellen is használ az Úrvacsorája vétele, hogy a betegérti imádkoztatás a halált is elfordíthatja, s ugyanazért csak az utolsó pillanatban könyörögtetnek érte? Hány vallja szájjal, hogy a vízzel hintés nem üdvözít, mégis, ha gyermeke történetbül e szertartás nélkül talál elhalni, kárhozzatja a körülményeket, az egyházi szolgát, sőt magát Istent is; hány hiszi, hogy halandó bűnös bűnöket bocsáthat s csalhatlan? Hány hiszi bosszúállónak Istent azért, mert néhol az emberi erőtlen nyelv őt, az igazságos bírót, máskint nem tudja nevezni; ugyanazért hány esd neki a jó atyának, hogy ellenein álljon bosszút, őket büntesse meg? Minek az efféle zsidós kifejezés: *magyarok Istene! nemzetünk Istene!?* — holott Isten különbség nélkül minden embernek, minden hazának, minden nemzetnek Istene. Hát a tudós fők közt mennyi tév, mennyi vakság?! Hány bolondúl meg az írás szavai szerint a nagy bölcsesség miatt annyira, hogy vaktörténetet hisz ott, hol a bölcs gondviselés nyomai kétségtelenek; vessző által belénk vert álszemérem ott, hol igazán ítélő lelkiismeret van; örök semmivélétet gyanít ott, hol örök élet, örök igazság van. Jézus, Dávidnak fia, könyörülj rajtunk, nyomorú vakokon!

3. *Erkölcsei vakok.* Az erkölcsi vakság önkínt foly a hit vakságából, mert az értelem és szív iker-rokonok. Hány van még ma is egész nemzet szinte, mint egyes ember, ki magát mások kizárásával Isten választottjának tartja; hány van, aki állítja ugyan, hogy szereti felebarátjait, de különbséget tesz azok között nemzeti vagy egyházi tekintetben; hány van, ki jól tesz embertársával, de csak az *enyim s tiéd*-ig, mint madár a búzaszemig; hány van szüléit érzékenyen tisztelő, de ha gazdag örökséget vár azokrúl, kora-halálukat óhajlja; hány van, aki véreitül érzékenyen szok elváláskor búcsút venni, könnyeket is hullat a távozókra, de azért osztálykor esküdt ellensége azoknak; hány van, ki forrón öleli hitvesét, de azért ha erszény apad, kincs fogy, üldözi azt; hány van, ki neveli gyermekét, mert szokás, de azért azt tartja: ne legyen apjánál különb ember. Hány van, ki érzékeny beszédet tart, szívet rendítő kifejezésekkel él, midőn a nyomorúk sorsát rajzolja, s a könyör mennyei érzelmét írja le, de ha csak fillért kell is vetni a szenvedő emberiség enyhítésére, görcsösen húzódnak öszve kezei. Hány

bíró van, ki lélekisméretes kötelességének tartja az igazság szeretetét, mégis, ha keresztyénnek nem keresztyénnel, hitsorsosának ellenkező vallásúval, nemesnek pórral, gazdagnak szegénnyel, gyámnak árvával van ügye, előtte mindig a nem keresztyén, a pór, a szegény, az árva veszít. — Isten! Világosítsd föl ez erkölcsi vakokat, nyisd föl szemeiket! Jézus, Dávid fia! Könyörülj rajtunk, mert ezeket gyógyítani a te kegyelmeden kívül bárki is elégtelen.

4. *Polgári vakok.* Hány nemzet van, mely a kényúr zsarnoksága alatt boldognak érzi magát, mert évezredek olta megszokta emelni annak terhelő, metszve szorító vasláncait, hol halálos vétek gondolkozni, fejdelem s törvény elleni bűn szóllani; hány nemzet van ellenben, mely féktelenül s korlátlanul megosztja a végrehajtó s törvénytévő hatalmat a tudatlan, az aljas néppel, s robespierre-i, marat-i vérnyomokat lát naponkint? Hány van, ki érzi s tudja, hogy a jog teherrel jár a legigazságosabb természeti törvény szerint, mégis maga csak kiváltságot igényel teher nélkül, mást teherhordó barommá alacsonyít jog nélkül. Hány van, ki meggyőződött, hogy ott honol a nemzeti jólét, hol minden honfi édesgyermek, mégis magának erővel is kivívja az elsőségi jogot, másnak hitvány pépet hagyva. Hány van, ki vív, harcol a közjő mellett, de ha tette kerül a dolog, rejtekbe vonúl, hogy föl ne keresztessék. Hány néposztály van, mely hisz az elragadtatásig a magukból lármát ütő sarlatán honfiaknak, kik buzognak az igazság mellett, mert mag van benne, kik lármáznak, hogy szembetűnjenek, mert hivatalra vágnak, s rájuk illik: támadnak hamis Krisztusok és próféták, kik nagy jeleket s csodákat tesznek, hogy elhittessék, ha lehetne a választottakat is, de öröködjetek a báránybőrbe öltözött farkasoktól, az ilyenek miatt veszett el Jeruzsálem.

Jézus! hatalmas orvos! ki jeruzsálemi utadban a vakokat gyógyítád, jöjj el! gyógyítsd meg e sokrendbeli vakokat a te világsító beszédeddel s Szent Lelkeddel, világosítsd meg a tudatlan községet, hitem sorsosait, különösen édes nemzetemet, szeretett hazámat, hogy ennek minden polgára általláthassa ami üdvére való, hogy boldog legyen ebben fejdelem, alattvaló, hogy fölvirágozzék ennek polgári alkotmánya, hogy legyen ez a te választott néped. Amen.

Nagy Gáspárnak

„A madár lezuhintja a fölös magot.”

Hol átkel a madárral, s lenéz, kis fölösleges mag,
 ködben, a sivatagi égről — s bárhol leesik,
 szedhetnénk évre, napra rá: elme-élénkségű fűszál,
 uszályt téphetnénk, hány nap: dús, szenvedgő terebély?
 Aki majd magunk esését sajjáással élheti szívében,
 vaktában, hirtelen, alva, titkon hálva a főenyvőegen,
 követve az ellustult zűr zavart, onnan hallgassa azt,
 ami lett szó között, elfinomított összhangzat helyett
 alig csak durván átfütyül. Tűz át jég-tű a köveken,
 Isten ugyan csak reményt flúz, lélek léleknek tű-foka —
 s valami, birtok, átkelés megint följáró, mégsem kapu.
 Bölcsen ringatta kettős szárny ép, elképzelt oszlopot: a
 feljövő égalj nem jelöl. Itt járt éjen át — mi röpül,
 mi hull fémes-lelketlenül? Közénk le vétlen: még a mag.

Távolság

Kint gyötrelmesen járt, evett a szél
 újra. E benti hangján, mintha a régi hegyekből
 jönne le — váratlan egy szűk ablakot
 rázna, amelyen, élénk ősom, időnként kinéztem,
 hadat színleltek a hófelhőkkel. A Haardt kemény koronája
 minden porcával készen bármikor a Télre —
 rezzen? (Tűzhet jelképe, zilált homlokról önként levéve,
 úrként — mégse a tébolyítók térrajzán tolong majd,
 s legföljebb a szőlőkig sújtva le: ment lelke mondja hangját,
 a soká kiszámíthatatlan Idő.) Ezt nem hangosan,
 hisz sehol ép tükreként kiabálva. Éllé mi fagy reggelre — mikor
 már arra járnak,
 egy Alvó hatalmas terhe körül. Föltépik, nem a mi gőgünk ruhája.
 Ráterítik. Az udvar csöndes síkság ezzel, redős s kénytelen fehér —
 szemcsés beszéde. Utódot színlelek a Semmi előtt, bántó szót nem ér.

Plotinos éjféli arca

Az a dolog pedig, amelyik úgy ősforrás, mint végcél,
az egyszersmind maga a mindenség és hiánytalan.

(Plotinos, Kr. u. 204-270)

*Fiatalon futva futott a stúdiók, képmások,
árnyak sűrűjében. A sóvárgó istenkeresés, a filozófia
szeretete 28 évesen Alexandriába küldte. Plotinos, a görög
filozófus felsőfokú tanulmányait a világegyetem lelkeket
akaró, képző, segítő egyetemén végezte.*

*A lélek, mint a tantárgyak legnehezebbike. A láthatatlan
okok okozati halmazatelmélete. A világmindenség lelkeket akar,
de a lélekfordozó testek tudatlanság s az eleve elrendelt
isteni képességek fel nem ismerése folytán nagyszámban
kudarcot vallanak, logikájuk az isteni logoszra alkalmatlan.*

*Plotinos megtanulta az igazság létezését az igazságtalanság
létezése közepette. Mezopotámiában együtt vonult egy szétzúlló
hadsereggel, s a halott, piszkos katonákhoz lehajolva is észlelte
a holdfényben a logoszok vonulását térben és időben, szférákon
áthaladva tökéletessé tevő funkciójukban meg nem rendülten.*

*A lélek, mint a gyakorlatok legnemesebbike. Plotinos 26
évig élt Rómában, de ellensége nem volt. Bár nem az apostolok,
hanem a pythagoreusok fehér ruhájában járta a várost, böjtölt,
tanított, életvittele szent volt. A kevert szépségek földjén
a létök oszthatatlan, első szépségéhez tudott emelkedni értelmileg.*

*Senki számára nem fárasztó az élet, hogyha az tiszta élet — üzeni
korunk agyonfáradt, tisztátalan életű embertömegeinek.
Az újplatonikus Plotinos látásról látásra haladt a belső látásig,
az IDEÁK IDÁIG ható kárpádását felfogni Isten univerzumának
teleerő, telejóság, teleshétség birodalmából.*

*De nem az ideáké, hanem a FIÚÉ a megváltó, egybefoglaló
érdem. Csak Krisztusban, Krisztus által, Krisztusra nézve
szerethetők a logoszok s jutnak el minden egyes emberhez.
Plotinos nem volt keresztény, de hatott a kereszténységre.
Plotinos éjféli arca szárnyas tükörben hozza az ősforrásra,
a végcélra,
a görög szubsztanciális
bizonyítékokat.*

Schubert: Az ifjú apáca

Bűvös hangja imákra koncentrálódik. Haja kalickájába visszaszóllt a tengelice szempár. az Úr örök morzsáit látni. Arca a szomorúság örömétől tűnődik. Homlokán hullámokat vet az öt érzékszertől elvonatkoztatott, hullámzó kedély.

Kedélye legmélyebb tavába vetették az ég legmagasabb kulcsát. A tudathalász vas, a szilárd bizonyosság be van állítva a mérhetetlen távolságokra, a víz is, elfolyó elemeivel ölelni a kétféleség, a természet, s a szellem nyitó, záró, teremő titkait.

Egy édes, könnyű iga hívó szavára elébe ment ő a lelki megterheltségeknek. Elhagyta a földi házak páros muskátlis ablakát oly egyetlen ablakon könnyökölni ki, hol minden szerelmek ősalakja üdvözíti őt. Ő a piros növényi szövétnek, az entelechiák násza időben és idő előtt.

Ifjú volt, talán sebzett is, hogy a nődimenzióktól ily távol vonult, a lány egyetemesség sugárzó, köztávolába. Tudta ő, minél forróbban szeret, annál tisztább, minél sötétebb kínokkal térdepel, annál ragyogóbb a humuszáradaton lépkedő, közönséges terektől távol.

A tisztaság tudata ad erőt. Az erő tudata még nem tisztaság. A rossz végtelen nemet mond. A jó végtelen igent mond. Ez az igentmondás, a kiszorított tagadás a boldogság. Felsőajka remeg belé, amint napsugarakként érintik fátylát a tanúságtételek. A zeneköltő így látta őt.

(az árulás)

Született 1952-ben. Az esztergomi ferences gimnáziumban érettségizett, majd magyar-népművelés szakot végzett az ELTE-n. 1973-tól az Új Ember újságírója. *Lélektúr* című novelláskötete 1995-ben jelent meg. Az itt közölt szöveg részlet a *Roncshíd* című készülő könyvből. Legutóbbi írását 1998. 9. számunkban közöltük.

Most indulnak, most kell, hogy induljanak, Balázs nyitott szemmel bámulta a mennyezetet, a hatalmas istállóra emlékeztető hálóteremben a hortyogás, a nyöszörgés, a fogcsikorgatás, a vaságynyiszorgás és egy, valamelyik párna alatt lapuló Sokol táskarádió neszeiből szövődött össze a koranyári éjszaka csöndje, „all you need is love”, amit csak néha borzolt föl a Széchenyi utcán elrobogó egy-egy autó és a Strázsahegy felől felugató géppisztolysorozatok hangja, éjszakai lövészet, az orosz katonai bázisról egyre sűrűbben hallható lögyakorlatok föl kavarták a várost, különféle szóbeszédék járták, amelyek foszlányai a kapucinus gimnázium kollégiumának falai közé is beszivárogtak, „le akarják rohanni Csehszlovákiát”, „meg akarják félemlíteni a magyar lakosságot”, ilyen és hasonló, suttogva terjedő hírek tartották izgalomban a fiúkat is, de Imre atya, az igazgató úgy három és fél órával ezelőtt a vakációt megelőző utolsó előtti szombat esti litánián, a lelkiismeretvizsgálathoz néhány szempontot adva minderre csak így reagált, merthogy éppen behalatszott a templomi áhítatba egy elnyújtott géppisztolysorozat, „az ördög nem alszik”, halk kuncogás futott végig a félsötét templomon, a tömjénillat és a koranyári melegben erősebben párolgó kamasztestek szaga keveredett a megszentelt falak között, sűrűnek tűnt a levegő, mintha valami robbanásveszélyes elegy szaporodott volna föl benne, de ezt, lehet, csak később magyarázták bele; a tízéves érettségi találkozón fölidézve Imre atya disszidálásának máig ismeretlen körülményeit, „megfenyegették”, mondta valaki, „menekülnie kellett”, „dehogy: elzavarták, útlevelet adtak neki, csakhogy eltűnjön”, a jólertesültek egyike azt is tudni vélte, hogy nem ez a kétértelmű megjegyzés volt az igazgató valódi vétke, hanem hogy a rendi gyűlésen állítólag megnevezte a besúgót.

Most indulnak, Balázs nem látta őket, alig szűrődött be valami fény az utcáról a negyedik emeleti hálóterembe, a Vastag Laci egész éjjel ciripelő rádióján a luxemburgi adó mondta a híreket, *most indulnak*, Balázs nem látta őket, de tudta, egyikük most kel ki ruhástól az ágyból, cipőjének sarokvasa mintha koppanna a kövön, *nem tudnák csöndesebben?!*, lehet, hogy nem alszik még mindenki, akinek aludnia kellene. A harmadik ágyon Boka lerúgja magáról a takarót, nesztelen fölrántja a sodrony és a matrac közé rejtett mokaszinját, halkán csettint a nyelvével, Balázson kívül csak három szempárnak kell most rá figyelnie, *de mi van, ha egy negyedik is?*, Boka a ruha fölé magára kanyarítja a fürdőköpenyét, mintha csak egy éjszakai cigire ballagna ki, *okos*, gondolta Balázs, de rossz előérzete mégsem hagyta nyugodni, *valami van a levegőben, ne menjetek!*, villanyoltás előtt még egyszer próbálta lebeszél-

ni barátját erről a kilógásról, de Boka egyre hajtogatta, hogy Ájrinnak születésnap bulija van, „sweet little sixteen, erről nem lehet lemaradni”, Balázs kihallotta a hangsúlyából, hogy Boka most gyávának tartja őt, de ezt semmiképp sem akarja a szemébe vágni, „majd azt mondom, hogy te utóvédnek maradtál bent”, Boka hónapok óta nem bír magával, a párizsi diáklázadásokról szállingózó hírek mozgósították benne a lázadót, hiába hangzott el a kettes magatartásjegyről szóló fenyegetés, nem volt hajlandó levágtatni a haját, „emberi jogok is vannak a világon”, és május elejétől minden második-harmadik éjszaka néhány órára kiszökött a kollégiumból, „ha már lázadást nem merünk csinálni...”, néha csak üldögélt a Duna-parti köveken, egyszer állítólag beugrott Ájrinnal nyitva hagyott ablakán, de erről egy szót sem lehetett kiszedni belőle, lehet, hogy annyira nem is volt fontos, mintha csak az önbecsülésének tartozott volna ezekkel a korlátdöntőtetésekkel. Barátai, akik most Balázst kivéve vele tartanak, egészen véletlenül szereztek csak tudomást Boka kimaradásairól, Sasvári egyszer vad nyiszorgásra ébredt, amely Boka ágya felől hallatszott, valami nagy izgás-mozgás volt, de nem olyan, amely a legtöbb pokróc sötétjében szinte mindennapos, aztán néhány pillanat múlva fölgyulladtak a lámpák, Gottlieb testvér állt lihegve az ajtóban, sovány nyakán kidagadtak az erek, mintha rohanvást jött volna föl a negyedik emeletre, „fölnülni!”, kivörösödött arccal ordította, izgatottan végigbaktatott az ágyak sora között, és néhány fiúról lerántotta a takarót, „begerjedd buzi”, morogta valamelyikük, de Gottlieb ezzel most mit sem törődött, ide-oda kapkodta a fejét, senki sem értette, mit akarhat, sosem csinált még ilyet egyetlen prefektus vagy tanár sem, hát hogy jön ehhez ő, *ez az éjjeliőr*, Sasvári hallani vélte, hogy valami olyasmit morog a fogai között, hogy majd adok én nektek kiszökösni éjszakánként; mivel a szűrőpróbaszerű takarólerángatás nem járt eredménnyel, mindenkinek az ágya elé kellett állnia, röhgicsélve, dohogva vagy ásítózva álldogáltak pizsamában vagy félmeztelenül az ágylábánál, nyolcvan egészséges kamasz, Gottlieb testvér vonásai néha enyhültni látszottak, hogy aztán újra idegesen megfeszüljenek, végül dúltan kimasírozott a teremből, a kijáratnál egy szó magyarázat nélkül lekapcsolta a lámpát és becsapta maga mögött az ajtót, valószínűleg csak Sasvári vette észre, hogy Boka párnája alól egy összegyűrt nadrág szára lóg ki néhány ujjnyira.

Valami van a levegőben, Balázs csak ennyit mondott a mosdóban, a fogmosást lezáró két gargalizálás között, bár harsogva csobogott a víz a csapok alatt húzódó hosszú bádorgályúba, nem lehetett biztos benne, nem hallja-e valaki más is a beszélgetésüket, így nem mondhatta el, hogy Gottlieb testvér az ügyeletes ezen a hétvégén is, aki nagyon szeretné bizonyítani nélkülözhetetlenségét. Teofán atya egy elejtett megjegyzéséből következtetett erre Balázs, „talán ez lesz az utolsó szolgálata”, Teofán már régen ész-

revette, hogy valami már megint nincs rendben Gottlieb körül, a fiatal paptanár úgy látta, különös arckifejezéssel közeledik a fiúkhoz ez a majdnem ötvenéves férfi, balsejtelmét egyedül az igazgatóval osztotta meg Teofán, „nem volt ez jó se papnövendéknek, se civilnek”, óvatosan igyekezett szemmel tartani Gottliebét, akit inkább látott sunyinak mint alázatosnak, mindig készségesnek mutatkozott, figyelmes volt, de mintha túlságosan is, figyelme mintha leskelődés lett volna és kukkolás, „hát az szörnyű volna, ha csak egy homokszem is tapadna az iskola címerére”, dűnyögte Teofán ki nem mondott aggodalmaira Imre atya, az igazgató, és azonnali hatállyal fölmentette Gottlieb testvért fürdőmesteri megbízatása alól, ami az alagsori tusalóban a heti egyszeri osztályonkénti zuhanyozás vezénylését jelentette, Gotika, ahogy a fiúk csúfolták, attól kezdve a sekrestyében töltötte ideje nagyobb részét, miseruhát hajtogatott, kelyheket törölgetett, bort és vizet porciózott a kis üvegkancsóba, faszenet hevített a litániák előtt a tömjénezéshez, precízen kikereste és kijelölgette a misekönyvben az előírt szövegrészeket, pontosan és megbízhatóan dolgozott, csak azt fájlalta, amikor a házfőnök atya elrendelte, hogy a liturgiában segédkező fiúkat nem kell többé ministránruhába öltöztetni, elmaradt az az egy-két ártatlan érintés, amikor a csipkés szélű bő ingek redőit igazgatta az izmos kamaszhátakon, nemcsak Teofán és az iskolaigazgató, de a házfőnök atya is kellemetlenül érezte magát, hiszen semmi bizonyíték nem volt Gottlieb ellen, a lapos pillantásokat és a futó érintéseket talán nem kellett volna baljós jeleknek látni, de mégsem tudták nem annak látni.

Valahogy újra fölparázslott az egészen soha ki nem hűlt gyanakvás a rendházban, nézték egymást a szerzetesek a refektóriumban a boltívek alatt, vajon ki lehet az, akitől minden a fülekbe jut, és vajon hányan vannak azok, akik tudják, hogy amazok ott mindent tudnak, lehet, hogy egyeseknek az a dolguk, hogy ezt tudatosítsák a többiekben, vajon hányan vannak, akikkel rendszeresen találkozik valaki, lehet, hogy úgy kellene kérdezni, hányan vannak, akikkel nem, hányan, akiket nem zaklat senki azért, hogy beszéljen, és ők mivel érdemelték ki ezt a kegyelmi állapotot, és egyáltalán, az-e a fontos, hogy ki találkozik velük, vagy az, hogy ki sűg?, az a kérdés, ki áll szóba velük, vagy az, hogy mit mond el nekik és mit nem?, ha nincs kísértés, nincsen erény sem, de ha az ember a lejtőre kerül, van-e megállás?, de hát elkerülhető-e a lejtő?, mutasson valaki egy talpalatnyi sík felületet ebben a házban, ebben a városban, ebben az országban, vagy akár az életben, lehet itt becsületesnek maradni?, a romlottság talán az ember létállapota, már az ősbűn óta, de hát ez nem valamiféle cinikus mentegetőzés?, minden mentegetőzés cinikus, a cinikus, a félelem terméke, én is félek, te nem?, legföljebb annyi bátorság maradt bennem, hogy ezt be merem ismerni, legalább olykor, imádkozunk és árulkodunk, imádkozunk, mert árulkodunk, vagy éppen

árulkodunk, hogy imádkozhassunk. Keserű töprengései közben Teofán atyának eszébe jutott az a majdnem húsz év előtti augusztusi éjszaka, amikor megjöttek a ponyvás teherautók, Gottlieb testvér nem volt képes kijönni a vécéről, az egyenruhások azt hitték, el akar bújni, pedig csak annyira, mint a szükségét végző vadállat, kivonszolták, percek alatt összefélte magát szerencsétlen, úgy, bűzlő csuhában taszigálták föl a többiek mellé a kocsira, „beszart barát”, ordították utána, ő reszketett és szégyenkezett, „mi lesz velünk?!”, rimánkodott, míg Arisztid atya rá nem ripakodott, ne ezt szégyellje, ez csak kellemetlen, azt szégyellje, ami ennek az oka, a bűn és a kishitűség, ha már megalázták, ne hablatyoljon itt az emberi méltóságról, végre félreérthetetlen jelet adott magának az Isten, olyat amelyet, hogy szarban van, énekeljen inkább Te Deumot ezért a fájdalmas, de reményteljes fölismerésért, az ávósok sehogy sem értették, miért zeng a ponyva alól a kicsit reszkető hangú, de elszánt istendicséret; a testvér kétszer akart később öngyilkos lenni, de talán mégsem akart igazán, mindig idejében rátaláltak, talán csak a gyóntatója tudja, mit akart jelezni ezekkel a kétségbeesett, segélykiáltásnak is felfogható kísérletekkel, most is itt áll, szemben, ő lenne a hatalom füle?, minden szerdán egyedül indul sétára a hegyre, nem nehéz elképzelni, de ő lenne az egyetlen fül?, a hatalom, úgy tűnik, legalább sztereóban hallja mindazt, ami elhangzik ezek között a falak között, nem marad titokban semmi, lehet, hogy ezzel a szörnyűséggel az Isten figyelmeztet minket, mint őt akkor a saját mocskával, „olykor nem vagy túl tapintatos, Uram”, el kell innen menni, de hát hova lehet innen mennie egy szerzetesnek? lehet, hogy most éppen az a hivatás lényege, hogy kitartsunk, hogy ha kell, akár egyedül maradjak, aki nem, s anélkül, hogy a csuhám ujjával fényesítgetném hozzá a glóriámat.

Teofán atya minderről csak egyszer, hosszú évekkal később beszélt Balázsnak, régi kedves tanítványának, amikor az az újra induló városi napilap riportereként nyomozni kezdett az utóbbi évtizedek szörnyűségei után. „Többet tudok annál, amit elmondhatok”, dűnnyögte az öregedő pap, „de talán sokkal kevesebbet annál, hogy egyáltalán szabad volna megszólalnom”, aztán másra terelte a szót, Gottlieb testvér akkor már régen halott volt, Boka Jancsi pedig, akit azon a bizonyos éjszakán, amikor „volt valami a levegőben”, tényleg leleplezett és beárult, talán több helyen is az a szerencsétlen, Boka meg második éve a főnöke volt már Balázsnak, a Víziváros és Vidéke című helyi újság főszerkesztő helyettese. Néhány hónapja, egy fárasztó nap után beültek a Városkapu sörözőbe, és valahogy a régi időkről kezdtek beszélgetni, csapkodták a térdüket, nevetésüktől zengett a ház, egymást érték a régi történetek, *jut is eszembe, végül is hogyan buktatok le azon az éjszakán?*, Boka elkomorodott, valami másról kezdett beszélni, mikor Balázs visszatért a kérdésre, csak annyit dűnnyögött, hogy

Gottlieb testvér Imre atyával együtt várta őket a kert falának tövében. Balázs arra már emlékezett, hogy a tanév végéig hátra lévő napokban mindenki erről suttogott, Bokát viszont hiába faggatták. Balázs kezdte furcsán érezni magát, eszébe jutott, hogy az ilyen eseteket korábban mindig kirúgás követte, Bokáék viszont szeptemberben megkezdték a negyedik évet, Gottlieb soha többé nem vállalhatott éjszakai ügyeletet, csak a sekrestyében tett-vett, és mindig magányosan sétált a kertben. *De hát valaki csak besúgott benneteket, árulás történt, vagy nem?*, erősködött Balázs, régi barátja és újabb keletű főnöke viszont csak legyintett, „hülye diákcsíny volt az egész”, Boka mintha elkedvetlenedett volna, „árulás?, ugyan, nagy szavak ezek...”, dűnnyögte, Balázsnak meg lassan összeszorult a gyomra, belebámult a maradék sörébe, és megpróbálta kiverni a fejéből a formálódó gondolatot, *nem, ez nem lehet igaz.*

BODNÁR DÁNIEL

Olasz Ferenc

Olasz Ferenc (1943) pályáját magyar-történelem szakos tanárként kezdte. Öt évig tanított, Pápán, Zircen és Hévízen. A vizuális művészet már ekkoriban rabul ejtette, kezdetben fotókat készített, modelljei a környékbeli falusiak voltak. A hetvenes évek eleje óta közel hetven filmet készített a televízióban műemlékeinkről, népművészeti alkotásainkról. Főbb filmjei: A Szent Korona, Szent László herma, Halotti Beszéd, M.S. Mester, Csontváry Kosztka Tivadar I.-II.-III. tétel.

Az Ön művészetében két központi elem van: kiemelten érdeklődik a magyar múlt, a magyar szentek, illetve Krisztus iránt, gondolok nagyszámú pléh-Krisztusaira, vagy Jézus-fotóira. A személyiségéből fakad, hogy a transzcendenshez vonzódik, vagy így alakult a pályája?

Amikor 1971-ben a televízióba kerültem a képzőművészeti osztályra, a kollégáim közül senkit sem érdekelt a középkor. Ebben valószínűleg a félelem és neveltetésük is közrejátszott. Engem viszont mindig élénken foglalkoztatott a transzcendens, már magyar-történelem szakos tanárként is. Így szinte törvényszerű volt, hogy első filmemet a református temetők fejfáiról készítettem, a második pedig az esztergomi Keresztény Múzeumban készült. Ez megteremtette annak lehetőségét, hogy továbbmozduljak innen. A harmadik filmem Csontváry-Kosztka Tivadar *Mária kútja Názáretben* című festménye volt. Ez a három film trilógiának is felfogható, egyik a másikat erősíti, és számomra fontos kapaszkodót is jelentettek. Megtaláltam bennük azt, ami egyenesen adódott a neveltetésemből: az egyént és közösséget megtartó hitet tükrözték vissza számomra. Ettől kezdve természetes volt, hogy a középkorral én foglalkozom. Eddig több mint 70 művészeti ismeretterjesztő filmet készítettem. Ez az a terület — a nagyszentmiklósi kincs, a Szent Korona, Szent László-herma, Kolozsvári Tamás Kálvária-oltára, M. S. Mester, a lőcsei Szent Jakab templom főoltára —, ami számomra mindig a legszebb feladatot jelentette, és sok örömet szerzett. Amikor szembenézhettem ezekkel a művekkel, ott motoszkált bennem az, amit Hamvas Béla gyönyörűen megfogalmazott: nem csak az ember nézi a képet, hanem a kép is nézi az embert. Ez örületes felelősség: az, hogy az általam megfogalmazott, vizuális szűrőn keresztül jutnak el ezek a művek az emberekhez, a televízió nézői számára.

Mi a magyar szentek, illetve középkor üzenete korunk embere számára?

A választ messziről kezdem: filmjeimben a '80-as években megfogalmaztam azt, amit a '60-as évek liturgiai reformja megteremtett. Az új templomok már ehhez igazodnak a centrális elrendezéssel: a hívők szinte körbeülhetik az oltárt, és az átváltozáskor, amennyiben a lelkük nyitott erre, könnyebben megtörténhet bennük a csoda. A korai századokban nem volt ilyen polgári és civilizált a templomi élet. A magyar szenteket bemutató filmjeimben a különböző dra-

matikus jelenetekkel reményeim szerint sikerült felidézni azt a kort, amikor azért mentek templomba az emberek, mert tevékeny résztvevői voltak egy rítusnak, az áldozatnak, amelynek szerves része volt az átváltozás. Gyerekkoromban még mindenki komolyan vette a falunkban a vasárnapot, Isten megszentelt napját. Ez a nap nemcsak a pihenést jelentette, hanem a meditációknak, vagy a gondolatoknak a kicserélését is. De az sem volt kevésbé vallásos, aki nem ment be a templomba: az Isten háza előtt állt egy nagy gesztenyefa, azt körülállták a férfiak, és megtárgyalták a falunk sorsát. Nem véletlen, hogy az '50-es években a hatalom elsőként ezeket a közösségeket számolta fel. A közelmúltban Makovecz Imre százhalombattai templomában forgattam. Ebben a templomban valóban minden a helyén van. S így visszatérhetünk ahhoz a rítushoz, áldozathoz, ami annak idején megerősítette a lelkeket. Ehhez nyitott lelkű hívek és papok kellenek. Mert igaz ugyan, hogy a templom Istennek a háza, de csak akkor, ha az Isten és az Úr ott lakik abban a templomban. Az elmúlt időszakban sajnos hozzá kellett szoknunk: nagyon sok templomban nem lakik ott az Úr, mert hiányzik a lelkekből. Egyetlen papot sem akarok bántani, de lehet, hogy tőlük is messze került. Az ezredfordulóhoz közeledve nemcsak lélekben kell megerősíteni az embereket, hanem templomokat is kell építeni, hiszen a templom az, ahol az ember felülemelkedhet a mindennapokon, könnyebben nyitottá válhat a lelke, mint a szürke hétköznapiakon.

Azt mivel magyarázza, hogy ma kiürültek a lelkek, nem vágyakoznak Isten után?

A háború után a rengeteg megalázó intézkedés hatalmas pusztítást végzett az emberi lelkekben. Az iskolai oktatás és nevelés sem áll a helyzet magaslatán. Gyerekeink lassan nemhogy imádkozni nem tudnak, de kommunikálni sem egymással, hiszen a globalizáció és az internet is az elidegenítést szolgálja. Természetesen rengeteg előnye van, és Isten látja lelkemet, nem a technikai lehetőségek ellen beszélek. De számomra mindig többet jelent egy könyvtár vagy egy koncertterem, mint az internetes lehetőségek. A mai gyerekek azonban már nem beteglátogatóba mennek, ha egyikük ágynak dől, nem úgy, mint gyerekkoromban: elvittük a házi feladatot a beteg társunknak hanem interneten keresik meg egymást. Tehát mindaz a kapcsolat, ami összefűzte az embereket és közösséget teremtett közöttük, megszűnőben van. Különálló egyedek jönnek létre, és életünkben elsősorban az Isten jelenléte hiányzik. Isten és Isten háza nélkül természetesen lehet élni, ezt gyakoroltuk ebben az országban több mint negyven évig, de meggyőződésem: így nem juthatunk előbbre, s ennek csak káosz lehet a vége. Ha a lélek kiürül, az nagy baj, hiszen az emberi szervezetnek, az organizmusnak központi része. A lélekben történhet meg az átváltozás. A lélek teremt kapcsolatot a külvilággal. Ha a lelket megölik az emberekben, akkor gyakorlatilag a személyiségét ölik meg. A lélek az, ahol — ha erre felkészült — megtörténhet az átváltozás, és a külvilággal való

kapcsolattartás is neki köszönhető. Ez furcsa kettősség, és az életünk is ilyen furcsa aritmiában történik: ahogy a nappalok és éjszákák váltják egymást, úgy váltja egymást a világosság a sötétséggel. Életünk egyharmad részéről szinte semmit nem tudunk, ez az ember és a mindennapok drámája. Vannak persze jó néhányan, akiknek ez a tudat alatti világ sokat jelent, hiszen ez az álom ideje is. Ez talán kárpótol a mindennapok drámáiért is. Az elmúlt időszak mindent megpróbált, hogy a hitünket is elvegye. Elvették az ünnepeinket, a vasárnapjainkat, s csak későn jöttünk rá, hogy a hétköznapjainkat is. Újra meg kellene teremteni az ünnepek varázsát és hangulatát, s ezzel együtt a mindennapok szakralitását is. Isten jelenléte nem szorítkozhat egyetlen napra, a vasárnapra. Ebben az országban a lelkeket kell megerősíteni, visszaadni az erkölcs eredeti rangját.

Egyszer azt nyilatkozta, egyre többen vannak azok, akiket nem érdekel, hogy tisztességesen cselekszenek-e, vagy sem...

Ez az egyik legsúlyosabb probléma, s egyenes következménye az Istentől való eltávolodásunknak. Valóban, egyre kevesebb embert érdekel saját lelkének a tisztasága. Kegyetlen világban élünk, ezért kell megmutatnunk az embereknek a szépséget. A bizalom, szeretet, barátság lassanként ósdi fogalommal válnak, mintha múzeumba száműzték volna őket, pedig a szívnek és az értelemnek egymás mellett kell állnia és alkotnia. Az egyénnek arra kell törekednie, hogy értékeket hagyjon maga után, amelyekből az utókor is építezhet, nem pedig romokat, amelyekről a katasztrófák jutnak az emberek eszébe. Az Atya is azért küldte el egyszülött fiát, és áldozta fel értünk, ő pedig azért vállalta a kereszthalált, hogy példát adjon. Ez egyúttal a szeretet gyakorlásának a lehetősége is, hiszen azzal, hogy a kereszthalált vállalta, egészen közel került az emberhez.

Művészetében ott vannak örök mementőként a keresztszimbólumok, amelyek végigkísérik az életüket...

A falu két szélén állított kereszt mintha életemet — a születéstől a halálig — jelképezné. Emberi létünk két pólusa között, egy-egy ház előtt a hit, a vágy, a szerelem, a hűség, a remény, az öröm és a fájdalom keresztszimbólumai, életem stációi. Keresztszimbólumok, melyek összekötik az Eget és a Földet, az idő és az örökkévalóság középpontjai. A kettős szövetség: Isten és az ember, ember és ember között. Ez az örök szövetség jele, és sokunk számára a mindennapjainkat is meghatározza. S visszatérve az előbbi gondolathoz: életünk egyharmada mély, tudatalatti életforma, amely azonban hozzátartozik az életünkhöz. Az ima is erről szól: „én lefekszem én ágyamba, testi-lelki koporsómban”. Ugyanakkor a reggeli imádság, hogy „én felkelék jó reggel hajnalban és megmosdódom minden bűneimből”. Miért hiszi az ember ebben a mély, tudatalatti állapotában is, hogy bűnös? Reggel pedig — „kimosdódom bűneimből...” Ez az, amire nincs válasz.

Rengeteg „pléh-Krisztus” ábrázol. Nyilván a hitéből következik ez...

Nehéz erre egyértelmű igennel, vagy nemmel felelni. Természetesen a hitéből is fakad, hiszen már gyermekkoromban is láttam, hogy a szüleim mély hittel imádkoznak, és az életem is így

alakult. De egyszerűbb magyarázata is van ennek: minden falu elején, közepén és végén ott voltak a keresztek. Behatárolták azt a teret, ahol ezek az emberek éltek. Az én életem is ezek között a keresztek között zajlott és zajlik mind a mai napig. Gyerekkoromban ez azt jelentette, hogy minden kereszt előtt köszöntünk: „Dicsértessék a Jézus Krisztus”, s a válasz: „Mindörökké ámen”. Ez a napi életben, tehát a mindennapok szakralitásában ugyanazt jelentette, mint amikor elmentünk az oltár előtt. Első munkáim, a *Mindörökké-* és a *Dicsértessék-*könyvekbe rögzített, hosszú-hosszú gyűjtőútjaim eredménye. A *Mindörökké-*könyvben főleg fából és homokkőből állított keresztek fényképeztem. A *Dicsértessék*ben pléh-Krisztusokat, bádóg Jézusokat, angyalokat, Máriákat.

Tavaly januári, vigadóbéli kiállításának, ahol szintén pléh-kereszteket, pléh-Krisztusokat állított ki, óriási sikere volt.

Ez talán azzal magyarázható, hogy az emberekből mégsem sikerült kiölni az Isten utáni vágyat. Szükségük van a jelenlétére, ha más-ként nem, egy kiállítóteremben. S úgy érzem, kötelességem: ha megadta a sors, hogy művészettel foglalkozhatok, s emlékeimet, élményeimet olyan szinten tudom megörökíteni, hogy az mások számára is élmény lehessen, akkor a szakralitást meg kell mutatnom az embereknek, hiszen minden találkozás a Jézusokkal, Máriákkal, angyalokkal talán segíthet rajtuk, szebbé, gazdagabbá teheti az életüket. Hiszem, hogy képeim és filmjeim nézésekor megszabadulhatunk azoktól az érzelmektől és fogalmaktól, amelyek bebörtönöznek bennünket mindennapi életünk megszokott terébe. Én a szemlélődők közé tartozom, akik a világot egy belső tükrön keresztül figyelik, akik intuitíve közelítenek meg mindent. Először a *KÉP* — szavakkal csak nehezen, vagy egyáltalán nem leírható *KÉP* születik meg bennem. Dante szerint csak a legfelső réteg az, ami racionálisan megközelíthető és szavakkal megfogalmazható, a többi *TITOK*. Hiszem, hogy képeimből átsugárzik a szépség és szeretet, és hatni kezd az időben. Újra kell építenünk a templomot: a Szépség és Szeretet templomát, hogy mire Isten visszatér, akkor készen találja azt, hogy már csak a gyertyákat kelljen meggyújtani benne. Sokszor jut eszembe 1945 nagypénteke, amikor az oroszok végigbombázták a falut, tíz ház leégett... Alig múltam két éves, de álmaimban mégis gyakran látom az égig csapódó lángot, és hallom a golyók becsapódását... Nem értünk le a pincébe, s édesanyám fölé hajolt, és a fal mellett lapultunk. Ez a trauma végigkísért egész életemen. Talán ezért is foglalkoztat: mit jelent élni? Montaigne mondta: „Az életet csak a halál felől értelmezhetjük!” S nagy hatással volt rám Paul Valéry egyik esszéje is: ebben Szókratész így szól Platónhoz: az ember számtalan énnel jön a világra, és még gyermekkorában is megvannak az énjei, de ahogy növekedik, úgy veszíti el őket sorra. Felnőttkorában ezek az ének egy személyiséggé zsugorodnak, a sírba pedig talán már csak fél énnel teszik. S amióta művészettel foglalkozom, ez a kérdés gyötör: mit tehet a művészet azért, hogy az emberek ne veszítsék el a gyermekkorukat, sok-sok énjüket, vagyis a személyiségüket.

Ahhoz, hogy valaki hitelen ábrázolhassa a transzcendenst, szintén összetett személyiségre van szükség. Vannak olyan vélemények, hogy ez szinte lehetetlen feladat...

Őn a művészetét az időtálló értékek őrzésének szentelte. Mintha a maga halk, szelíd egyéniségével így lázadna a rohanó, hagyományos értékeit elvető világ ellen...

Őn a népi imádsággal együtt vallja: arra kell törekedni, hogy mindennap valami hasznosat és jót tegyen. Ennek megvalósítása az egyik legnehezebb feladat...

Arról, hogy mitől válnak a filmjeim olyan hordozóvá, amelyben ott van a transzcendens, az Isten jelenléte, nem tudok nyilatkozni, mert ez egy csodálatos ajándék számomra, ami nem tőlem függ. Én csak szerény végrehajtója, eszköze vagyok egy felsőbb szándéknak. Remélem, hogy alkotásaim tartalmazzák azt az átváltozást, ami egy hívő közösségben megtörténhet: a Menny jelenlétét érezzük az Úr asztalánál és az oltárnál. Ez más régió és más világ, amelyről csak dadogva tud az ember beszámolni. Egy film — és bármely más művészeti alkotás — csak az Úr jelenlététől válhat transzcendenssé. Hiába készít valaki filmet templomokról, szárnyasoltárakról vagy M. S. Mesterről, ha nincs ott a műből áradó szeretet és szépség, hatástalan marad. Az igazán jelentős, lelkeket megszólító alkotások egyébként mind Istentől sugalltak. Azt hiszem szakralitás nélkül nincs művészet. Kevés olyan jelentős irodalmi vagy művészeti alkotást ismerek, amelyből teljesen hiányozna az Isten jelenléte.

Tudatosan vállalom az értékörző szerepét. Soha nem éreztem úgy, hogy „örökérvényű” vagy „maradandó” dolgokat csinálok. Mindig csak azt csináltam, amire belső késztetést éreztem. Engem valaki egyszer megbízott ezzel, természetesen nem egy osztályvezetőre vagy szerkesztőre gondolok. Kosztolányit idézve: „egy láthatatlan Úr vendége vagyok.” Amire mindig törekedtem, hogy a magyarság értékeinek megmutatása révén egyetemes értékeket hozzak létre. Ez abból adódik, hogy ízlésem katolikus, következőképpen egyetemes.

Arra kellene törekednünk valamennyiünknek, hogy ebben a nagyon egyszerű imádságban megfogalmazott gondolatokat átültesük a gyakorlatba. Ez azonban korántsem olyan egyszerű, minden nap harcba kell szállnunk, s kérni Isten segítségét, hogy legyőzve a holtponthoz megmaradjon a jóra való készletünk. Ha jobban meghatározná az életünket, hogy Krisztus a föltámadásával egy szeretet-közösségbe fogadott minket, s ez komoly kötelezettséget ró ránk, így a javainkkal, talentumainkkal való felelősséget, akkor könnyebben tudnánk ennek megfelelni. Mint mindenben, itt is nagy szerepe van az isteni kegyelemnek: mindannyian abban reménykedünk, hogy megkapjuk a cselekvés és a hit ajándékát, s akkor életünk végén jogosan reménykedhetünk a megígért örök ajándékban. Eszembe jut erről az a történet, amikor két szerzetes, akik az egész életüket imádkozással és könyörgéssel töltötték, elhatározzák, hogy megkeresik a mennyországot. Hosszú-hosszú vándorút következik. Azt sejtik, hogy a mennyországnak valahol a föld és az ég találkozásánál kell lennie. El is jutnak erre a helyre, s találtnak egy kaput. Amikor ezen belépnek, a saját cellájukba érkeznek vissza. Mert a földi életünk az a mennyország, amit csak nagyon kevesen kapnak meg.

**GERGELY JENŐ: A KATOLIKUS
EGYHÁZ TÖRTÉNETE
MAGYARORSZÁGON 1919-1945.**

A történész szerző már számos monográfiát tett közzé a vizsgált korszakról. Az egyháztörténeti témákat első műveiben, amelyek több mint két évtizeddel ezelőtt láttak napvilágot, politikatörténeti szempontból dolgozta fel, majd egyre inkább maga a katolikus egyház, annak intézményei (pápaság, püspöki kar, Eucharisztikus Világkongresszus) és kimagasló személyiségei (Mindszenty József, Prohászka Ottokár) kerültek vizsgáldósa középpontjába.

Könyve bevezető soraiban így ír: „Az egyháztörténet katolikus álláspont szerint a teológiai tudományok része, tehát azt csak az egyházon belüli tudósok munkája eredményezheti.” Ennek az állításnak ellenében igaz az is, hogy „a történettudomány nem egyházas fel fogása szerint viszont az egyháztörténet a köztörténet része, ... tehát kutatható eme laikus diszciplínák szabályai szerint is. Mi erre vállalkoztunk, ám nem feleedtük az egyház lényegét, evangelizációs küldetését...”. Ez a világos különbségtétel olyan pozitív eligazítás az olvasó számára, ami elejét veszi annak, hogy olyat várjon el a szerzőtől vagy kérjen számon a könyvön, ami annak eleve nem állt szándékában. Ez az állásfoglalás nélkülözhetetlen, és lehetővé teszi, hogy az egyháztörténetet teológiai tárgynak tekintők is haszonnal forgassák a mintaszerűen fölépített, arányos szerkezetű, jól dokumentált, segédletekkel (például archontológia) kellően ellátott művet.

Az első fejezet a magyar-szentszéki kapcsolatokat tárgyalja. Gergely Jenő két évvel ezelőtt e témakörből közzétett tanulmányát¹ jelentősen kibővítette és számos, új szemponttal gazdagította. Figyelemre méltó az 1927-es intesa semplice (a főpapi kinevezések rendezése) közlése. A szerző nem ismerhette, mert az övével párhuzamosan folytak nyomdai munkálatai annak a szerény terjedelmű könyvnek, amely néhány érdekes adalékot is tartalmaz, noha semmiben nem módosítja a

Szentszék és a magyar állam diplomáciai kapcsolatainak a megítélését.²

A második fejezet az egyházszervezet és egyházkormányzat (struktúra, perszonalia, egyházpolitika) körébe tartozó kérdéseket elemzi. Az adott időszakra vonatkozóan ez különösen fontos, hiszen a trianoni békediktátum eredményeként az egyházmegyéek részbeni vagy teljes elszakítása döntően módosította az addigi egyházi kormányzást, majd rövid időre (1941-1944) ismét megnövekedett feladatok elé állította. A változásokat a térképek és táblázatok szemléletesen érzékel-
tetik.

Az állam-egyház-politika témakört felöl-
lő 3. fejezetben Gergely Jenő rendkívül visszafogottan, tárgyilagosan a leglényege-
sebb kérdéseket tárgyalja. Az események sze-
replői között ott olvashatók a neobarokknak
nevezett évtizedek kiemelkedő tudósainak, po-
litikusainak nevei, például Hóman Bálinté
vagy Kornis Gyuláé. Kettejükkel szemben
nem az egyháztörténetírásnak, hanem a 20.
századi magyar történelem feldolgozásának
van még jócskán adóssága.

Az *egyház és társadalom* című 4. fejezetben
hasznos és pontos egybefoglalása olvasható
azoknak a katolikus jellegű szervezeteknek és
mozgalmaknak, amelyek evangelizációs, szo-
ciális célkitűzéseik teljesítése mellett a töme-
geket képesek voltak társadalommá alakítani,
és sokfajtaságuk, nagy számuk ellenére nem
a megosztást erősítették, hanem ellenkezőleg,
az egységet; s ugyanakkor szabad teret, védő
keretet biztosítottak az egyéni kezdeménye-
zéseknek.

A szerzetesrendek a két világháború kö-
zött hazánkban reneszánszukat élték (5. feje-
zet). A világegyházban ehhez fogható eleven-
séget, hivatástudatot, a hivatások számának
ugrásszerű emelkedését ekkortájt mindössze
két másik, szintén európai országban lehetett
tapasztalni: Franciaországban és Lengyelor-
szágban. Ekkor, az 1938-as Eucharisztikus Vi-
lágkongresszus táján úgy tűnt, hogy a katoli-
cizmus következő ötven évét meghatározó
helyi egyházak között a magyar is ott lesz. A
szerzetesrendekről e műben olvasható megál-

1 In: Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*, METEM 1996, Bp.

2 Bánk József tanulmányáról van szó: *Serédi bíboros fiatal évei Rómában 1908-1927*, SZIT 1998, kiadása.

lapítások ezt az előbbi állítást támasztják alá, amelyet egyébként a másfél évtizede elhunyt medievista tudós, az Eötvös-Kollégiumba visszahúzódtott Mezey László fogalmazott meg a hetvenes években, tanítványai előtt, halkan.

A könyv csonka lenne, ha a hitélet és a lelkipásztorkodás legalább egy fejezet (6.) erejéig nem kerülne bemutatásra. Kiváló papi egyéniségek sorakoznak, olyanok, akik a századforduló ellenséges szellemi áramlatai után képesek voltak az értelmiség túlnyomó részét, a munkásság jelentős csoportjait visszahozni a katolikus egyházba, illetve a falvak népét abban megőrizni. E meghatározó egyéniségek közül hármat emel ki, Prohászka Ottokárt (akiről Gergely Jenő maradandó értékű életrajzot tett közzé 1994-ben), Bangha Bélát és Tóth Tihamért. Ez utóbbi értékelésekor a szerző bátran szembeszáll azokkal a szűkkeblű megközelítésekkel, amelyek legfőképpen a gimnazisták lelkiatyját méltatták Tóth Tihamér személyében, és tudatosan elhallgatták rádióbeszédeinek tömeghatását, műveinek húsz nyelvre történt lefordítását. Hozzá hasonló típusú író-pap világegyház-szinten is alig akad, róla elfeledkezni önmagunk szégyenítése lenne.

Társadalmi téren a legnagyobb egyházi szolgálatot az iskolák végezték, s ennek hátterében ott áll az a katolikus sajtó (túlélője a Vigilia) és általában véve az egyházi műveltség, kultúra és tudomány, amely külön értekezés tárgya lehetne. (Itt kell megemlíteni, hogy e téren némi katolikus adósságtörlesztés történt, mert Mészáros István: *A Szent István Társulat százötven éve (1848-1998)* című monográfiája a közelmúltban megjelent.)

Az iskolahálózat, az egészségügyi, kulturális intézmények és általában a hitéleti tevékenység fenntartásának anyagi alapjait az utolsó, 8. fejezet tárgyalja. A szerző a bő évtizede e tárgyban közzétett tanulmányát jelentős mértékben pontosította, ezért még világosabbá válik, hogy az egyházi intézmények vagyontukát jól használták, a felelősök az evilági talentumokkal is jól sáfárkodtak. e

gazdaságtörténeti fejezet utolsó előtti mondatában azonban szerepel egy jelző, amely avittnak tűnik. Ugyanis „az 1945-ös demokratikus földreform” demokratikus minősítése a történelem ismeretében vitatható; helyesebb lenne „propagandisztikus célú” földreformnak nevezni, hiszen a mezőgazdaság kollektivizálása mint távlati cél már feltűnt az agrárpolitika láthatárán, s a földvagyon jövedelme ettől kezdve lényegesen kisebb mértékben szolgált a tanügyet s azon keresztül a démoszt, mint 1945-ig (vö. *Grósz József kalocsai érsek naplója*, Bp. 1995; az 1945 tavaszán írtak!). A szerző által nem sokkal fentebb levont következtetés, miszerint a földreformkérdés megoldatlanságához 1919-1945 között „a katolikus egyház elzárkózása nagyban hozzájárult”, a további kutatások során pontosításra szorul, hiszen a KALOT (lásd a 171-176. oldalakat) olyan magyar modellt dolgozott ki, amely működőképességét nemcsak a szovhoz- és kolhozrendszerrel, hanem a dán és egyéb nyugati példákkal szemben is bizonyította, ameddig módjában állt. A szerző ezzel a kérdéssel tisztában van, amit az utolsó utolsó előtti bekezdésében újra érint, amikor a „gazdag egyház” kapcsán megjegyzi: „Prohászka, a KALOT és jezsuita vezetői, majd a korszak végén a leendő hercegprímás, Mindszenty József akkori veszprémi püspök is felismerték, hogy ezen a helyzeten sürgősen változtatni kellene.” Mindszenty József nevének említése a könyv végén és ebben az összefüggésben annak a reményét csillantja fel, hogy a 20. századi magyar történelem megírásakor a szakavatott kutatók majd az igazi Mindszentyről írnak, és nem a koncepció per során sugalmazott „népellenségről”, akit a fiatal demokrácia jogos önvédelemből vetett börtönbe.

Gergely Jenő műve jelentős hozzájárulás az adott negyedszázad katolicizmusának tárgyszerű megítéléséhez, egyben kihívás mind az egyházi kutatók, mind a világi történészek számára. (ELTE, 1997)

TÖRÖK JÓZSEF

IN HONOREM CZINE MIHÁLY

A Görömbei András és Kenyeres Zoltán szerkesztésében megjelent művészi kiállítású kötet eredetileg születésnapra köszöntő kívánt volna lenni: a hetvenesztendősz Czine Mihály megünneplésére. A szomorú valóság tette az emlékezés könyvévé, az ünnepelni kívánt kiváló tudós, ifjú tanárnemzedékek nevelője, a határok fölött átívelő magyar irodalmi szolidaritás népszerű szervező egyénisége néhány hónappal a nevezetes születésnap előtt eltávozott az élők sorából. Hosszú betegség volt akkor már mögötte, a testi megpróbáltatások között is mindig tartani tudta magát, a kockázatokkal sem igen törődve vállalta az örökös „legátiót”, így 1997-ben éppenhogy felépülve egy súlyos agyvérzésből zarándokolt el Farkaslakára, hogy jelen legyen Tamási Áron születésének századik évfordulóján.

Czine Mihály a pihenőt nem ismerő szolgálatban találta meg életének értelmét. Szolgált a magyar irodalom, amelynek, mint Móricz Zsigmondról az ötvenes évek végén írott és azóta sem fölülmúlt monográfiája vagy a népi írókról és az erdélyi magyar irodalomról szóló tanulmányai tanúsítják, értő krónikása volt, és szolgált a világ minden részén élő magyarság kulturális és lelki egységének ügyét, ezt mutatja az örökös „legátió”, amelynek során a Kárpát-medence legkisebb magyar közösségeit ugyanúgy felkereste, mint az észak-amerikai magyarság településeit. Ennek a küldetésnek a jegyében vállalt szerepet a magyar református egyház vezetésében is, éveken át világi főgondnokként, következetesen munkálkodva a keresztény egyházak testvéri közösségének és a keresztény értelmiség összefogásának a kialakításán.

Az *In honorem Czine Mihály* című reprezentatív kötet, amelyet a tudós tanár és a mindenként megnyerő ember barátai hoztak létre, hitelesen mutatja be azokat az eszményeket, amelyek Czine Mihály munkáját vezérelték. A kötetet Sütő András vallomásos hangú születésnapra köszöntője vezeti be, csak a köszöntőhöz fűzött utóirat árulja el, hogy az írásnak végül is búcsúztatóvá kellett lennie. Ezt követve Görömbei András, Borbándi Gyula, Veckerdi László és mások világítják meg Czine Mihály pályáját és gondolkodását, majd az emlék-

könyvek hagyománya szerint tanulmányok olvashatók azokról az irodalmi témákról, amelyek közel álltak az elbúcsúztatotthoz, így Móricz Zsigmondról, a kisebbségi magyar irodalmakról és a népi hagyományokat őrző 1945 utáni magyar irodalomról. A tanulmányokat Czine Mihály barátai és tanítványai írták, a többi között Bodnár György, Tamás Attila, Koczkás Sándor, Rónay László, Kenyeres Zoltán, Bertha Zoltán, Csűrös Miklós és a felvidéki Turczel Lajos. A baráti és tanítványi összefogás, úgy hiszem, méltó módon fogja fenntartani feledhetetlen társunk emlékezetét. (*Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen*)

POMOGÁTS BÉLA

BALOGH MARGIT:
A KALOT ÉS A KATOLIKUS
TÁRSADALOMPOLITIKA 1935-1946

„Azért fontos ez a mozgalom, mert méretei, elterjedtsége és tartós léte azt bizonyítják, hogy valódi társadalmi erők tényleges működésének eredménye volt, amely — annak ellenére, vagy éppen azért, mert alig négy évtizeddel ezelőtt létezett — alig ismert történettudományunk és szélesebb közvéleményünk előtt, s történeti tudatunk tipikus fehér foltját jelenti.”

Az MTA Történettudományi Intézete által kiadott sorozat legújabb kötetében Balogh Margit valóban kellő történeti megalapozottsággal, komoly rendszerező munkával tárja fel nemzeti történelmünk eme „tipikus fehér foltját”. E történeti munka a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testületének (KALOT), előd-, és rokonmozgalmainak részletes bemutatása; a küzdelmes elindulás, az egyre nehezebben befolyásolható történelmi körülmények között történő fennmaradás, e körülmények befolyásolhatatlanná válását követő kényszerű megszűnés és a rendszerváltás utáni újjászerveződés története. De nem csupán múltunk egy szeletének „rehabilitálásáról” van szó. Egészében és részleteiben egyaránt pozitív mozgalom rajzolódik ki előttünk, amely egyházi indíttatású szociális és nevelő tevékenységét képes volt országos méretűvé fejleszteni, és a kedvezőtlen feltételek ellenére nagy tetterővel, lelkesedéssel és — ennek nyomán — komoly sikerekkel végezni. A történelem által kény-

szerített, a keresztény humanizmus értékeinek brutális megtagadását jelentő, nemzeti függetlenségünk elvesztését eredményező ideológiákkal szemben megőrizte erkölcsi tartását, szilárd nemzeti alapállását, melyeknek többször kézzelfogható tanújelét adta. A KALOT keresztényi alapon álló szociális törekvéseivel főként a lakosság többségét kitevő agrár rétegekre gyakorolt vitathatatlan befolyást. Radikális földreform-tervezeteivel, követeléseivel igyekezett alapot teremteni a valláserkölcsi nevelés hatékonyságának, hiszen „a megvalósított szociális reformok lesznek a lelki hódításaink legerősebb fegyverei és nem a prédikáció”. (Főként a földkérdésben foglalt eltérő álláspontja miatt a hivatalos magyar katolikus egyházzal is megromlott a viszonya.)

A KALOT története ugyanúgy végződött, ahogyan Magyarországé. A náciizmus felszámolásába országunk is csaknem belepusztult, a szabad újrakezdés éledező reményét a Szovjetunió törekvései hosszú időre szertefoszlatták. A kommunista ideológia nem tűrt meg keresztényi alapon szerveződő, az ifjúságra (is) komoly befolyást gyakorló — számára tehát konkurenciát jelentő — szervezetet, így a KALOT-nak, számos más értékteremtő társadalmi szervezettel együtt el kellett buknia.

A rendszerváltást követő újjászerveződés eseményei „önmagukban is jelzik, hogy a katolikus egyház kereste, keresi közelmúltjának ma is vállalható hagyományait. Ugyanakkor az is feltűnő, hogy mennyire erősek a szálak, amelyek élő embereket kötnek össze e hajdani mozgalommal.” Nemzeti függetlenségünket már nem fenyegeti veszély.

De az egyén számára talán nehezebb eligazodni a mai világban, melyben a kétezzer évig abszolútnak tekintett értékek sok tekintetben relativizálódtak — relativizálódnak. Az ilyen értékes és gazdag hagyományokkal rendelkező mozgalom képes lehet megfelelő „eligazítást” nyújtani. (MTA, 1998)

SALLAI GERGELY

SZÉLMELANKÓLIA

Drago Jancar: *Kaján vágyak*

A Mariborban született és Ljubljanában élő Drago Jancar regénye, a *Kaján vágyak* majdnem remekmű. Lefordították még német, lengyel, cseh, valamint angol nyelvre. A *Kaján*

vágyak esszé-regény, 34 fejezet, alpontokkal, felosztása tudományos értekezésre hasonlít. Miért remekmű? Mert jól megszerkesztett, finoman végigvezetett, témája jól eltalált, sehol sem patetikus, szerkezetének köszönve megfojtja a főhős dekadenciáját is. Igen távol áll (a kelet-európai) Kundera megszokott stílusától, mely jóideje uralja már a pályát, itt a főhősön nem nevetünk, a főhős nevet, nincsen szó a regényben igazán szerencsétlen dolgokról. Másfelől még kicsit távol áll, de mégis közelít a nyugati esszé-regényekhez, felhasználja annak szerkezetét, de (szlovén) a táptalaja és bővebb termést hozó. Míg Badrillard például egy nyugati kultúrából látogat el Amerikába, hogy ott átvegye az egész ország (szabad) szellemét, magába szívja és ezt mintegy prédikációba foglalva megossza az olvasóval, aki az egészről nehezen fog föl bármit is, mert a könyv rosszra sikeredett, addig Gregor Gradnik, a főhős Szlovéniából (később egyik legfontosabb emlékéből, a katonaságból, melyhez személyes fegyver, politika és állásfoglalásmentesen közelít, az is kiderül, inkább a volt Jugoszláviából) jött. Már a regény elején megjelenik a kihagyhatatlan eredet és annak értelmezése: „A szoba ára magas volt, de mister G-r-a...? /-...d-n-i-n-k. Gradnik. / Grand...Nick? / Gregor Gradnik./ - Azt mondta, Pennsylvánia? / - Szlovénia.” A későbbiekben Pennsylvánia lesz belőle.

A történet szerint Gregor írókurzusra érkezik Amerikába, először New Orleansba, majd Yorkba, a végén pedig visszatér Szlovéniába, közben látogatja a kurzust, csábítani próbál, elcsábítják, találkozik honfitársaival, de Drago Jancar megkímél minket a találkozás túlaradó örömétől. Fred Baumann professzor, Drago tanára a melankóliával foglalkozik, középkori iratokat tanulmányoz, könyvet ír: Otthon Ana várja, itt pedig Irene lesz a társa. A történet egyszerű, s miután elolvastuk, az egész összeáll, nem maradnak hézagok. Maga Gregor gyakran átveszi a narrátor szerepét, nehéz követni, mikor ki beszél, Drago Jancar jól összedolgozta a síkokat. Talán csak következtethetünk, hogy a narrátor igyekszik egy kicsit tárgyilagosabb maradni, majd ebbe folyik bele Gregor, veszi át a szót, majd innen eljutunk egy-egy idézetbe.

A regény szorosan kordában tartott szöveg. Gyakran Derrida-féle írástechnikát és gondolkodásmódot használ, (link to: Ki az

anya?) egy kicsit lágyítva a regény követelményeihez. A kicsi idegenség, a szerelem, a középkori szövegek, a melankólia témakor csúcspontjai szét vannak szórva a regényben, ezeket szervesen építi be Drago Jancar, ezek köré szövi halóját. A főhős elmékedéseiben például a melankóliát középkori szerzők, valamint Baumann professzor készülő könyvéből ismerhetjük meg. A poéta és az atléta fejezetben felsorolja a szlovén ábécé összes betűjét, mintegy kiindulópontként, ugródeszkeként használva őket. A mű érdekessége például a különböző mellékletek, kihajtható részek a könyvben, melyek vázlatokat és rajzokat tartalmaznak. A több történeti sík találkozása a regény első felében jól elő van készítve, a szerző biztos kézzel valamennyiszer visszahoz minket az érthetlenség határáról az élvezhetőség tartományába, lenyűgöz minket. A gondok a másik felében kezdődnek, amikor úgy tűnik, a szerző összpontosítóképessége csökken. Elfogynak a bravúros megoldások, jó ötletek, és iskolás módjára egészíti ki a részeket, megtörve eddig a regény szerves egészét. Majdnem remekmű, vacak befejezéssel. (*Osiris/2000*)

SZÜTS ZOLTÁN

GICCS ÉS KULTUSZ

Kiállítás a Budai Vár Sándor-palotájában

Kékes tévé, Pacsirta rádió, Csárdás grill — már ezek a valaha kiváló minőségűnek tartott elektronikai csodák hajdanán frappánsnak vélt nevei felidézhetnek bennünk egy korhangulatot. Azon korét, amelyre szokás mostanában bamba mosollyal a képünkön nosztalgizva visszaemlékezni. Akár színházban, akár a mozivásznon előtűntek már az „átkos rendszer” vidám ironikus felhangú megelevenítői, akik, „Hiszen ekkor voltunk fiatalok” felkiáltással minden bárgyúságával és piszkával együtt nem szidni, hanem szeretni akarják múltjukat, jó 30 év távlatából. Valahogy így lehetett ezzel a Giccs és Kultusz (Tárgykultúra és életérzés az 50-es, 60-as években) című kiállítás szervezői is. Az említett márkákon kívül láthatók még a szépség, célszerűség, gazdaságosság jelszava diktálta használhatatlan használati tárgyak, az úrfilmeket idéző bútorköltevények, amelyek a jövő és a technikába vetett végtelen hitet szimbolizáltak. Amiért az öregek és a fiatalabb generáció

— amelyhez e cikk írója is tartozik — egyaránt szívesen kerengett e romos álmúzeumban, az tulajdonképpen önmagunk (emlékeink) visszatükröződése a tárgyokban. „Még ilyen van nekünk is a nyaralónkban!”, „Anyámék lakását ide lehetne tenni!” — halottam lépten-nyomon. A sok kacat mellett komolykodó külföldi gyűjtemény is kiegészíti a kiállítást, amely végén, ha megszojajzunk, ihatunk egy szörpöt (bambi nincs), és egy tízesért eredeti 60's automata fekete balelitjéről hallgathatjuk meg a *Love me tendert*.

VARGA JUDIT

IMA. CZIGÁNY GYÖRGY VERSEI, BORSOS MIKLÓS RAJZAI

Ez a gyönyörű kötet bizvást előkelő helyezést érhet el az év legszebb könyve kitüntetető címmert folyó versengésben. Ezek a versek és rajzok — a költő vallomását idézve — „rokonzó élményekből valók; nem illusztrálják egymást — a benső erővel működő lélek van jelen abban, hogy így együtt lehetnek... Könyvünk címe — az Ima — ...a közös élményből fakadt áhítat” bizonyossága. A címadó vers befejező sorai („S látni vélem /ami csak szemek sós vízcseppjeiben csillanhat / a rothadás borzalmából nyílt vigaszt.”) mintha Borsos Miklós képi világának versbe foglalása volna: a sötét hátteret szinte szétfeszítő világitó centrum, s benne a hívást halló, annak hallatán induló ember élményének költői kivetítése. „Ami gyönyörű sose árva. / De láthatatlan létben járva / hiába nyílik arcán ki a nap, / itt az ég dolgai nem látszanak.” — írja a költő *Litániájában*. Borsos Miklós műveiben a reménységet mégis a tény jelenléte sugallja. Nem a menny fényessége — arról valóban nincs fogalmunk. De a művész, folyvást fölfelé törekedve, valamennyit azért érzékel ebből a fényességből, ami mindig felvillan a legnagyobb alkotásaiban, még ha időnként elhomályosítja is a gyöngöseség, az emberi esendőség. Borsos Miklós *Fény* című, 1983-ban készült tusrajzán a titokzatos fényözön határvonalan apró emberi alak álldogál, nyilván elkápráztatva, de haladásra, továbbjutásra készen. Ezek a tusrajzok a reményvesztettség már-már végtelen érzéskörét meghaladva távlatot adnak, a látszólagos lezártágot meghaladva. A *Golgota* ennek talán legékező-

lőbb bizonyítéka a kereset mögött feltáruló végtelenbe nyíló térrel.

Semmiképpen sem itt kell méltatnunk Boros Miklós művészetét, megtették ezt a művészettörténet kiváló művelői, a művész világának avatott ismerői. Azt azonban el kell mondanunk, hogy az itt olvasható tizenkét vers Czigány György lírája elmélyülésének bizonyága. Finoman kidolgozott költői képei, olykor leírásokba rejtett vallomásai a szépség és harmónia elkötelezettjének hiteles és átélt gondolatait közvetítik, olyan személyiségét, aki a diszharmóniával perlekedve a humánus üzenetét tolmácsolja, abban a szellemenben, amit e szép könyv képei is megjelentek. (*Pannónia Könyvek*)

RÓNAY LÁSZLÓ

ÚJ KORTÁRS MAGYAR OPERA

Vajda János: Leonce és Léna a Magyar Állami Operaházban

Kortárs opera műfaját hallván, először valami monoton, zajokra építkező, futurisztikus kozmoszt ígéző zene siklik memóriaközpontomból a hallócsontocskáim felé. Az operaház legújabb bemutatóján azonban kellemes tónusok, klasszikus operákat idéző dallamok csendültek fel. Nem véletlenül, hiszen — ahogy a műsorfüzetből megtudtam — a posztmodern stílusirányzat az opera műfaját sem „kímélve” Vajda János legújabb operájában is felütötte a fejét. Leonce és Léna operaidézeteinek spektruma „igen széles, hiszen magyar népdaltól barokkon, operetten, jazzen, Rossinin, Verdin, Puccinin át a közelmúlt magyar muzsikájáig ível.” Ám ha valaki nem ismer rá Aida indulójára, vagy a *Denevér* keringőjére, nem fog üres fülekkel távozni az operából, hiszen a Leonce és Léna — néhány irodalmi posztmodernnel ellentétben — önmagában, új operaélményként is élvezhető. Szellemes, bár a zene indáira nem mindig felkapaszkodó szöveg (Várady Szabolcs), mesevilágát idéző babajelmezek (Szakács Györgyi), kevés ötletű rendezés (Fehér György), fiatal tehetséges énekesek (Szüle Tamás, Fekete Attila, Kertesi Ingrid), és szintén mesebeli kifordított palota díszlet (Khell Zsolt) jellemzi az előadást. A humorral teli, pergő első felvonást egy kissé unalmasabb, kevésbé sikerült kvartett követi, ám ezt a felvonást Leonce és Léna hegyi bolyongását jelölni hivatott, a lassú, a borongó zene hullámaira lágyan lüktető,

titokzatosan mocorgó függöny látványa teszi plasztikus élménnyé, már-már zenei szinestéziává.

VARGA JUDIT

KELÉNYI BÉLA: VALAHOGY MINDIG EL

„...de mostanra egyikünknek sem maradt más, mint mindaz, amit elveszítettünk...” — olvassuk Kelényi Béla új kötetében. Talán ez az érzés követeli, hogy a bő ötven most megjelenő szabadversben a költő az elmúlt idő titkait keresse. Az emlékezet a leggyakrabban előforduló szó, s az sem lehet véletlen, hogy az „akkor” minden alkalommal a dönt betűs szövegtől elválva jelenik meg. Akkor — amikor megtört az idő korábbi egyenletes múlása, talán a gyerekkor rég elveszett világában, akkor — talán egy távoli utazás alkalmával, akkor — talán szeretteink vissza nem fordítható halálával? A verseskötetben olvasható a *Részletek az Utónaplóból* című írás is, mely szintén a megállt időt sugallja címével, de a címmel jóval konkrétan is: „*Mintha már régóta nem történnének a dolgok (...)*” A szerző munkáját is az idő ábrázolása teszi nehezzé, olvassuk az *Utónaplóban*: „*de folyton abba kellett hagynom, mert képtelen voltam átgondolni minden időt, ami összehúzólagosodott bennem, és legszűvesebben mindegyiket választottam volna, mégsem sikerült hazatalálnom, vagy inkább nem érkeztem meg sehova...*”

A legtöbb vers egészen konkrét, mindennapi tárgyak látványából nő ki, mint a ceruzahegyező, a könyv, a redőny, a TV, az ajtó, vagy egy üres papírlap. És e tárgyak elválaszthatatlanul kötődnek az emlékekhez, felidézik a múlt kedves szereplőit, akik esetleg nincsenek többé: „*megrendítő... és viszolyogtató látni az időt*” — olvashatjuk az *Utónaplóban*.

Kelényi Béla verseskötete a manapság divatos, pusztán poénokon, ötleteken alapuló versfaragás helyett élményt nyújt, továbbgondolásra hív: „*Mindig elmozdítottam mindent, hogy azután mégis /minden ugyanarra a helyre kerüljön vissza. Mintha /nem is történt volna semmi az eltelt idő alatt. Ameddig /leírom azt, hogy „idő”, meg hogy „eltelt”, talán arról is írok, hogy hová telt el, mi és mikor...*” (*Liget Könyvek*, 1998)

NÓGRÁDI CECÍLIA

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: A MEGÉRTÉS ALAKZATAI

A tanulmánykötet szerzője a modern irodalomtudomány egyik nagyhatású képviselője.

Munkásságának legújabb szakaszában a költésztörténet modernségének ismérveivel foglalkozik, s közben természetesen a magyar líra hagyományos értékítéleteivel is szembe kerül, s olykor — nem kis vitát keltve — átértelmezi azokat. Jelen tanulmányai között is akad egy, amely bizonyára felkavarja az indulatokat. „Az Illyés-líra kriptokontextusával” foglalkozó elemzésére gondolunk, amelyben a költő líráját áttekintve arra a következtetésre jut, hogy Illyés költészetében az az igaz(ság) a szubjektumon keresztül valósul meg, benne a közlésmód „éncentrikus”, „felelő költészetében... a produkció igaz(ságának) korlátlan kiadásáért föláldozza a recepció nyelvi szabadságát”.

Illyés lírájának befogadásában rokon- és ellenszenvet feszültsége is tapasztalható, amelynek részben „irodalmon kívüli” a magyarázata. Mindenkor, de ma különösen belejátszik a befogadói magatartás szituáltága, az az „antiprófétikus” magatartás, amelyet a posztmodern kor felerősített, s amely harcok terepévé tette az irodalomtudományt, amelynek önköréből kilépve óhatatlanul politikai megfontolásokkal is számot kell vetnie, s ezek folyvást indulatokat gerjesztenek, amelyek irodalmi köntösben ugyan, de nem az irodalomról szólnak, s olykor meglehetősen becstelen fegyverek is eldördülnek a csatamezővé vált irodalomtudományban.

Kulcsár Szabó Ernő kétségekívül legizgalmasabb tanulmánya (*Feladott hagyomány?* címmel „a keresztény művelődésszerkezet örökségének néhány kérdésével”) vet számot. Alighanem igaza van abban, hogy a keresztény művelődési hagyománynak „kimutatható irodalomtörténeti szerepe volt a modernséget lezáró fordulat előkészítésében”, abban pedig méginkább, hogy „az Ige meghallója, nyelvíleg legalábbis, a hívás és válasz közötti 'térben' helyezkedik el...” A tanulmány fejtegetései kapcsán óhatatlanul szembesülnünk kell azzal a problémával, amely Sík Sándor irodalomtörténeti munkásságában is újra meg újra felvetődött: vajon a keresztény irodalom hol és hogyan helyezkedik el ebben a sajátos viszonyrendszerben? Sík azt úgy fogalmazta meg, hogy aki nem egész — keresztényi — életével hitelesíti irodalmi tevékenységét, szükségszerűen elvész a közhelyekben, nem lép ki ebbe az Ige és megszólítottja közötti térbe, amely egzisztenciális elkötelezett-

séget tételez föl, hanem statikus kifejezője az élménynek. Az olvasó, „megszólítása” semmiképp sem helyettesítheti az Ige hívására adott választ, amelyet az egyén elkötelezettsége hitelesít!

A tanulmány mottója Heidegger egyik megállapítása: „Talán az tünteti ki ezt a világkorszakot, hogy el van zárva az üdv dimenziója. Talán ez az egyedüli átok.” S kiegészíti ezt Kulcsár Szabó Ernő végkövetkeztetése: „...ezidő szerint valóban nem tudjuk, miként is múlt el, ami majd megmarad”. Persze kérdés: elmúlt-e vagy él-e még a hagyományos beszédmód, amely nem az üzenetre reflektál, hanem közhelyeket ismétel. Az viszont biztos, hogy a lényeg megmarad... (*Alföld Könyvek*)

RÓNAY LÁSZLÓ

HENRY CHADWICK: A KORAI EGYHÁZ

Az Osiris Kiadó ebben az évben is tudott örömet szerezni azoknak, akik a vallással kapcsolatos problémakörben s sajátosan a korai kereszténység történelmében és patrisztikus irodalmában kívánnak elmélyülni. Sir Henry Chadwick (*1920) az oxfordi és a cambridge-i egyetem volt teológia professzora, akinek gondolatvilága eddig inkább a szakemberek számára volt ismert, most a *The Early Church* munkájának lefordításával a keresztény vallás ősi és kevésbé közismert rétegeire kíváncsi, művelt nagyközönségnek is megközelíthetővé vált.

A *Korai Egyház* nem kizárólagosan és nem is elsősorban patrisztikai mű; legizgalmasabb részei azok a fejezetek, melyekben a nagy szerzők (Justinus vértanútól kezdve Jeromosig és Ágostonig) a szentatyák hitvallásának geneziséét érhetjük tetten a kor nagy történeti áramlatainak és kisebb-nagyobb helyi eseményeinek tükrében. A történeti megközelítés az első fejezetekből is nyilvánvaló, ahol a szerző a kereszténység kibontakozásáról ad rövid, de tartalmas leírást a zsidó, a prozelita, majd pogány környezetben. Nyomon követhetjük a hitükhöz ragaszkodó zsidók és a lassan eltávolodó keresztények közötti feszültség szinte törvényszerű eszkalációját, melynek hatása a mai napig is messze túlnyúlik a két vallás közötti elvi vitán. — Megsejthetjük, hogy Órigenész tanulmányozása megkerülhetetlen a mai teológia kutatói számára. Sejteti engedi azt is, hogy az „Istenanya” kife-

jezés kulcsával ugyanúgy fel tudjuk nyitni a hittörténet számunkra lezárt szakaszait, mint például a „természet, a „személy”, „hiposztázis” stb. kifejezésekkel.

Chadwick leszámol az üldözések korának elterjedt mítoszaival is. Kiderül, hogy a „mártírseregek” dicsőségét ugyancsak beárnyékolja a megalkuvók és hittagadók nagy száma; a hitviták robbanóanyagához gyakran a személyes hatalmi rivalizáció szolgáltatta a gyutacsot; az egyház helyenként már ebben a korban is komoly vagyonnal rendelkezett. Chadwick érvei kétségtelenné teszik, hogy a mindenkori hatalom az egyház szervezeteiben, dogmafejlődésében, a spirituálitás szerteágazó áramlataiban már jóval Nagy Konstantin előtt jelentős nyomot hagyott — bár az is igaz, hogy a keresztény „lobby” is képes volt néha jelentős befolyást gyakorolni a császári udvarra, főként a női nemhez tartozó hívei révén. — Csak sajnálható, hogy a szerző kevés figyelmet szentel a mindennapi keresztények és a keresztény mindennapok problémáinak, mintha az egyház csak püspökökből, papokból, aszkétákból, szerzetesekből állna. A hiányt némiképp enyhíti az első, kibontakozással foglalkozó fejezet, s az utolsó, mely a vallásgyakorlat és a művészet alakulásával foglalkozik.

Chadwick kutatási és leírási módszere a klasszikus patrisztikai és a történetírási módszerek találkozáspontjában helyezkedik el, s inkább egy sajátos eszmetörténeti megközelítésnek tekinthető. A módszer vezérfonalát egy-egy fejezeten belül többnyire egy vitatott hitágazat problémái adják; ennek „tartói” a jelentősebb szerzők állásfoglalásai, opponens teológusok és püspökök, a belső hatalmi harcok, a külső hatalom reakciója, s elég gyakran a szereplők személyes jellemadottságai. Mivel a viták, következményeikkel együtt, néha évszázadokig is hullámot vetnek, s a fejezetek nem egy szerzőt vagy kort, hanem inkább egy érvényesülésre törekvő eszmeáramlatot írnak le, néha nehezen kibogozható, különböző minőségű és évszázadokat behálózó szálakból font hálót alkotnak. A könyv olvasása ezért kíván átlagon felüli figyelmet. Vitázni is engedi az olvasót, sőt, néha — éles, érdes állásfoglalásai miatt — ezt is provokálja.

A könyvet semmiképpen sem ajánlhatjuk első tájékozódási pontként; az olvasónak már jelentős ismeretanyaggal kell rendelkeznie ahhoz, hogy biztonsággal navigáljon az

asszociációk szerteágazó halmazán. Azok forogthatják leghasznosabban, akik amatorként (de nem dilettáns módjára) kívánnak elmélyülni a korakereszténység irodalmának tanulmányozásában.

A fordítók — Ertsey Krisztina és Tornai Szabolcs — érezhetően megalapozott és ambiciózus munkát végeztek: nem tévednek a magyar terminológiában, s a szöveg átültetése is gördülékeny, kellemesen olvasható fordítással könnyíti meg a patrisztika szerelmesének helyenként nagy figyelmet kívánó erőfeszítését a bonyolultabb összefüggések megközelítésében. (*Osiris*)

ASZALÓS JÁNOS

ADAMIK TAMÁS: ANTIK STÍLUSELMÉLETEK GORGIASZTÓL AUGUSTINUSIG

A szerző a latin (római) irodalom négy kötete után stílustörténeti összefoglalásban tekinti át az antikvitás különféle stíluselméleteit, melyek korról korra gazdagodva vonták elemzési körükbe a különféle műfajokat. Munkája során a kérdéskörrel foglalkozó hatalmas szakirodalom szinte minden fontos megállapítását figyelembe veszi, s komoly filológiai nehézségekkel is szembesül. Így mindjárt az első fejezetben a kora nagy tekintélyeként tisztelt Gorgiasszal kapcsolatban: a szónoklattan ünnepelet tanárának *A nemlétezőről vagy a természetről* című munkája két különböző hagyományozásban maradt ránk. Sextus Empiricus változata Gorgiasz szkepticismusát bizonyítaná, a másik, ismeretlen szerzőtől származó kézirat szövege hitelesebbnek látszik ugyan, de szövege romlottabb. Adamik Tamás ezt s a hasonló problémákat — nagyon helyesen, példamutató nyitottsággal — úgy oldja föl, hogy a különféle variánsokat egyaránt figyelembe veszi és elemzi. Eljárása módszertani szempontból példamutató, s általában igen eredményes.

Platón — Gorgias ellenében — kifejti, hogy a szónoklás nem az igazság megvilágításnak művészete, hanem az emberek becsapásának (megtévesztésének) eszköze. Adamik Tamás alighanem jogosan figyelmeztet arra, hogy Platón nem a retorikát, hanem annak az ő korában alkalmazott módját ítélte el, s létjogosultságát az általa kifejtett igazságban jelölte meg. A retorika teljes kifejtését mégsem neki, hanem Arisztolésznek köszön-

hetjük, aki szerint a stílus erénye a világosság és a tárgyhoz illő fogalmazásmód. A világosságon azt érti, hogy a szavak érthetőek legyenek. (Ha fejtegetéseit nyomon követjük, nem szabadulhatunk attól az értéstől, hogy *Retorikáját* eredménnyel és haszonnal kamatoztathatnák tevékenységük során némely politikusok, akik azt érzik feladatuknak, hogy az igazságot minél bonyolultabb műveletekkel fedjék el). Arisztotelész elméleteit tanítványai egyike, Theophraszosz fejlesztette tovább. Neki már külön gondja volt az ékesszólásra és a stílus emelkedettségére is.

Adamik Tamás külön fejezetben tárgyalja az első latin nyelvű stílusztikát. Szerzője minden bizonnyal Cornificius, műve egyes részleteit az ifjú Cicero — a szónoklás nagymestere — használta, aki azzal is óriási hatást tett, hogy az esztétikai elemzés lehetőségét is felvetette arra ösztönözve irányzatának követőit, hogy esztétikai nézőpontból is vizsgálják a görög irodalmat. A szintézist végül Quintilianus alkotta meg *Institutio oratorica* című összefoglalásában, amelyet az első század végén adott ki.

Új feladatot jelentett a Biblia értelmezése és üzenetének közvetítése. Origenész erre betű szerinti és átvitt értelmű módszert dolgozott ki, utóbbit Augustinus helyezte tudományos alapokra jeleméletével, amelyben az addig született antik stíluselméletek eredményeit alkalmazta a Szentírás értelmezésére így teremtve új műelemzési eljárást.

Adamik Tamás kitűnő könyve nemcsak a stíluselméletek összefoglalása, hanem ma is haszonnal forgatható munka, kivált azok méríthetnek belőle, akik nem nélkülözik az önkritika erényét. (*Seneca Kiadó*)

RÓNAY LÁSZLÓ

WUTKA TAMÁS: MINDENT TUDUNK

A *Mindent tudunk* jórészt publicisztikai írásokat fog egybe, többségében a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején születettek — ám műfaját nem könnyű meghatározni. S talán épp e sajátos eldöntetlenség, egyfajta kettősség érzése teszi élővé, dinamikuská és változatossá a három részre tagoló kötetet. Igaz, az utolsó harmadban kevésbé valósul ez meg: a halottakra való visszaemlékezések, meghökkentően idős alkotókról szóló esszék (régimúlt és jelen — természetes nosztalgiától sem mentes — kettősségének

olyan érzését idézik föl, amely sokkalta ismerősebb és megszokottabb annál, semmint hogy indokolná és általános érvényűvé emelné a nem ritkán igen személyes vagy érzelmileg (túl)feszített hangvételt.

A kötet középső részére már sokkal inkább jellemző az együttes, közös (el)gondolkodás szándéka, miáltal ezek az írások olyan beszélgetésre hívják meg olvasóikat, mely vitára, egymás véleményén való mérlegelő töprengésre készít. Hisz a rövid megjegyzések és reflexiók maguk nem követelnek feltétel nélküli elfogadást. Mégis, mindeme nyitottság ellenére, nehéz elfojtani az érzést: a témává emelt korszak, ennek eseményei túl közel vannak hozzánk még ahhoz, hogy ne elevenűszenek föl, sőt tartsanak napirenden olyan történéseket és tapasztalatokat is, amelyeken talán már nyílna mód túllépni, s amelyektől — egy bizakodóbb jövő felé rugaszkodva — inkább elszakadnunk kellene. S részint talán ebből fakad, hogy az olvasó érdeklődését a kötet első írásai tudják igazán fölkelteni. Azok a hosszabb írások, melyekre már némi történelmi távlatból tekinthetünk; olyan látókörből, ahonnan élesebben látjuk azokat a vonásokat és irányokat, amelyek még érezhetően befolyásolják sorsunkat.

BENGI LÁSZLÓ

LŐKKÖS ANTAL: VAN-E AZ ARKANGYALOK SISAKJÁN TOLLBOKRÉTA?

Hiába. Aki egy kicsit is járatos a nyugati magyar irodalomban, az nagyjából tudja, mire számíthat, ha kezébe veszi a Svájcban élő Lökkös Antal elbeszéléskötetét (a borítóra novellákat írtak, míg a harmadik oldalon már elbeszélések szerepel). Olyan (irodalmi) hatásokkal a benne szereplő írásokban, melyekkel nem találkozhat a Pannóniában „rekedt” írónál. Olyan vér- és élményanyag frissítéssel, mely nálunk hiánycikk. Lökkös Antal valamennyi írása rövid, fegyelmezett, nem pazarolja a szavakat, nem ömleng, vádol, ha valamelyik szereplőjét emlékezésre kényszeríti. Jól tájékozott, nem rekedt meg egy egyszerű, lapos vagy maximum csattanó elbeszélő szintjén. „*Ridendo dicero verum*. Megmondani az igazat — hol fanyar mosollyal, hol meg derűs iróniával. Lökkös Antal írásművészetének ez a titka” — írja Békés Gellért ajánló soraiban.

A kötet első harmadának elbeszélései még kevés művészi szabadsággal bírnak, az írások minősége a kötet vége felé mind jobb lesz,

mintha eldobná tanító kötelességét az író. Úgy tűnik, a kötetben szereplő szövegek a keletkezésük ideje szerint követik egymást. Hősei nagyrészt vasutasok, pici részletekből áll össze a világuk, életvitelük, hála a kihagyásoknak a szájbarágás helyett ide-oda ugrálásra ítél minket a szerző. Magabiztosan kezeli az idősíkokat, nem ijed meg maga sem az ide-oda ugrásoktól. Úgy vezeti a nyájas olvasót, hogy az hisz neki. A közvetlenül a második világháború után-ba helyezett írásaiban az irónia uralkodik, az oly kínos gyűlölet nincs bennük. A *Falusi kártyaparti* rendkívül szuggesztív elbeszélése, melyben a parasztgazdák az államosítás helyett inkább elkártyázzák a párttitkárral az egész falu földjét, s az egészségesnek a keserűsége odáig fajul, hogy a végén egyikük már a menyasszonyát is tétként teszi fel.

Lökkös Antalt nyugodtan nevezhetjük posztmodern szerzőnek. A múltat, egyfajta móríci irodalmat ötvöz az ezredvégi fikciókkal, Ray Brudberry-vel, kis meséket gyárt a nagyok helyett, s csak a gyengébbeknek jósolhatjuk meg előre a befejezését. A *Tizenöt deka lengyelkolbász* narrációja és a történet hátterében megbúvó indulatvilág Djuna Barnesséhoz hasonlít: *A legszebb kolbászkarikákat válogatta ki és rakta a kenyérre. A lány az első karikából kipiszkálta a szalonna darabokat, s úgy csípett el egy falatot a széléből. / - Ez a legjobb benne — biztatta a fiú. — Ha pénzem van, csak ezt veszem, mert a kétforintos olyan száraz... / A lány letette a kezéből a kolbászt és iszonyodva nézett a fiúra. Aztán fölállt, kiment az ajtón és szó nélkül szaladni kezdett.*

Írásai között található számos bibliai parafrázis (*A számár meg az ökör, Egy fül csodálatos történet*). Vallásilag látszólag jelentéktelen szegmentumokból indul ki Lökkös Antal, majd ezek köré remek történetet körít, nem okoskodik, nem jelent ki semmi egetrengetőt, tartja magát a kánonhoz. Már a kötet címadó elbeszélése is fantasztikus elemekkel tarkított és nem jellemző a pannon-magyar irodalomra. A *Romantikus történet és A Szörnyeteg* stílusa és története rendhagyó.

Lökkös Antalnak nem ártana némi reklám, hisz megérdemelne, hogy a sok gyenge, de a mai kornak megfelelően agyonreklámozott és botránnyozott írások mellett/helyett az ő írásai is bekerüljenek a magyar irodalmi közvéleménybe, kánonba. (1998)

Koppenhága, Bécs, Budapest; Kierkegaard, Mahler, Lukács György. Három elgondolkodtató esszé értésről, olvasásról, gondolatok sorsáról, hatásáról.

„Boldog az az ember, aki hozzám hasonlóan elutasítja, hogy lépést tartson a koral” — vallotta a dán filozófus Európa 1848-as történelmi tavasza idején is. Viszolygott a lázadó tömegtől, mely az individuum elpusztításával volt számára egyenlő. Gondolkodásának középpontjában mindig Isten volt és maradt, ezzel magyarázhatók kétségbeesett támadásai a „vallással” szemben is, melyek mindig a „hit bürokratái” ellen irányultak. Művei nehezen és későn jutottak el a magyar olvasókhoz. Az első róla szóló esszé 1909-ben született, mégpedig Lukács György tollából, aki sortüzek és súlyos politikai döntések mellett is mindig hangsúlyozta a dán bölcselő saját fejlődésére gyakorolt hatását. Igaz, Lukácsnál a kierkegaard-i dilemmák éppen lényegüktől — a hittől — szabadulnak meg. És vajon miért jelent hasonló szellemi impulzust számára Dosztojevszkij, akinek regényeiben Kierkegaard jelenléte nemcsak meglepő, de szinte domináns? S Dosztojevszkij világából hogyan vezethet a magyar filozófus útja a bolsevik mozgalomhoz?... A századelő filozófusainak, íróinak felvillantott portréival segít a szerző eligazodnunk ezekben a kérdésekben.

A középső esszé Gustav Mahler Magyarországon töltött éveit jeleníti meg. A huszonnyolc éves zseni a Magyar Királyi Operaház új igazgatójaként érkezett Budapestre 1888-ban. A zenéhez túlzottan nem értő honatyák kívánságára jött a fővárosba, akik bíztak a még ismeretlen, de tehetséges fiatalemberben. Néhány év múlva mégis feldühödött emberek skandálják az Opera előtt: „Abzug Mahler!” Mit kezdetett végletesre törő szándékaival, tökéletesség-igézetével Budapesten a zeneszerző — vagy fordítva: mit kezdetett Budapest éppen övele?

A kötet alcímének hősei közös hagyományrendszer áldozatai és megrendítői, ha más-más módon is. Érdemes nyomukba szegődni! (*Fekete Sas Kiadó*, 1998)

SOMMAIRE

- TAMÁS JAKABFFY: En minorité et diaspora
 ILDIKÓ FEJES: La famille dans la société et dans l'Église
 ISTVÁN KAMARÁS: Nos paroisses en 1997-98
 LÁSZLÓ N. SZELESTEI: Les bibliothèques ecclésiastiques et leurs employés
 RICHARD PRAŽÁK: St. Adalbert et la littérature tchèque du Moyen-Âge
 LÁSZLÓ KÁDÁR: Le rationalisme de Károly Eszterházy
 ■ Entretien de Vigilia avec Ferenc Olasz

INHALT

- TAMÁS JAKABFFY: In Minderheit und in Diaspora
 ILDIKÓ FEJES: Die Familie in der Gesellschaft und in der Kirche
 ISTVÁN KAMARÁS: Unsere Pfarreien 1997-98
 LÁSZLÓ N. SZELESTEI: Die kirchlichen Bibliotheken und ihre Angestellten
 RICHARD PRAŽÁK: Der hl. Adalbert in der tschechischen Literatur des Mittelalters
 LÁSZLÓ KÁDÁR: Der Rationalismus von Károly Eszterházy
 ■ Gespräch der Vigilia mit Ferenc Olasz

CONTENTS

- TAMÁS JAKABFFY: In minority and diaspora
 ILDIKÓ FEJES: The family in the society and the church
 ISTVÁN KAMARÁS: Our parishes in 1997-98
 LÁSZLÓ N. SZELESTEI: Church libraries — and their staff
 RICHARD PRAŽÁK: St. Adalbert in the medieval Czech literature
 LÁSZLÓ KÁDÁR: The rationalism of Károly Eszterházy
 ■ Interview with Ferenc Olasz

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT

Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAV LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Alap

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft, negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

	■ In honorem Czine Mihály
BALOGH MARGIT	A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946
DRAGO JANČAR	Kaján vágyak
	■ Giccs és kultusz (Kiállítás a Sándor-palotában)
	■ Ima. Czigány György versei, Borsos Miklós rajzai
VAJDA JÁNOS	Leonce és Léna (a Magyar Állami Operaházban)
KELÉNYI BÉLA	Valahogy mindig el
KULCSÁR SZABÓ ERNŐ	A megértés alakzatai
HENRY CHADWICK	A korai egyház
ADAMIK TAMÁS	Antik stíluselméletek Gorgiastól Augustinusig
WUTKA TAMÁS	Mindent tudunk
LŐKKÖS ANTAL	Van-e az arkangyalok sisakján tollbokréta?
NAGY ANDRÁS	Főbenjárás

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Aszalós János, Bengi László, Gulácsi Éva, Nógrádi Cecília, Pomogáts Béla, Rónay László, Sallai Gergely, Szűts Zoltán és Varga Judit

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 17. század
- Az ezredvég reménye
- A szolidaritás esélyei és kihívásai
- Atya és atyaság egy apátlan korban
- Az emberi jogok és az egyház
- Fides et ratio (A pápa új enciklikájáról)

ISSN 004260242-4

9 770042 602425